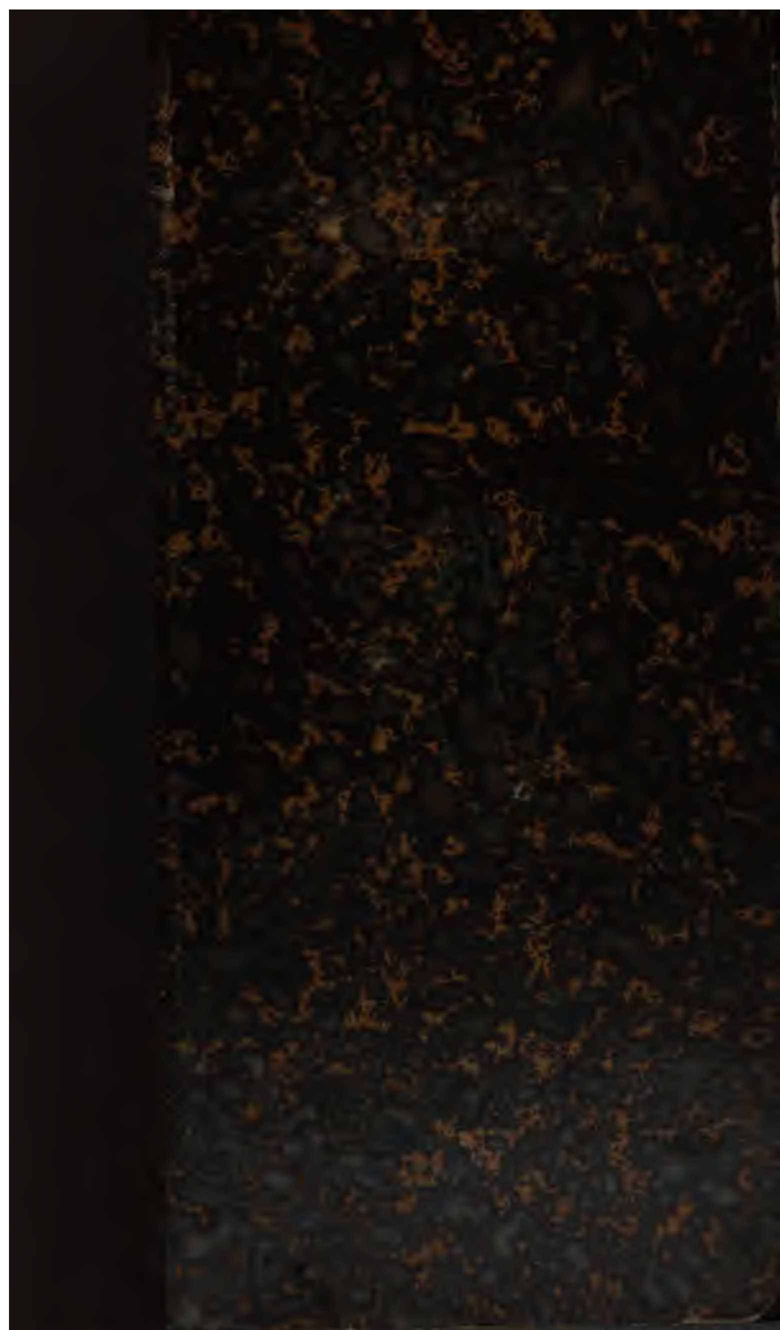
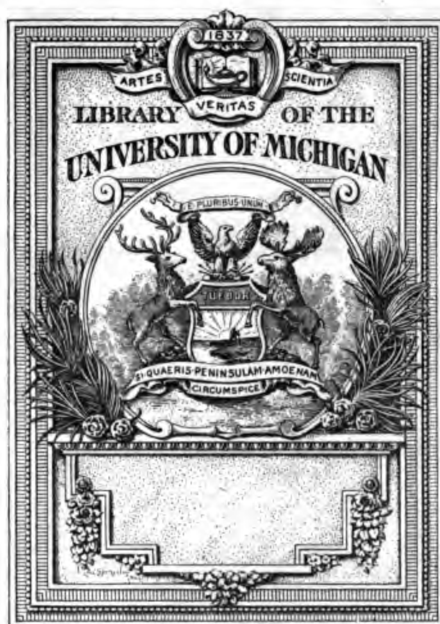

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

INITIA
RHETORICA

AVCTORE

IO. AVGVSTO ERNESTI

LIPSIAE
SVMTIBVS CASPARI FRITSCH
cIↃIↃCCLXXXIV.

INITIA

RHETORICA

Ernesti Initia. (A)

Diſſolui enim tandem nomen, quod, pro-mittendis rhetoricae artis initiis, ante multos annos contraxeram: ſed ita, vt, quemadmodum non optimi debitores ſolent, necesſario magis, quam libenter, diſſoluerim. Nam, vt ingenue fatear, per longius interuallum illud, quod inter primam Initiorum meorum editionem ſecundamque interceſſerat, ita alienior in dies factus eram a conſilio, cuius profeſſione mihi neceſſitatem quandam elementa oratoria ſcribendi impoſueram, vt magnopere cuperem, aliquam mihi idoneam cauſam dari, per quam, in ſecunda illa editione, poſſem, non eruditos quidem homines, quorum res in elementis diſciplinarum non agitur, ſed redemtorem libri diſferre. Itaque magno tum onere me leuatum exiſtimabam, cum acerbiſſima dulciſſimae coniugis mors eam mihi maxime probabilem attuliſſet: idque vnum, in illo, omnibus de cauſis maximo iuſtiſſimoque luctu, commodum mihi capere videbar. Neque vero me tam auocabat a ſcribendo taedium, quod in iſta elementorum tenuitate, et, prope dicam, ieiunitate, mihi deuorandum eſſet, praeſertim dulcedini, quae ex graecorum latinorumque ſcriptorum vberrima elegantiſſimaque doctrina percipitur, adſueto, quam

 quod

quod vſu diuturniori, multis variisque ingeniis aſſidue tractandis, cognoueram, quam parum, praeceptis dicendi ad eloquentiam proficeretur, quanto plus, aut quam paene omnia eſſent in ingenii bonitate, interpretatione veterum, vel lectione bene inſtituta, exercitatione denique, quae ſolertia et iudicio boni praeceptoris regeretur. Atque nominare poſſum doctiſſimos homines, celeberrimosque viros, quibus de promiſſo me, velut tardum nomen, appellantibus, cauſam meam abunde probaui. Sed cum, diuenditis ſecundae Initiorum editionis exemplis, tertiam pararet conductor, identidem appellando, monendo, atque etiam ſuo quodam iure poſtulando, perpulit, vt de fide exſoluenda cogitarem, et, dum edita ante repeterentur, hanc nouam et vltimam Initiorum partem conficerem; quae fortaſſe etiam magnitudinis vitio laborat.

Deſcripſi totam dicendi artem in partes duas, inuentionem et elocutionem. Nam diſpoſitio eſt profecto et ipſa genus quoddam inuentionis, et pronunciatio atque actio ita cum elocutione coniuncta, vt ab ea non optime diuellantur. Ego vero pronunciationis et actionis ne praecepta quidem poſui. Nam, vt nunc eſt, oratoribus actione nulla opus, nec in iſtis paucis et ſedatis geſtibus, quos hodie orationes deſiderent, illa eſt, quae

vete-

veteribus dicitur, actio, a qua Graecis orationes, in quibus ea locum habeat, ἀγῶνες dicuntur. Pronunciatio autem paucis magistri admonitionibus, si vox a natura bona sit, facile conformabitur.

In prima parte, quo loco de argumentis inueniendis agitur, retinui veterem rationem, quae argumenta reperire docet secundum genera causarum: non, quo non et *ipse*, post tot alios, possem alia via vti, sed quia nihil adhuc melius ista ratione vidi, inprimisque, quoniam ad intelligendos facilius cum Rhetores, tum Oratores veteres, vtilis ac prope necessaria videbatur: cuius rei maxime causa etiam tertium genus, iudiciale, seruauimus, quo alias Rhetorica hodie putatur carere posse. Sed maxime locos magnitudinis diligenter volui explicare, quod eorum maxima est in exornando, amplificando, omninoque in eloquentia, vtilitas. Atque idem in locis de argumentationibus, earumque exornatione et amplificatione, voluimus efficere; quod cognoueramus, hodie vulgo, et qui dicerent, et qui de dicendi arte praeciperent, in hac parte esse valde siccos et tenues. Nempe plerique satis habent, si argumenta ipsa teneant, quae dicunt e disciplinis, maxime e philosophia, disci; de modo argumentorum tractandorum, argumentando, exornando, augendoque, vix cogitant,

nisi quod nonnulla ieiune de similitudinibus, exemplis et testimoniis, quae illustrantia argumenta vocant, praecipere solent. Itaque tanta celeritate plurima in dicendo argumenta effunduntur, vt nullo modo haerere in animis, aut vim suam exserere possint. Popularitatem etiam oratoriam vt a subtilitate disciplinarum distingueremus, laborauimus, neque solum in rebus, sed etiam in verbis: in quo genere valde hodie peccatur, praesertim ab Oratoribus vernaculis.

Omnino mihi videntur multi, in philosophiae ad eloquentiam comparandam necessitate et vsu, non parum a veritate aberrare. Quod si ita est, vt nonnulli, studii sui, vt opinor, commendandi causa, dicunt, eloquentiam nasci a philosophia: haud dubie id totum pertinebit ad inuentionem rerum. Enim vero illud, iam suis locis diximus, non admodum verum esse, quod quidam, etiam non magni alias philosophiae admiratores, dicant, locum de affectibus et moribus totum, quantus quantus sit, e philosophia esse repetendum: in eoque magnum adstipulatorem habemus Antonium apud Ciceronem de Orat. I, 51. Relinquitur ergo vnus locus de argumentis vel inueniendis, vel tractandis. In quo ipsa praeceptorum rhetoricorum ratio declarat, quam multa sint, in quibus nihil auxilii a philosophia sit exspectandum.

Sed

Sed principatus huius partis, atque vniuersae adeo eloquentiae, haud dubie est in copiosa ornataque argumentorum tractatione. In ea autem quid est, quod nos iuuare magnopere possit philosophia ea, quae hodie in scholis traditur? An sententias forte acutas, nouas, splendidas, suppeditabit? non multas, opinor. Alios fontes indicauimus in libro ipso. An exempla, similitudines, acute dicta magnorum virorum? multo minus. Quid igitur? Nihil, vt opinor, nisi puncta argumentorum, quae ex vniuersa rerum diuinarum humanarumque natura petuntur. Quae vtut saepe sint nota etiam iis, qui disciplinam philosophorum non cognouerunt, ac non minus bene e sacris libris, atque adeo melius, discuntur, quam e philosophia: tamen concedam, a philosophia suppeditari. Sed haec argumenta perexiguam partem oratoriae materiae constituunt, neque magis eloquentiam conficiunt, quam ossa corpus humanum viuum, valens, vegetum, pulchrum. Nam quod Dialectica indigere oratorem dicunt, ad iudicandum, in delectu argumentorum, in definiendo, in partiendo, id facile concesserim: sed habet tamen et ea ratio suum modum, vt ex iis patere arbitror, quae de argumentationibus et refutatione dixi, quibus addet, qui volet, quae contra illam sententiam idem, quem ante

dixi, Antonius disputat apud Ciceronem de Orat. II, 38.

Ac ne mihi, in hac disputatione, Ciceronis opponatur auctoritas, qui philoſophiae in eloquentia vſum magnopere praedicat, inprimis in Oratoris principio, ſeque magis e Philoſophorum, quam Rhetorum, ſcholis Oratorem prodiiſſe: primum, Rhetorum praeceptis quam vim ad comparandam eloquentiam tribuam, mox dicetur: deinde longe aliter illud totum de philoſophia accipiendum, quam homines veteris philoſophiae imperiti, et in compendii alicuius anguſtias compacti et concluſi, exiſtimant. Nam primum, iſta cum dicit Cicero, non dictata Philoſophorum intelligit, h. e. compendia diſciplinae, quae tironibus explicantur, et ediſcenda proponuntur: vltra quae quotus quisque hodie ſapit? Etenim de iis ita omnibus locis loquitur, vt nihil habuiſſe videatur contemtius. Neque vero de omni genere philoſophiae intelligit, non de Epicurea, non de Stoica: quae genera erant fere tenuia, et ſicca rebus, et minus elegantia verbis: ſed de Academica, a Platone orta, fortaſſe etiam Peripatetica, ſed maxime illa. Non ſe e porticu Zenonis, aut Lyceo Ariſtotelis, aut hortis Epicuri, ſed ex Academiae ſpatiis maxime oratorem exiiſſe dicit. *Illa enim ſunt curricula*, inquit, *multiplicium vario-*

variorumque sermonum, in Orat. c, 3. Nempe Academicae philosophiae erat, de omnibus rebus in vtramque partem disputare: quod ad forensem eloquentiam sane valebat plurimum; neque id anguste et tenuiter, sed eleganter, copiose, et ornate, vt e Platonis, Xenophontis, Ciceronisque dialogis intelligitur. Atque etiam ex aliis scholis erant interdum, qui istam copiam persequerentur. *Nam orationis quidem copia videmus, vt abundent Philosophi, qui, vt opinor, nulla dant praecepta dicendi, nec idcirco minus, quaecunque res praeposita est, suscipiunt, de qua copiose et abundanter loquantur*, vt Antonius apud Ciceronem dicit Or. II, 35. extr. Cicero quidem in libro de Officiis secundo, c. 5. redundantiam in Panaetio Stoico notat, vbi, cum et ipse satis copiose declarasset hoc, homini ab homine plurimum vtilitatis venire, ita concludit: *Longiores hoc loco sumus, quam necesse est. Quis est enim, cui non perspicua sint illa, quae pluribus verbis a Panaetio commemorantur: neminem neque belli ducem, nec principem domi, magnas res et salutares sine hominum studiis gerere potuisse. Commemoratur ab eo Themistocles, Cyrus, Agesilaus, Alexander, quos negat, sine adiumentis hominum, tantas res efficere potuisse etc.* Quare, si quis lectione Philosophorum a Socrate profectorum, Platonis, Xenophontis, Aristotelis in ethicis ac politicis, Ciceronisque,

que, plurimum proficì ad eloquentiam dicat, me habeat valde consentientem, ad eosque in ipso libro passim studiosos eloquentiae amandauimus: sin idem philosophiae nostrae aetatis tribuat, quae fere est tenuis rebus, et barbara atque inficeta verbis, nullo modo assentiar. Atque haec non eo disputantur, vt philosophiam aut ipsi contemnamus, quod non est credibile in eo, qui ipse philosophiae elementa scripsit, aut non vtilitate vberrimam putemus, omnibusque serio commendemus, sed vt eius vim et vsum ne iusto latius extendi patiamur.

Sed vt ad instituti nostri rationem explicandam redeamus, in parte ea, quae est de Inuentione, posuimus locum de sententiis, qui vulgo inter figuras explicari solet. Etenim sententiae in rebus sunt, non in verbis. Omnino rerum, quae ab oratore tractantur, duo genera sunt: alterum necessariarum, quae insunt in argumentis maxime: alterum aduentitiarum, quae pertinent ad copiam et ornatum. In his ergo sunt sententiae, exempla, similia, testimonia, prouerbia: quae propterea a nobis omnia ad partem primam sunt relata. In quo nos aequos habituros esse peritos speramus: neque minus in illo, quod in altera parte e figurarum numero exemimus, quaecunque ad copiam potius, quam ad ornatum, pertinent, vt periphrasin, definitionem,

nem, exergasian, μερισμὸν, congeriem etc. Neque fortasse in his, si accurate velimus iudicare, figura est: quae non est, nisi vbi oratio cum virtute aliqua recedit ab vsitata forma, et inflectitur. Totum autem locum de figuris sic descripsimus, vt in figuras suauitatis et grauitatis distribueremus. Id nobis in sequentibus capitibus ad breuitatem commodius fuit, et tironibus ad iudicandum aptius fore speramus.

Fuerunt fortasse, qui a nobis philosophiam potius super Rhetorum praeceptis, et demonstrationes e philosophia ductas, exspectarent, in quo genere non vnus iam operam oleumque perdidit. Ego vero tironibus vtilius putaui, quae aut veteres obseruassent, aut egomet ipse, vtilia ad dicendum, ea breuiter et perspicue tradere. Ceterum, qui volent super singulis quibusdam praeceptis philosophari, eorumque caussas e natura rerum humanarum explicare prouectioribus, hi sibi subinde occasionem idoneam datam reperient.

Atque etiam vereor, ne sint, qui nos Initiorum, quae tironibus conueniant, modum excessisse dicant, praesertim in locis de argumentis, argumentationibus, et argumentorum reprehensione; quae etiam excedere captum eius aetatis videantur. Neque dissimulem, maius esse factum opusculum, quam

desti

destinatum ab initio fuisset: sed videbam, eam rem hoc habere commodi, vt etiam Academicis lectionibus seruire posset. Itaque nolui resecare, quae non satis conuenirent iis, qui primum ad hanc artem cognoscendam venirent. Illud quoque animaduerteram, plerosque hodie facere in hac parte, quod olim in Rhetoribus reprehendebat Quintilianus V, 8. vt probationes, quae in arte sunt, constantque rebus ad faciendam fidem idoneis, aut omnino negligant, aut leuissime attingant, siue, quod argumenta, velut horrida et confragosa, vitare, amoenioribusque locis desidere malint, siue, quod ea e philosophia, vel adferenda, vel petenda dicant. Quare putabam, me non male consulturum studiosis eloquentiae, si in hac parte diligentior essem, praesertim cum vsu didicissem, iuuenibus hic maxime haerere aquam solere, et saepe, in rebus satis obuiis, non occurrere, quae apte dicant: quod fit, vt opinor, nulla alia de caussa, quam quod nondum exercitatione aliqua in inueniendo vsi sunt, quae idoneis praeceptis regeretur. Ceterum, vt quisque discipulos habebit, ita, de praecepto Quintiliani VIII. *praef.* deliget, quae tradat.

Sed nihil magis arbitror fidem Rhetoris postulare, quam vt hoc in tempore doceat discipulos, totum hoc praecipiendi genus

quo

quo comparatum ſit, quid proſit, et quoad: *Minimum eſſe, de arte loqui*, vt Cicero vere dixit, Inu. I, 6. *multo maximum ex arte dicere:* Rhetoricam nihil habere, niſi obſeruationem quandam earum rerum, quae in dicendo valeant, *quae ſi eloquentes facere poſſet, quis eſſet non eloquens*, vt idem ait, de Orat. II, 57. Etenim, vt vſu didici, adoleſcentes, quoad de praeceptis agitur, et audiendo res tranſigi poteſt, alacres ſunt cupidique eloquentiae: vbi res ab auribus ad manum, hoc eſt, ad commentandi laborem, venerit, tum mihi fiunt tardi et ſegnes: ſiue, quod plerique omnes fugiunt contentionis et laboris moleſtiam: ſiue, quod hanc imbiberunt opinionem, vt ſatis ad bene dicendum putent eſſe, ſi praecepta dicendi norint: quod eſt a vero alieniſſimum. Tria v. c. ſunt, quibus, in ſingulis cauſis ac rebus, ad dicendum propoſitis, ad inueniendum opus eſt: ingenio primum, quod valet, vt in omnibus rebus, plurimum: deinde diligentia, quae ſe penitus inſinuet in cauſam, eiusque omnes partes perſpiciat, omnes argumentorum locos in promtu habeat, in eosque ſit intenta maxime. Inter haec duo perpaululum loci, iudice apud Ciceronem Antonio, reliquum eſt arti, quae nihil niſi demonſtrat, vbi quaeras, atque vbi ſit illud, quod cupias inuenire. Age porro, in promtu ſit, excuſſis locis artis omnibus,

quod

quod dicendum ſit, paratus ſit argumentis ornandis apparatus: reſtat, vt delectum habeamus, vt, quantum, et quoad vbique dicendum ſit, videamus: quod nullis praeceptis doceri poteſt. Atque ſimiliter de elocutione poſſum demonſtrare, praeceptis pauca, exercitatione bene inſtituta omnia conſtare.

Itaque omnes, qui ſe eloquentiae magiſtros profiteantur, velim in praeceptis breves et parcos eſſe, ad exercitationem illam omnia referre. Ea eſt duplex; altera eſt in analyſi, altera in compoſitione et veluti geneſi, quae ſine illa bene procedere nullo modo poteſt. Primum igitur ſtudioſis eloquentiae interpretabuntur meliores oratores, hiſtoricos, poetas, etiam philoſophos Socraticos, veluti Xenophontios libellos, et Platonis dialogos quosdam, ſed ita, vt breuiter, et ſine lectionis oſtentatione, verborum ſenſu explicato, rebusque ipſis ex hiſtoria, aut vndecunque, illuſtratis, ingenium et artificium ſcriptoris cuiusque aperiant, oſtendantque, quid de quaque re, qua cauſa et conſilio, quomodo denique dictum ſit, a quo fonte quaeque ducta ſint, quid in argumento quoque, aut narratione neceſſarium, quid aduentitium, et ab ingenio oratoris hiſtoricive, ornandi cauſa, acceſſerit, quae in ſententiis vel ſubtilitas, vel pulchritudo, vel ſublimitas ſit, quibus notis deprehendatur,

et

et vnde ſit, in verbis denique quid eleganter, venuſte, copioſe, ornateque expreſſum. Comparabunt etiam interdum locum, in quo verſabuntur, cum ſimili, neque ſolum in toto argumento, aut loco communi, aut epiſtola, ſed etiam in ſingulis ſententiis, et varietatem commutationemque, cum cauſis, demonſtrabunt. Proponent denique loca inſignia, ex vnoquoque dicendi genere, ad ediſcendum, vt quaſi viuus quidam typus et forma artificii oratorii imprimatur animis, quae iis obuerſetur in ſcribendo, vt ad eam dirigere cogitationem et orationem poſſint. Hac exercitatione vbi aliquantum ad intelligendum profecerint, quod tentando facile poteſt intelligi, tum vero paullatim accedent ad eam, quam geneſin dixi, ſed ab initio ita, vt diſcipulis velut obſtetriciam operam nauent. Quod facient, ſi, propoſita aliqua re, viribus apta, primum per regiones, intra quas veluti venentur, et circa fontes oratoriae copiae, quaſi manu circumducant, inde petere, quod opus ſit, iubeant, alia deinde probent, alia improbent, redditis iudicii cauſis: deinde de ordine cum iis velut in conſilium eant, et, quid priori, quid poſteriori loco dicendum, communiter cum ipſis conſtituant: denique comparatis copiolis et digeſtis, ipſi coram, audientibus et calamo excipientibus diſcipulis, commententur, ita, vt oſtendant,

quare

quare quidque ponant, ſic eloquantur, quare ſigura quaque vtantur, quare modo tenuiter dicant, modo copioſe et ornate, vbi commutatione, dilatatione opus, vbi cauſae ſententiaeue adiunctione etc. Hac ratione qui vtentur, in eloquentiae diſciplina haud dubie plurimum proficient, niſi in homines plane hebetes inciderint: a me quidem cum fructu multorum vſurpatam eſſe, vere poſſum dicere. Qui nihil aliud agent, niſi vt praecepta dicendi per interualla explicent, in enarrandis oratoribus, aliisque ſcriptoribus, ſenſum vtcunque declarent, phraſes obſeruent, hiſtorias et ritus antiquos illuſtrent, et figurarum nomina decantent, deinde vero ſtatim ſuo Marte ſcribere iubeant; hi vero fruſtra ſe in ſpeciminibus diſcipulorum emendandis cruciabunt, magisque ſe obmuteſcendi, quam dicendi, magiſtros probabunt.

Ceterum, etſi nihil vtilitatis a praeceptis dicendi ſperari poteſt, niſi vt viam quandam et iudicandi et inueniendi oſtendant: tamen vel ſic bene poſitam operam putabimus, quam in conſcribendis his initiis ſumſimus, ſi hunc quam plurimi fructum ex iis ceperint.

PRO-

PROLEGOMENA

DE

RHETORICA VNIVERSA.

1.

Rhetorica eſt ars, docens eloquentiae comparandae rationem: differtque a *Dialectica*, quae et ipſa rei cuiuſque explicandae rationem tradit: quod haec de rebus ſubtilibus docet diſſerere ſubtiliter ac tenuiter, vnam veritatem et perſpicuitatem amplexa; illa autem fere de rebus populari intelligentiae ſubiectis, et non modo ad intelligendum, ſed etiam ad delectandum, commouendumque accommodate.

2. *Eloquentia* eſt facultas, perſpicue, copioſe, ornateque dicendi: eique ſubiectae ſunt velvti materia, quam tractet, elaboretque, res omnes, quae perſpicuitatem capiunt accommodatam intelligentiae communi, ornatumque ad motum animi delectationemque idoneum: cuiusmodi ſunt res morales omnes, hiſtoricae, omninoque in communi vſu vitae humanae verſantes.

3. Quaecunque autem poſita ſunt in facultate oratoria, e duobus fontibus ducuntur, et a *rebus*, et a *verbis*. Nam primum perſpicuitatem nulla verba efficere poſſunt in rebus, aut non intelli-

telligendis ſatis, aut non intellectis: et res quamvis perſpicuas obſcurat verborum inſcitia. Copia porro cernitur, primum, in argumentorum, exemplorum, teſtimoniorumque frequentia, loco et ratione vſurpata, deinde, in verborum, dicendique formarum et variatione, et frequentatione; quarum illa in rebus, haec in verbis tota ineſt. Neque ornatus alias cauſas habet. Etenim partim in ſententiarum acutarum copia ineſt, quibus oratio diſtinguitur, partim in tropis, figuris et numero: quae verborum eſſe omnes vident.

4. Vnde fit, vt Rhetoris duae maxime partes ſint: quarum altera eſt, vt doceat res *inuenire*, inuentisque recte vti: altera, res bene excogitatas bene *eloqui*.

5. Prima igitur Rhetoricae pars eſt *inuentio*, quae tota ab ingenio, literis, lectione et vſu rerum ſubacto et nutrito, ducitur. Ei ſubiecta eſt *diſpoſitio*, quae inuentorum delectum et ordinem tradit, eſtque iudicii et prudentiae. Altera eſt *elocutio*, quae obſeruatione, iudicio, etiam ingenio continetur. In hac ineſt ea, quam nonnulli et ipſam artis partem faciunt, *pronunciatio*, et, ſi res poſtulet, *actio*. *Memoria* autem, quam et ipſam Rhetorices partem veteres fecere, ſiue propriam, ſiue ſubiectam et adiunctam actioni, ducta ab artificio, per Simonidem reperto, cum noſtra eloquentia non magnopere eſt coniuncta; vnde iure hodie e praeceptis dicendi eſt ſublata.

PARTIS

PARTIS PRIMAE
DE
INVENTIONE
SECTIO PRIMA.
CAP. I.
De Inuentione vniuersa.

6.

Inuentio est facultas videndi in vnaquaque re, quid in ea sit ad persuadendum idoneum. *Persuadendi* autem vim non capiunt hi, qui, consuetudine loquendi vernacula decepti, totam ad probabilitatem referunt. Latina quidem consuetudo in hoc verbo latius patet. Nam et ea persuaderi dicuntur, in quibus nulla dubitandi causa relinquitur, efficiturque ἀσφάλεια, et assensionis firmitas, quae a perfecta demonstratione, pro rei cuiusque natura, ducitur. *Conuictio*, quam effici imperiti volunt, male factorum est, saltem errorum: neque vir bonus et prudens conuinci gaudeat. Ceterum, quia orator saepe tractat res opinabiles, sane in iis nec vltra probabilitatem assurgere potest.

7. Primum autem inuentionis munus recentiores artis magistri posuerunt in quaerenda vniuersa materia; vnde nata sunt de inuentione thematis, quod vocant, praecepta, non superuacua modo, e vetere disciplina, sed etiam verae elo-

eloquentiae noxia. Nam hinc recentiorum oratorum consuetudo fluxit, re ipsa, de qua dicendum erat, neglecta, dicendi, quae nemo neque velit audire illo tempore, neque sibi audienda putet: hinc mos nomina personarum, dierum, atque locorum torquendi: hinc vanitas doctrinae ostentandae, atque aliae similes ineptiae.

8. Vera eloquentia non indiget alia ad dicendum re, praeter eam, cuius causa dicitur. Estque haec ipsa ingenii atque inuentionis vis, in vnaquaque re, quae dicendi occasionem praebeat, videre aliquid, quo prodesse et delectare audientes possis, quodque ita sit cum re illa coniunctum, vt vnicuique in mentem venire debuisse videatur. In quo etsi dominatur felicitas ingenii, tamen etiam praecepta vel adiuuare ac dirigere ingenii celeritatem et vbertatem, vel excitare tarditatem et instruere inopiam possunt. Ea quae sint, alio loco traditur.

9. In omni inuentione oratoria duo insunt: primum *materia,* siue res, quae inueniuntur, ipsae; alterum *tractatio materiae* repertae, et elaboratio. Inanis enim est inuentionis apparatus, vt ait apud Ciceronem Crassus, nisi recte tractare possis. *Materia* inest in omni argumentorum, exemplorum, testimoniorum, aliorumque similium copia, quae e certis ac definitis locis ducitur: tractatio autem in conclusionum et argumentationum modis, exornatione et amplificatione.

10. Itaque primum dicemus de omnibus apparatus oratorii generibus, iisque congerendis

ac

ac comparandis: deinde, quomodo argumentando, exornando et amplificando tractetur, ad perſuaſionemque conferatur, docebimus.

CAP. II.

De Materia inuentionis vniuerſa.

11.

Materia, quam inuentio oratoria amplectitur, triplex eſt, ineſtque in λόγοις, ἤθεσι et πάθεσι. Λόγοι valent ad docendum, ἤθη ad placendum, πάθη ad commouendum. Iſti ſunt neceſſitatis, illa delectationis, haec victoriae. Quamquam, vt nunc eſt, etiam πάθη magis delectationis ſunt, quam victoriae, toto genere orationum apud nos conuerſo. Nec orator non iudicandus, qui iis in dicendo non vtitur: niſi etiam Lyſiam et Iſocratem ex oratorum numero eximendos iudicare velimus.

12. Latiſſime patent λόγοι, quibus propoſita eſt veritatis intelligentia: iique inſunt in rationibus, ad intelligendum verum idoneis. Diuiduntur autem in duo omnia genera: quorum alterum eſt commune, quod vagatur per omnia rerum et cauſarum, oratione tractandarum, genera: alterum certis rebus et cauſis proprium.

13. *Proprii* loci tripliciter diſtribuuntur e numero cauſarum diuerſarum.

14. Sunt enim *tria genera cauſarum*, primum *demonſtratiuum;* alterum *deliberatiuum;* tertium *iudiciale.* *Demonſtratiuum* verſatur in laudando

do, vel reprehendendo: *deliberatiuum* in suadendo, vel dissuadendo, *iudiciale* in accusando, vel defendendo.

15. Neque vero existimandum est, hanc distributionem causarum, ab antiquis Rhetoribus inductam, inutilem factam esse hodie, commutato, qui tum fuit, rerum statu, vt nonnullis placet. Nam cum nullum sit genus materiae, in quo orator versari possit, quod non vel honestatem laudet, vel reprehendat turpitudinem, suadeat vtilia, vel dissuadeat noxia, denique vel accuset iniustitiam, vel defendat innocentiam, iustitiamque: non potest intelligi, quare vetus disciplina mutetur, praesertim cum, ea conseruanda, veterum Rhetorum intelligentia adiuuetur. Atque etiam si in vna et item altera ciuitate sublata est consuetudo, vel de republica in consilio publico, vel de iure in iudicio dicendi: tamen nonnullis locis ea adhuc viget. Non est autem consentaneum, artem ac disciplinam vni et item alteri ciuitati, et certo tempori accommodari.

16. Vnumquodque autem genus causarum proprios quosdam habet locos, e quibus λόγοι, quos diximus, ducantur. Ac primi quidem generis loci sunt honestas et turpitudo; alterius, vtilitas et damnum; tertii, iustitia et iniustitia: e quibus quae argumenta, et quo modo petantur, separatim demonstrabitur.

17. Sed loci isti non ita proprii sunt causarum generi cuique, vt non et ad alia genera possint transferri. Nam in suadendo et dissuadendo etiam honestatem et turpitudinem, iustitiam et

iniusti-

iniuſtitiam adſumimus, ſi res ita fert, et in laudando vituperandoque vtilitatem et damnum, in accuſando vero et defendendo etiam ceteram honeſtatem et turpitudinem, vtilitatem item et damnum. Ceterum in quoque genere ii, quos proprios diximus, loci dominantur, propriamque ac neceſſariam ſedem habent.

18. Atque etiam ſunt loci quidam omnibus generibus *communes*, de magno et paruo, de poſſibili et impoſſibili. Nam cum laudamus, magnitudo rerum laudabilium demonſtranda eſt; cum ſuademus, magnitudo vtilitatis etc. Comparatio etiam ſaepe facienda eſt, vt, quod maius, minusue ſit, appareat. Tum quae laudamus, ea facta eſſe, ſaepe demonſtrandum eſt; quae ſuademus, poſſibilia, futura; quae accuſamus, perpetrata.

19. *Morum* tria ſunt genera. Nam et *oratoris* mores quidam ſunt probabiles, qui ex oratione debent elucere: et *auditorum* alii, ad quos oratio debet eſſe accommodata: et *perſonarum* denique dicendo tractandarum alii, qui oratione debent exprimi. Omnibus generibus adiuuatur perſuaſio, qui eſt orationis finis. Priora duo genera aditum orationi faciunt ad audientium animos: tertium vero etiam credibilem facit orationem et iucundam.

20. *Motuum* animi duae partes ſunt, earumque altera et ipſa in nonnullis duplex. Primae parti ſubſunt perſonae, alteri cauſae. Perſona eſt interdum duplex, altera eius, qui mouetur, altera, in quem mouetur. Cauſae autem inſunt in rebus, propter quas animi in vtramque partem commoueri ſolent.

CAP. III.

De Loco Magnitudinis.

21.

Primus locus omni generi causarum communis est magnitudinis, qui maxime in dicendo dominatur. Nam vis maxima orationis cernitur in augendo, auctore Quintiliano; VIII, 3. *Augendi* autem vis non est in eo, vt rem maiorem dicendo efficiamus, quam veritas patiatur: impediretur enim fides et persuasio, quae adiuuari debet: sed in magnitudine ita explicanda et illustranda, vt planissime intelligi sentirique possit.

22. Magnitudinis autem demonstrandae plures sunt loci. *Primus* est *causarum*. Nam, vt quaeque res maiores vires vel ingenii, vel animi, vel fortunae desiderat; quoque plus artis, studii, curae, industriae, laborisque in efficiendo habet; denique, quo maioribus ac pluribus cum difficultatibus, et impedimentis, vel internis, vel externis, in efficiendo conflictandum est: eo maius, quod efficitur, haberi solet.

23. Atque etiam ipsarum causarum est quoddam discrimen, vel adiuuans magnitudinem, vel minuens. Nam maiores causae sunt eae, quae ab ingenio animoque ducuntur, quam quae in corpore insunt aut fortuna, maioresque difficultates putantur, quae ab animo atque a natura obiiciuntur, quam quae a rebus externis. Est enim difficilius

difficilius certamen cum animo atque natura, quam cum fortuna.

24. Adiuuat etiam magnitudinis intelligentiam causarum, quibus quem in agendo vsum esse vel constat, vel probabile est, honestas, vel turpitudo. Maius v. c. beneficium putatur, quod quis amore, aut officio, aut tali aliqua causa ductus, quam quod temere ac leuiter, inanis laudis aut vtilitatis suae spe, tribuit.

25. Alter locus ducitur ab *effectis*, maxime ille accommodatus intelligentiae communi. Vulgo enim omnes magnitudinem rerum et actionum metiuntur effectorum magnitudine. In quibus spectari solent *genera, vis* et *numerus*.

26. *Genera* differunt, vt ipsa bona et mala, quae vel animi sunt, vel corporis, vel fortunae: item vel priuata, vel communia et publica. Itaque effectorum eadem comparatio est, quae bonorum et malorum: tantoque maius quodque putatur, quanto maius in suo genere vel bonum vel malum habet. Maiores itaque putantur res eae, a quibus animi, quam corporis; item corporis, quam fortunae; a quibus denique publica, quam a quibus priuata bona vel mala veniunt.

27. *Vis* deinde effectorum aestimatur e *duratione* et *celeritate*. Nam vt quaeque res celerius aliquid affert aut bonum, aut malum, eo maior habetur. Veluti maior Pompeii virtus in bello piratico putatur, quod quadraginta diebus confecit, quam in alio; item Marii in Cimbrico, quam in Iugurthino. Tum quae res in longius tempus prosunt, maiores videntur iis, quae in breuius,

Tanquam maior censetur benignitas, quae consiliis et opera fortunas hominis constituit, quam quae largitur, quod breui absumatur: maior Solonis et Lycurgi legislatio, quam Themistoclis ad Salamina, aut Lysandri ad flumen Aegos, victoria.

28. *Numero* denique effectorum cernitur rei magnitudo. Nam in pluribus generibus prodesse maius est, quam in vno: et in eodem genere quo plura res affert bona, eo maior existimatur: similisque est nocentium rerum aestimatio.

29. *Tertius* locus complectitur ipsam *rei naturam:* in quo plus inest, quam in ceteris, subtilitatis: vnde plerumque minus sensus hominum mouet hoc magnitudinis genus, difficilioremque tractationem habet. Est scilicet cuiusque rei seiuncta quaedam a causis et effectis magnitudo, siue *sensibilis* illa, vt in rebus corporeis, siue *intelligibilis.* Intellectus autem magnitudinis posterioris venit siue ab *insita* quadam rei *specie*, vt fortitudinis, liberalitatis, quae natura mouet animum hominis in vtramque partem, id quod vsus in quaque re declarat, siue ab opinione quadam hominum, qua, vt numis aliisque rebus certum pretium, ita magnitudo vel attribuitur, vel demitur: eaque si late patet, ab illius insitae speciei sensu venit.

30. Est etiam quartus magnitudinis locus, qui e *personarum, temporum et locorum* discrimine pendet, *maxime* foecundus ille, praesertim in laude et *reprehensione* factorum, in agendis gratiis, in [illegible]*tulando*, et similibus, inprimisque popularis. [illegible]*num igitur*, quod illa Terentiana meretrix de dono

dono praedicat, *gratum est, non tam per se, quam quod abs te datum est*, id dictum de vno genere rerum patet latius; estque tam multiplex ea ratio, vt vix praeceptis comprehendi satis possit. Magnitudo enim augetur in vtramque partem, personarum vel dignitate, necessitudine, meritis, vel rebus contrariis. In *temporibus* ac *lo*'*s* porro magnam saepe vim ad augendum habet necessitas, opportunitas, et delectus.

31. *Quintus* locus habet *modum* rei, in actionibus inprimis aestimandis plurimum adiumenti adferens. Coniunctus autem est maxime cum loco caussarum. Nam modus rei gestae propterea ad rem ipsam augendam valet, quod in eo exprimitur ratio caussarum, a quibus actio nata est. Hoc loco v. c. vsus est Cicero in Agrar. II. honoris, a populo accepti, augendi caussa: c. 2. *Neque me solum Consulem fecistis ... sed ita fecistis ...* etc. item in Orat. ad Quir. p. Red. aliisque locis permultis.

32. *Modus* autem *rei* praeter tempus et locum, de quo antea separatim dictum est, continetur tot, tamque variis rebus, vt eas vniuersa et breui praeceptione comprehendere non liceat. Ceterum in vnaquaque re facile, si quis animum aduertat, reperientur. Sic beneficii tribuendi modus continetur fere celeritate tribuendi, hilaritate vultus, comitate ac liberalitate orationis, aliisque similibus.

33. Est etiam intelligendae magnitudinis *locus*, qui *comparationis* dicitur. Sed nobis magis placet comparationem in modis tractandae magnitu-

gnitudinis ponere: praesertim cum ea omnibus, quos posuimus, locis sit communis.

34. Vbi ergo materia magnitudinis demonstrandae in promtu est, argumentando tractari elaborarique debet. Atque argumentationes aliae sunt *communes*, aliae *propriae*. Communes sunt, quae in omni genere demonstrationis locum habent, de quibus suo loco separatim agemus: propriae, quae maxime sunt intelligendae magnitudini accommodatae.

35. Nulla autem efficacior et luculentior ratio magnitudinis explanandae est, quam *comparatio*. Id ipsa magnitudinis natura declarat. Etenim magnitudo est ex eo genere rerum, vt Philosophi tradunt, atque tota mathesis docet, quod non tam ex se intelligitur, quam comparatione. Vnde fit, vt etiam huic oratoriae magnitudini intelligendae aptissima videri debeat comparatio.

36. In hac ratione spectari debent duo: primum, *quocum comparetur*, cuius magnitudinem demonstrare velis: deinde *modus comparandi*. Res igitur, quacum comparetur, quod in manibus habemus, debebit esse notae et conspicuae magnitudinis: est enim alterius veluti mensura: eaque ipsa magnitudo, etsi per se nota est, tamen breuiter declaranda erit sententiis et verbis, ad eam intelligendam idoneis. Tum ei res, de cuius magnitudine quaeritur, comparabitur sic, vt ei vel par pronuncietur, vel anteponatur, subiectis rationibus, quae e locis supra propositis ducantur. Hoc posteriori modo, qui est optimus, vtitur Cicero in Oratione pro Marcello, laudans Caesarem ob veniam

niam Marcello datam. Nam comparat hoc factum cum eius rebus bellicis, ita, vt primo has mirifice extollat: c. 2. init. *Nullius est tantum ingenii flumen etc.* deinde his factum illud anteponat, additis quatuor caussis, quae et ipsae comparatione continentur, ductaeque sunt omnes e locis ante constitutis. Eadem ratione saepius ipse Isócrates, vt in *Panegyrico* et *Euagora*, aliique vtuntur.

37. Est vero etiam aliud comparationis genus, cum res confertur cum eo, quod ei contrarium est, virtus aliqua cum vitio; quod ei opponitur, aut vitium cum virtute contraria, vtilitas cum damno, aut contra: item cum personas inter se contendimus, vt alterius foeditas ex alterius honestate intelligatur, et contra. Sic Cicero Verrem comparat cum Marcello IV, 54, vt auaritia illius detestabilior fiat huius liberalitate.

38. Magnam porro vim habet argumentatio a minori ad maius, et a maiori ad minus, quae et ipsa est comparationis genus. Eaque locum habet inprimis tum, cum magnitudinis demonstratio e locis personarum, temporum, effectorumque ducitur.

39. Ad rerum denique intelligibilium magnitudinem intelligendam plurimum valebit, si eas quodam modo ad sensum reuocabimus. Quod ipsum fit comparatione cum re sensibili, quae sit perspicuae magnitudinis. Hoc modo Saurinus tractat aliquo loco aeternitatis notionem,

CAP.

CAP. IV.

De Poſſibili et Impoſſibili.

40.

Alter locus communis omnibus cauſarum, ſed inprimis deliberatiuo et iudiciali, generibus eſt, qui a poſſibili et impoſſibili repetitur: non metaphyſico, cuius ſubtilitas longe abeſt ab oratoris popularitate, ſed craſſiori illo, quod oratione tractari, et ad ſenſum intelligentiamque communem accommodari poteſt.

41. Omnis igitur de poſſibili quaeſtio huc redit, vt quaeramus, vtrum id, de quo diſputatur, ſit eiusmodi, vt poſſit, vel potuerit fieri, nec ne. Idque dupliciter. Nam vel per ſe dubitari poteſt, an res fieri poſſit, vel an tali tempore ac loco, et a talibus perſonis. In illo proprie quaeritur, poſſibile ſit aliquid, nec ne, in hoc, factum aliquid ſit, futurumue, nec ne. Sed illud prius genus huic poſteriori ineſt, non poſterius priori. Itaque de vnoquoque ſeparatim agendum.

42. *Per ſe poſſibilia* putantur primum ea, quorum cauſae intelligi poſſunt, aut effectus: cohaerent enim natura, neque alterum eſſe ſine altero poteſt: omninoque in iis, quae natura coniuncta ſunt, aut intellectu, vt genus, ſpecies, totum, pars, omnibusque relationum partibus, alterum poſſibile iudicatur, ſi poſſibile eſt alterum: deinde ſi ſimilia fieri poſſunt, aut maiora, aut adeo contraria, et diſſimilia: ſi alio tempore, ab aliisque, praeſertim deterioribus, effici potuerunt. Neque

que repudiarim illud genus, quod ab Aristotele positum in rhetoricis II, 19. etiam Philosophi vsurparunt, vt, quorum nobis amor et cupiditas a natura innata sit, ea possibilia videantur: non, opinor, quod nemo facile amet et appetat, quae fieri non possunt, vt ille ait, sed quod talem appetitum inseuisse naturis hominum Deus non videtur. Quid impossibile sit, contrariis fere rationibus intelligitur.

43. *An* aliquid certo tempore ac loco, a certisque personis *factum sit*, cum quaeritur, duo videnda sunt; primum, an fieri potuerit; quod quomodo intelligatur, ante dictum est: deinde, an factum sit. Quae autem facta dicuntur, ea vel personis attribuuntur, vel rebus.

44. *Fecisse* igitur quem id, de quo quaeritur, ostendimus, si docemus, non modo *potuisse* facere, sed etiam *voluisse*. Illud habet vim animi ad credendum praeparandi: hoc fidem ipsam continet. *Potuisse* autem quem facere quid, intelligimus, cum opportunitatem tempus locusque praeberent, vis et facultas, quam res desiderabat, suppeterent, nulla res impediret.

45. *Voluisse* quem facere putamus, si potuit, resque fuit eiusmodi, vt ab eo vel propter virtutis, officii, gloriaeque studium, vel propter cupiditatis alicuius intemperantiam appeteretur: quae solent ex vita ante acta demonstrari: si fuit ira, odio, aut aliquo affectu incensus: si vtilitatis, inprimis magnae, spes, eaque propinqua et magna fuit: si necessitas aliqua pressit: si constet, incitatum fuisse ab iis, quorum vel auctoritati vel

gra-

gratiae cedere consuerat: si ante facere tentauit: si paria, cum posset, fecit. Non fecisse quem, e contrariis ostenditur.

46. Sed factum etiam vel arguitur vel refellitur *signis*. Nam vnumquodque factum habet natura sua quasdam vel necessarias, vel solennes antecessiones praeparationesque: quendam porro quasi comitatum rerum quarundam: denique quosdam euentus: quae nota debent esse omnia dicenti de facto in vtramuis partem. Ea vti vel adesse, vel abesse, demonstretur, ita vel factum quid, vel non factum, probabile fiet.

47. Neque solum absentia signorum suorum refellitur factum, sed etiam, atque adeo magis, praesentia contrariorum. Velut illi Terracinensis Cloelii filii suspicione parricidii sunt liberati, quod placide dormientes reperti erant. Nam somnus placidus est animi tanquam signum, qui esse in conscientia tanti sceleris non potest.

48. *Accidisse* porro atque euenisse quid, aut *esse*, ex his intelligi solet: si comparant ea, quae antecedunt, et per ac propter quae est aliquid, atque fit, vel necessario, vel plerumque: vt, si constiterit studium in aliquo doctrinae fuisse, etiam doctum fuisse, credibile fit: item, si quae consequi solent, aut vna esse, demonstrentur, aut etiam si, alterum ex iis esse aut fuisse: si factum constet, aut esse, quod fieri solet secundario, factum esse intelligitur, quod esse

mo loco: vt si quis exercuit potestatem

n, aut ius, patet habuisse, aut accepisse.

Cum denique quaeritur an aliquid *futurum*

t genus proprium est deliberationibus,

id

id ipsum quoque pertinet aut ad personas, aut res. In *personis* quaeritur, an quis sit aliquid facturus. Id intelligitur ex iisdem fere rebus, quibus colligimus, aliquem fecisse quid, ex facultate et voluntate; quae maxime iudicatur e moribus, et vitae superioris consuetudine. Nam quod convenit cuiusque moribus, hoc est, vitiis ac virtutibus, studiis, cupiditatibus, quod alias, saepe similibus locis ac temporibus, paribus aut minoribus de causis, aliis, quos minus amaret aut odisset, cum minus cuperet, fecit, id probabile est, quemque facturum.

50. *Res* autem *futurae* demonstrantur inprimis antegressis causis et signis. Oportet igitur in promtu esse, quibus de causis quaeque res eueniat, et quae sint rei futurae signa: quae discuntur, vel e natura rerum, traduntur que in moralibus et politicis, vel suo cuiusque vsu, vel denique historia, vsus vicaria. Item, si similia tempora sunt ac loca, eadem futura, colligimus.

CAP. V.

De Locis Generis Demonstratiui.

51.

Genus demonstratiuum diximus in *laudando vituperandoque* versari. *Laus* autem proprie est virtutis, *vituperatio* vitii: efficiturque illa quidem honestate virtutis, haec autem, turpitudine vitii demonstranda. Itaque etiam bona et vtilia non laudantur, nisi propter aliquam cum hone-

ſtate coniunctionem, de qua mox dicetur. Vnde fit, vt finis huius generis ſit, virtutis et vitii, honeſtatis turpitudinisque opinio.

52. Subiecta porro huic generi, tanquam materia, ſunt omnia, in quibus inſunt ea, quae ad opinionem honeſtatis turpitudinisque commovendam idonea reperiuntur. Ea ſunt vel *res*, vel *perſonae*.

53. Intelligendum igitur eſt iis, qui in hoc genere feliciter velint verſari, primum vniuerſe, quibus ex rebus opinio honeſtatis turpitudinisque naſcatur, quae honeſta et turpia vel ſint natura, vel putentur, more atque opinione: deinde quomodo ab his, in rebus perſonisque laudandis, argumenta ducantur.

54. Iam, quoniam honeſti propria et vna ſedes eſt in virtute, efficitur, vt honeſtatis opinio naſcatur, non modo ab ipſa virtute, de cuius partibus Philoſophi tradunt, ſed etiam, primum ab iis rebus, quae ſunt ad virtutem vel efficiendam, vel conſeruandam, vel augendam aptae; deinde a virtute ortae, nec ſine virtute aliqua intelligi poſſunt, vt pudor, iniuriarum perpeſſio; denique virtutem habent efficientem ſui, vt fortiter, iuſte, liberaliterque facta. Turpitudinis contraria eſt ratio. Atque hi loci principatum tenent: quippe proxime cum virtute vitioque coniuncti.

55. Sed ſunt etiam alii, remotiores illi quidem, ſed tamen et ipſi ab his ducti fontibus.

et honeſta putantur, quae rara et difficilia quae proſunt aliis, vel ſolis, vel maxime: item,

item, quae multis, quae publice potius, quam priuatim: quae aliis, publiceque, cum incommodo, saltem periculo nostro: quae nihil de nobis meritis, aut merituris, velut posteris, item inimicis. Honesta etiam habentur, quibus praemia constituta sunt, aut tribui solent, praesertim publice, a sapientibusque, quae honorem potius, quam diuitias, afferunt: porro laudari, admirationem commouere, monumentisque honorari, praesertim mortuum, ab alienis, aut inimicis, aut sapientibus: denique signa rerum honestarum et laudabilium. Quae his contraria sunt, turpia putantur.

56. Assumuntur etiam ad laudandum res bonae vtilesque, optandae illae alias potius, quam laudandae, nobilitas, diuitiae, forma, et cetera, quae fortuna dat, aut extrinsecus, aut corpori: in quibus vera laus non est, quae soli virtuti debetur. Sed assumuntur hactenus, quoad cum virtute possunt coniungi, eique exercendae materiam praebent: vt diuitiae, si iis non ad insolentiam, non ad voluptatem et luxum abutare, sed ad liberalitatem conferas. Haec ergo omnia ita tractabuntur, primum, vt honestas quaedam appareat, quod Aristoteles vocat ἄγειν εἰς τὸ καλὸν, deinde vt augeantur ex magnitudinis locis.

57. *Res*, quae laudantur, aut vituperantur, sunt *virtutes* ipsae, et *vitia*, *facta*, *artes*, *loca*, *animalia*, aliaque vel naturae vel artis opera.

58. In virtute ipsa laudanda honestatis demonstratio, amplificatioque petetur fere e locis magnitudinis, qui supra sunt demonstrati. Nam ho-

nestas quidem virtutis lucet ipsa per se: illustratur tamen locis admirationis, laudis, vtilitatis etc.

59. In factis autem, non modo, a quot quantisque virtutibus profecta sint, videbimus, sed etiam, an quis primus fecerit, an solus, aut eum paucis: an tempore ac loco iniquo, et necessario: an sponte, libenter, et saepe: quo denique consilio et affectu. Nam his rebus omnibus intelligetur magnitudo virtutis, a qua natum facinus est.

60. In personis ab his fere laudes ducuntur: a natalibus, educatione, bonis ingenii animique, studiis, scientia, moribus, rebus publice priuatimque gestis, ac morte: eaque singula sic tractanda sunt, vt honestatis, quae supra demonstratae sunt, partes appareant, eaeque e locis magnitudinis amplificentur.

61. Veluti, natales ita ad honestatem referentur, virtutisque opinionem concitabunt, si, vbi illustres sint, demonstretur e natura, vsu, opinione sapientium, populorumque, quanta vis sit nobilitatis ad virtutem, vel natura, vel imitatione parentum atque maiorum: sin obscuri, quanto difficilius, maiorisque virtutis sit, parere nobilitatem, quam acceptam seruare. Nam ita existit opinio magnae virtutis. Similiterque ceterarum partium honestas reperietur.

62. Neque vero in ceteris rerum generibus difficile erit, videre, quomodo cum honestate con[illegible]itur, si quis eos, quos proposuimus, honesti [illegible]tatos habeat ac tritos, aut, quomodo sin[illegible]nestatis repertae partes augeantur, si ma[illegible]locos percurrat. Veluti, si ars laudanda

da ſit, reducetur ad honeſtatem ipſa, ſi, quid ingenii, ſtudii, laborisque, vel in inueniendo, vel in diſcendo, requirat, quam in honeſtis et praeclaris rebus verſetur, quam vel prudentiam virtutemque diſcentium, vel vtilitatem aliorum adiuuet, quanto in honore ſemper habita ſit, demonſtretur. Res deinde ſingulae iſtae augebuntur argumentationibus ductis e locis cauſarum, effectorum, formae, comparationis etc.

63. Ceterum hoc in genere maxime prudentia adhibenda eſt *in delectu*. Non enim omnia vbique *nimis curioſe et minute congerenda*, ſed maxime probabilia et *inſignia*, et ad temporum, perſonarumque rationem accommodatiſſima, deligenda et perſequenda: et nimis trita praetermittenda ſunt. Eam acuet lectio et conſideratio diligens exemplorum veterum ex eo genere. In quibus maxime illuſtres ἐπιτάφιοι λόγοι Graecorum, Periclis apud Thucydidem II, 35. Lyſiae, Platonis, Iſocratis, et Demoſthenis: elogia Themiſtoclis apud Thucydidem I, 138. Athenienſium I, 170. Periclis II, 65. Ciuitatis Athenienſis II, 40. 41. item, apud Iſocratem Athenienſis ciuitatis laus in Panegyrico et alibi: apud Xenophontem oratio de Ageſilao: apud Ciceronem ſuaſoria legis Maniliae, et laus Pompeii Orat. pro Balbo, Caeſaris pro Marcello: apud Plinium Traiani. Nam ab his ſolis totum hoc genus percipiendum, hi ſoli imitandi, in iisque videndum, vt ſententias ad quodque genus pertinentes notemus et teneamus. Vbi inopia erit rerum laudandarum, quae propriae ſint v. g. perſonis tractandis, vt fit: oratio

traducetur ad genus vniuersum alicuius virtutis, scientiae, artis, etc. quod habeat aliquam cum persona laudanda coniunctionem: veluti in Epitaphio fecere Pericles et Demosthenes, digressione ad laudes Atheniensium, in Encomio Helenae Busiridisque Isocrates. In personis magnis, et rerum laudandarum plenis, inopia fuerit et infantia oratoris, a persona orationem auocare.

CAP. VI.

De Locis Generis Deliberatiui.

64.

Genus deliberatiuum versatur in *suadendo* et *dissuadendo*. *Suasio* autem propriam sedem in rebus vtilibus habet, dissuasio in noxiis: cerniturque illa in vtilitate rei cuiusuis demonstranda, haec in noxis exponendis. Itaque cum honestatis turpitudinisque opinio ad suadendum dissuadendumque assumitur, vt fit, maxime spectari solet eius cum felicitate miseriaue humana coniunctio.

65. Ab generis ipsius fine diuersus est *deliberantium finis*, qui ponitur in *felicitate*. Etenim aliud in deliberando spectamus, aliud in suadendo ac dissuadendo. Nam omnes, qui in deliberando versantur, quaerunt, vel, quid sit efficiens eius, quam expetunt, felicitatis, vel, an id, quod agendum sit, ad felicitatem prosit, nec ne. Itaque suadentis est, vel offerre dubitantibus, quod quaerunt, hoc est, ostendere, quibus rebus agendis, comparandisque peruenire ad finem possint, vel,

quod

quod iam propositum est ab aliis, tale esse, vt ad felicitatis expetitam partem valere possit: dissuadentis docere, quid obsit isti consilio, quid miseros reddat. Quare, cum res quaeque, quoad vel prodest ad felicitatem, vel ei obest, vel vtilis vel noxia dicatur, clarum est, deliberantium finem esse felicitatem, suadentium vtilitatem.

66. Subiiciuntur igitur huic generi, velut materia, res omnes, quae habent hanc vim, vt in eas cadere possit vtilitatis noxaeue opinio, sintque in potestate humana. Eae quae sint, vt planius intelligatur, et felicitatis et vtilitatis natura, accommodate ad oratoriam rationem, explicanda videtur: qua cognita, loci vtilitatis qui sint, apparebit.

67. Est autem *felicitas* duplex: altera priuata, altera publica. *Priuata* est tranquillitas et suauitas vitae ex iusta bonorum copia: *publica* est in securitate et affluentia rerum ad ciuitatis vel necessitatem, vel dignitatem valentium.

68. *Priuatae felicitatis* duae *partes* sunt, altera *interna*, altera *externa*. Interna est in bonis animi, in sapientia et virtute, atque vtriusque partibus, et in tranquillitate: externa, in bonis, primum corporis, vita, recta valetudine, robore, pulchritudine; deinde fortunae, in nobilitate generis, fama, honore, diuitiis, amicitiis, beneuolentia bonorum, liberis bonis et beatis: quae qualia sint, partim satis notum est omnibus, partim in philosophiae moralis initiis traditur.

69. *Publicae felicitatis partes* sunt vel *communes* omni generi ciuitatis, vel *propriae* singulis generibus, veluti monarchiae, aristocratiae, et demo-

cratiae. *Communes* ſunt, pax cum dignitate, opes, cum pecuniariae, tum militares, ad ciuitatem vel bello defendendam, vel pace ornandam, leges et diſciplina, mercatura. *Propriae* ſunt, monarchiae quidem, ſummae poteſtatis et conſeruatio, et legitima dignitatisque plena adminiſtratio; ariſtocratiae, morum diſciplina, et legum conſeruatio; democratiae denique libertas: de quibus omnibus accurate tractatur in politicis.

70. Ad haec igitur vel comparanda, vel conſeruanda atque augenda, quaecunque aliquam vim habent, ea hoc loco *vtilia* eſſe dicimus: quae vel comparationem, vel conſeruationem, impediunt, ea vero *noxia*. Veluti, beneuolentia bonorum et potentium in parte felicitatis ponitur; quicquid autem eſt eiusmodi, vt alliciat eorum animos ad beneuolentiam et ad vſus noſtros, id hactenus vtile eſt. In quo fit, vt, quod in parte felicitatis et honorum eſt, fiat etiam vtile: velut in hoc, quod poſuimus. Nam in ſapientiam et virtutem, cum per ſe in felicitatis parte ponantur, vtilitatis ratio cadit, quoad iis hominum praeſtantium beneuolentia et ſtudia ad amplificationem noſtri excitantur. Alioqui non ignoramus, etiam ipſa bona illa, quibus felicitas cenſetur, vtilia et eſſe, et vocari, ipſa mala, noxia. Sed in deliberando non quaeritur, an illa expetenda ſint, haec fugienda: finis enim et ſingulorum, et ciuitatum non cadit in deliberationem, ſed de expetendi fugiendique via et modo quaeſtio omnis eſſe ſolet.

71. Loci igitur vtilitatis vniuerſi qui ſint, ex his fere patet: neque in eo multum difficultatis

obii-

obiicitur. Sed, quomodo ex his locis argumenta in singulis caussis ducantur, id quidem haud paullo difficilius est, accommodate ad personarum, temporum, locorumque rationem reperire, quam vulgus existimat. Nam vniuersa Philosophorum de singulis decreta scire, id quidem Philosophi disputationi suffecerit, non prudenter suadere aut dissuadere instituentis oratione populari, in qua plus vsus rerum et experientia valebit. Vnus ille locus, de rebus ad beneuolentiam comparandam vtilibus, ad personam principis Romani accommodate tractatus, etiam in subtili disputatione, totum prope librum secundum Ciceronis de Officiis explet.

72. Vniuersa quidem ratio ex istis locis ducendi tractandique argumenta haec est, vt, quarum rerum suscipiendarum auctores nos profitemur, eas ἄγωμεν πρὸς τὸ χρήσιμον, sic, vt primum ostendamus, eas esse cum parte felicitatis publicae priuataeue, ad quam deliberatio refertur, id quod obscurum esse non potest, coniunctas, sic, vt eam vel gignant, vel adiuuent, vel conseruent, vel augeant: deinde augeamus singulas partes e locis magnitudinis huic generi conuenientibus, hoc est, e locis effectorum, temporum atque locorum. Dissuadendi contraria est ratio.

73. Profecerit etiam ad suadendum vel dissuadendum, bona vel mala ipsa, quorum vel comparandorum, vel vitandorum consilia damus, augere e locis magnitudinis. Nam magnitudo spei, ac metus, i. e. boni et mali vel sperandi vel metuendi, incendit natura sua expetendi fugiendiue studium.

dium. Hac arte vsus est v. c. Cicero in Maniliana, declarato genere et magnitudine belli atque mali, vt hoc cupidius consilium deligendi imperatoris Pompeii acciperetur.

74. Interdum etiam vtendum est comparatione. Nam non semper de vtili simpliciter dubitatur, sed etiam de magis vtili. Itaque etiam in promtu esse debet bonorum et malorum comparatio. Comparantur autem sic, vt bona animi praeferantur corporeis, vt malis valere, quam diues esse, diues potius esse, quam robore magno corporis: in bonis animi, virtus doctrinae: in corporeis, bona valetudo voluptati, vires celeritati: in externis, gloria diuitiis, item amici et boni liberi praestent. Publica bona porro potiora priuatis habentur, in publicis autem securitas interna et externa copiis et affluentia rerum. Comparantur etiam vtilia eiusdem generis: nam aliud alio plus prodest vel ad virtutem, vel ad opes etc. Sed haec comparatio pendet e locis magnitudinis.

75. Atque est in hoc genere etiam locus quidam augendi proprius, quem locum ἀσφαλείας (certitudinis) vocemus licet; cum docemus, id, quod demonstramus, hoc tempore atque hac in causa haud dubie euenturum, ac non posse non euenire. Nam in hoc genere plurimum in vtramque partem, ad vel incitandos vel remittendos animos valet, cum animus vel leuiter vel fortiter illa ἀσφαλείας opinione est affectus.

76. Suadendi dissuadendique exempla ad imitandum idonea extant, in causis publicis, haud pauca, Orationes Thucydidis, Liuii, aliorumque histo-

historicorum permultae, Isocratis Panegyricus et Epistola ad Philippum, Ciceronis denique Maniliana, Rulliana, de Prouinciis Conf. et Philippicae nonnullae: caussarum priuatarum iustas orationes non habemus, sed epistolas tamen plures Ciceronis, quae earum locum obtinere possint. Nam ratio vniuerse virtutem suadendi, philosophorum potius fuit, quam oratorum: quamquam, vt nunc est, etiam in hoc genere oratores versantur. Neque eius generis ratio obscura erit, superiori illa perspecta. Estque multo facilior vniuersalium, quam singularium apta tractatio.

CAP. VII.

De Locis Generis Iudicialis.

77.

Iudiciali generi propria est accusatio et defensio. *Accusatio* versatur in iniuriae demonstratione; in qua dissoluenda ac diluenda laborat *defensio.* Vtriusque autem finis est ius et aequum. Nam et qui iniuriam factam contendit, et qui factam negat, ius suum obtinere vult.

78. Sed quaecunque in accusando ac defendendo inesse possunt, ad haec, vt nobis videtur, capita referri possunt: vt quaeratur primo, factumne sit aliquid, nec ne; deinde quid sit; et tandem quale sit id, quod factum esse constet, iure factum, et innoxie, an iniuria. Pleruinque singula et ad accusationem et ad defensionem sufficiunt: veluti in causa Rosciana solum hoc quaerebatur,

rebatur, an interfecerit patrem Roſcius: in Miloniana, iurene Clodium interfecerit, an iniuria: interdum de duobus dubitari ac diſputari in eadem cauſa poteſt: quamquam id rarius accidit.

79. Ac feciſſe quidem aliquem quid, quomodo demonſtretur, dictum in loco de poſſibili. Cum autem de facto ſatis conſtat; *quid ſit*, ſequitur, vt videamus. In quo quaeritur de *nomine facti*, ſiue ad quod genus debeat referri. Quale eſt, cum quaeritur apud Ciceronem pro Caecina, an vis appellanda ſit, cum prohibitus ſit Caecina terrore, quo minus fundum ſuum ingrederetur: *item* in Philippica II. an caedes Caeſaris parricidii nomine appellanda: pro Murena denique, an ambitus cadat in ea, quae Murena feciſſet. In hac quaeſtione primum definitio nominis proponenda, eaque ratione, vſu, exemplis confirmanda, deinde ad factum quaeſtionis transferenda et accommodanda. v. Cicero pro Caecin. c. 15. 16. Eodemque fere modo aduerſarii definitio refelletur.

80. Sed maxime quaeri ſolet, *quale* factum, h. e. *iuſtumne ſit, an iniuſtum*: hoc accuſatoris eſt, illud defenſoris. Quae pars vt recte tractari poſſit, videndum eſt, *vnde* argumenta in vtramque partem ducantur, et *quomodo*.

81. *Iuſtum* igitur eſt, quicquid eſt conſentaneum legibus, quibus felicitati cum priuatae ſingulorum, tum publicae vniuerſorum cautum eſt: quae contra fiunt, *iniuſta*. *Leges* porro ſunt vel naturales et diuinae, vel humanae et ciuiles: ſcriptae item aliae, aliae non ſcriptae: eaeque vel ad vniuerſos pertinent, vel ad vnum, aut certum genus.

genus. *Felicitatis* autem cum priuatae, tum publicae, quae ſint partes, ſuperiori capite demonſtratum eſt. Vnde fit, vt *iniuriam feciſſe* dicatur, quicunque ſciens volensque legem talem violauerit, aut aliquam felicitatis alienae, ſiue priuatae illius, ſiue publicae, partem, vel agendo, vel non agendo laeſerit: *affectus* autem *iniuria*, cuius felicitas alterius culpa diminuta eſt.

82. Atque hinc facile patet, qui ſint loci, vnde et accuſandi et defendendi argumenta ducantur, vbi de facto liquet: nempe leges et partes felicitatis humanae, publicae priuataeque, quibus violandis diminuendisque iniuria fieri putatur. Sed ex his locis quomodo argumenta in vtramque partem ſumantur, videndum eſt.

83. Ab *lege* igitur argumenta in vtramque partem ducuntur, primum *interpretatione*, cum de ſenſu legis quaeritur, vt appareat, ſubſitne factum legi, nec ne: quae petitur e conſuetudine loquendi, legis ratione, et conſilio legislatoris, denique iudicio prudentum, cum docetur, ſemper legem ſic intellectam eſſe, vt volumus. In quo ſolet interdum ſententia aduerſus ſcriptum defendi et contra: ſcriptum, cum leges omnes fruſtra datas, irritasque fore dicas, ſi non ſit ſtandum verbis legis; ſententia, cum dicas, ſalutem, et vtilitatem publicam, aequitatem, legibus et auctoribus earum propoſitam fuiſſe, quam conuelli, ſi verbis ſtandum ſit; aequitatem omnem, ſi ſummum ius ſequendum.

84. Alter modus eſt in *analogia* et *comparatione*, veteres *ratiocinationem* vocant, cum de re pro-

posita nulla lex nominatim sanxit, sed ea ad legem aliquam propter similitudinem rerum refertur: vnde scilicet fit probabile, legislatorem, si ei huius rei in mentem venisset, etiam haud dubie adscripturum fuisse. Quod genus ita tractandum est, vt vel, consilio legislatoris explicato, ostendamus, ei consilio rem propositam subesse, vel simpliciter, aut a pari, aut a maiori minoriue, aut etiam a contrario, argumentemur.

85. Tertius est in *pugnantium compositione.* Etenim interdum lex cum alia pugnare videtur, vt dubium sit, vtram sequi debeamus in iudicando. In quo maxime spectari debet, vtra lex maior altera et grauior, h. e. vtra magis necessaria ad salutem publicam priuatamue, vtra ad publicam potius omnium, quam priuatam singulorum vtilitatem pertineat, vtra a maiori auctore sit. Veluti, lex est, ne quis quem interficiat: alia, eaque naturalis, vt se vitamque suam aduersus vim quisque tueatur. Posterior magis necessaria est priori: itaque, si quis vim facientem interfecisse demonstretur, illius legis vis eluditur. Legibus diuinis et naturalibus cedunt humanae etc. In iure etiam temporis ratio habetur, vt lex posterior plus valeat priori.

86. A *partibus* autem *felicitatis publicae priuataeque* argumenta accusandi ducuntur non alio modo, quam in genere deliberatiuo, cum noxis rerum demonstrandis augendisque dissuademus aliquid: in defendendo contraria ratio est. Magnitudo iniuriae demonstratur etiam iisdem argumentis, quibus factum vituperamus quodque.

87. Est

87. Est autem etiam quidam defendendi modus, cum et factum et iniquitas eius conceditur, quia negari diluique nullo modo potest. In quo argumenta ducuntur vel a culpae in alios translatione, quae ratio maxime in promtu est natura: veluti Cicero in ipso Clodio culpam esse demonstrat, quare a Milone interfectus fuerit: quod saltem ad minuendam facinoris atrocitatem valere debere putatur: vel ab excusatione, cum se quis necessitate aliqua coactum, aut fortuna oppressum, aut errore deceptum, fecisse docet, quae contra esse, accusator ostendet: denique a deprecatione, quae veniam facti petit a clementia et misericordia, quam docebit esse per se gloriosam, et maxime dignam tum animo eius, a quo petitur, tum ceteris meritis, virtute, spe denique eius, cui petitur: quae contra accusator cum ius et leges vrgebit, tum indignum venia reum ostendet, eleuandis iis, quae pro dignitate eius dicta sunt, et contrariis commemorandis.

88. Sunt etiam in hoc genere causarum argumenta, quae ἄτεχνα Rhetoribus vocantur, non illa quidem omnis artis in tractando expertia, sed non e natura causae reperta, verum extrinsecus adscita: veluti testimonium, siue sponte editum, siue per tormenta expressum, iusiurandum, pacta et conuenta. Ac de legibus satis dictum est. Reliquorum tractatio hac lege continetur, vt, cum pro causa sint, eorum fidem, grauitatem defendamus; eleuemus, cum contra sint. Sed de his subtiliter praecipere, non est instituti nostri. Legant, quibus tanti est cognoscere, Arist. Rhet. I, 44. ed. Sturm.

CAP.

CAP. VIII.

De Affectibus.

89.

Affectus omnis eſt vehementior ſenſus alicuius vel voluptatis vel doloris: eiusque partes quatuor, duae e voluptate, amor et laetitia; duae item e dolore, odium et triſtitia. Singularum porro aliae ſunt partes, quae enumerantur in philoſophiae elementis. Sed iſtis omnibus hic non vtimur.

90. Etenim Rhetores alia fere cauſa de affectibus agunt, quam Philoſophi, atque etiam alio modo. Philoſophi quidem primum, vt natura animi intelligatur, deinde, quoad vim habent, vel ad virtutem, vel ad vitium: Rhetor autem tantum, quoad valent ad mutandos hominum animos, et in iudicando flectunt, et quoad iis vtimur ad perſuadendum, qui eſt oratoris finis, ad quem adeo haec praeceptio tota eſt dirigenda. Itaque nec de omnibus affectuum partibus agit, ſed tantum de his, quae perſuaſionem adiuuare poſſunt. Philoſophi porro maxime conſiderant cauſas affectuum, et quidem vniuerſe: Rhetores autem in iis, quibus vtuntur, tria fere conſiderant, *cauſam, qui* affectu quoque commoueantur, denique *in quos* commoueantur, atque ex his argumenta ducunt. Sed haec pleraque non e Philoſophorum libris, ſed ex vſu vitae humanae repetuntur, conſtantque maxime obſeruationibus, quas optime fecere Rhetores, inprimisque Ariſtoteles,

ſtoteles, cum nobis collectas reliquere. Neque enim eſt cuiuſuis diligentiae, talia obſeruare, et prope, quae maxime poſita ſunt in vſu vitae humanae, ea pleriſque omnium minime in tempore occurrunt. Itaque Ariſtoteles, etſi in Ethicis late de *affectibus* egerat, tamen non minus late in Rhetoricis L. II. toto illo aureo, iudice Voſſio, ſed alio modo tradidit: quod quiſque comparando facile intelliget. cf. Cicero Or. I, 51.

91. *Tredecim* ſunt fere affectus, quibus orator *vtitur*: *tot* enim maxime valent ad perſuadendum *in* vtramque partem: ***Amor***, ***lenitas***, ***miſericordia***, ***gratia***, ***pudor***, ***inuerecundia***, ***ſpes ſ. confidentia***, ***ira***, ***odium***, ***indignatio***, ***inuidia***, ***aemulatio***, ***metus***: de quibus ſingulis ſeparatim, et ad dicendi facultatem accommodate exponere atque praecipere, non eſt breuitatis noſtrae: et indicavimus fontem, vnde peti vel a ſtudioſis, vel a magiſtris poſſint: addi poterit, qui ex Ariſtotele hauſit, Voſſius in Comm. Rhetoricis, capitibus tredecim prioribus libri ſecundi, vt alios mittamus. Nobis ſuffecerit, primum, rem omnem vniuerſe explicare, vt modus et via appareat, deinde vnum et item alterum exemplum ſubiicere, ad cuius rationem cetera intelligi poſſunt. Hoc autem neceſſarium nobis videtur. Neque enim poſſumus probare eos, qui totum hoc caput putant e Philoſophia; quantum quantum ſit, petendum: quod non ita eſſe ex iis, quae ante dicta ſunt, intelligi arbitror.

92. Et *cauſarum* quidem cognitione non admodum differt a Philoſopho Rhetor, adeoque ab

illo, si ita placet, petit: quamquam sunt in promtu, et positae in sensu communi: quippe nemo nescit, amorem a beneficio, pulchritudine; iram ab contemtu, contumelia, et quauis iniuria; metum a periculi opinione nasci: et de ceteris similiter.

93. Cum autem quaeritur, *qui* et quomodo affecti soleant commoueri, id, intelligendum est ad aetatem, genus, fortunam, tempus, et similia referri, ad quae Philosophia se non magnopere demittit. Etenim vt eundem ictum ferri aliud alio celerius et altius recipit corpus: sic alius alio mollior, aut durior est animus ad recipiendum talem motum, vel repellendum. Veluti, cum quaeritur, qui irasci soleant, id tribuitur non tantum vniuerse, iniuria affectis: non enim multum differt a priori: sed nobilibus, aegrotis, pauperibus, militibus, fortibus et magnanimis, ingeniosioribus, amantibus, bonis viris, inprimis bene meritis, etc. et contra lenitas esse dicitur otiosae ac tranquillae vitae deditorum, laetitia aliqua e ludo, conuiuio, quaestu, vel quocunque felici et optato euentu fruentium etc. Quae omnia sunt obseruationis, e vitae vsu ductae.

94. Ac prope similiter intelligendum est tertium, de iis, *in quos* commoueantur, vt ad hominum vel conditionem, vel aetatem, vel genus, vel animum, vel mores pertineat. Veluti, amari dicuntur, praeter benefactores et amicos, quicunque virtutibus quasi placidioribus et popularibus praediti sunt, liberales in quoscunque, iusti, comes, affabiles, communes, placabiles, lenes, faceti, integri, morum, studiorum, institutorum nostrorum,

rum, actionum denique imitatores et laudatores, obsequiosi etc. inuidetur nobilibus, diuitibus, potentibus, claris, et quacunque de causa eminentibus. Haec igitur et similia diligenter sunt cognoscenda, et in vita quotidiana ac lectione animaduertenda, vt sint in promtu.

95. Neque existimandum est, paruum momentum facere *personas* in affectibus vel incitandis, vel retardandis. Misericordia est, vt hoc vtar, ab omni sensu miseriae alienae, inprimis magnae, sed magis multo, si sit in innoxiis, amicis etc. Et hi quoque magis mouent, si sint tenera admodum, vel prouecta aetate, orbi parentibus. Itaque videmus, summos Oratores hic magis personis vti, quam rebus. Sic Cicero Verr. I, 58. misericordiam maxime mouet hoc, quod iniuria facta sit Iuniae puellae, pupillae, ingenuae etc.

96. Ne quem autem offendat illud, quod in affectibus oratoriis partes quaedam ponuntur, quae sedationem potius animi et vacuitatem a grauiori motu habent, quam commotionem, veluti *lenitas*, *inuerecundia:* habet ea res causam hanc, quod sunt contraria commotionibus, vt lenitas irae, inverecundia pudori, et placanda ira inducitur lenitas, pulso pudore inuerecundia redit, in quo oratori elaborandum. Neque enim tantum excitare atque incendere affectus, est opus oratorium, vt adiuuent persuasionem, sed etiam reprimere atque restinguere, ne impediant.

97. Atque vt contraria sunt ista, ita etiam contrariis modis efficiuntur. Nam excitantur atque inflammantur augendis iis, per quae in singulis,

in quosque, oriuntur: reprimuntur et franguntur minuendis.

98. Vnde igitur argumenta petantur in commouendis ac reprimendis affectibus, patet. Sunt autem hi loci maxime coniuncti cum locis, e quibus in quoque genere caussarum argumenta petuntur, et quidem inprimis, quoad ducuntur a caussis. Veluti, cum misericordia moueri debet, vel sedari, e loco caussae, h. e. iniuriae, vel ab improbitate hominum, vel ab acerbitate fortunae oblatae, patet, illius generis iniuriae argumenta arcessenda esse e locis generis iudicialis, quod iniurias factas e certis locis demonstrat, et quidem iis maxime, qui insunt in partibus felicitatis humanae: huius autem, e locis generis diliberatiui. cf. Cicero Or. II, 51.

99. Verum non omnia insunt hic in argumentis apte ad affectum quemque mouendum et excogitatis et tractatis, sed multum, ac prope dicam, plus valet motus animi in dicente. Atque etiam in optime inuentis et amplificatis argumentis frigebunt auditores, nisi cum sensu proferantur, h. e. ita, vt e sono vocis, colore oris, obtutu oculorum, corporisque gestu, appareat, moueri dicentem ipsum. Itaque Rhetores praecipiunt, efficiendum esse ante omnia dicenti, vt afficiatur ipse, antequam auditores afficere velit, neque solum, vt valeat oratio, habeatque fidem, sed etiam vt possit satis diserte, quae sint mouendorum auditorum, eloqui. v. Cic. Or. II, 45. Quintil. VI, 2.

100. Atque etiam, qui non commoti ipsi sunt, cum dicunt scribuntque, argutias fere consectantur,

tur, quae sunt a motibus animi vehementioribus alienae, et alieno loco commouere conantur auditores, et simulationem produnt, quo nihil magis frangit efficaciam dictorum.

101. Atque huius rei efficiendae, hoc est, assumendi affectus cuiusque, quem vel argumentando, vel agendo velimus mouere, etiam modum et rationem tradunt: voluntque, rebus ad mouendum valentibus assidue et attente cogitandis, assumi affectus posse. Quod vt aliquid prodesse non negemus, certe in nonnullis naturis: tamen plus ac prope omnia valere naturam ipsam arbitramur. Itaque, qui habebunt natura celeres motus, et quandam teneritudinem et quasi mollitudinem animi, vt facile ipsi moueantur, hi erunt in hoc genere felicissimi. Satis quidem constat, esse quorundam hominum naturam hanc, vt facillime et celerrime, aliusque in alio genere magis, dolore, misericordia, ira, ceteris commoueatur, cum alii multo sint duriores: vt materia alia facilius alia ignem, quaedam ab vnius scintillae contactu, concipit atque rapit.

102. Non minus tamen valere dixerim animum honestum, probum, magnum, et vtilitatis publicae amantem. Etenim vsus docet, hos, quae dicant, vel propterea, quod ex animo dicant, non sine commotione animi proferre, et facile vehementerque moueri, praesertim in iis rebus, in quibus honestas, ius, aequitas, fides et officium agatur (cf. Cic. Or. II, 46.). Hinc natum putem dolorem, quo se Cicero (Or. 37.) plus in hoc genere effecisse dicit, quam ingenio.

Adeo verum eſt, quod eſt apud Quintilianum, *pectus eſt, quod diſertos facit.*

103. Quod ſi affectus concitandus erit, qui maxime moueatur veroſimillima repraeſentatione factorum, dictorumque: valebit multum, primum obſeruatio diligens hominum, aliquo motu animi concitatorum, vnde, quid, et quomodo loquantur, agant, diſcamus: deinde vis viuide concipiendi imagines rerum, hominumque iratorum, querentium, laetitia geſtientium etc. per quam abſentia velut coram intueamur. Nam vbi haec erunt, non difficile erit tales affectus imitari. Sed tamen et haec imitatio, in dicente quidem (nam in ſcribente forte ſuffecerit) frigidiuſcula erit, niſi natura ſit talis, qualem ante deſcripſimus §. 102. Atque etiam certus quidam vocis ſonus requiritur in tali oratione: qui niſi erit a natura, fruſtra cetera contigerint. Atque haec quidem hoc loco de affectibus commouendis dicta ſunto. Quae praeterea huic rei ſeruiunt, amplificatio, figuraeque παθητικαί, de iis ſuo loco dicetur.

104. Sed habet etiam hic locus in vtendo varias cautiones: primam, vt loco mouere affectus tentes, conſidereſque, vtrum res, de qua agitur, poſtulet, capiatque motus animorum, nec ne. Nam in re cognitionis, in tenui argumento et ſubtili, non modo fruſtra laboret, ſed etiam irrideatur, qui affectibus vti tentet. Altera eſt, vt neque ſubito aſſilias, ſed pedetentim, et praeparatis demum argumentando animis, impetum facias: non enim ſtatim, et vno impetu, facile exardeſcunt animi: neque celeriter ab affectu, oratione,

tione, gestu, vocisque sono resilias: simulationis enim suspicionem iniicias, quae corrumpit bene dictorum vim. Nam omnis motus natura paullatim minuitur, et, vt calor non subito in frigus conuertitur, sic magnum motum non repente quies consequitur.

105. Neque tamen nimis vrgendi sunt animi, aut diutius immorandum iisdem affectibus. Sunt enim natura inconstantes et mobiles: et vt quisque motus animi vehementior, ita minus diuturnus. Ciceronis dictum est, *nihil citius inarescit, quam lacrymae.* v. Quintil. VI, 1.

CAP. IX.

De Moribus.

106.

Cum affectibus adeo coniuncti sunt *mores* Rhetorum, vt a nonnullis pro parte eorum ponantur: cum dicant, τὰ πάθη esse incitatiores, τὰ ἤθη leniores et tranquilliores affectus animorum. Sed consuetudo tamen fecit, vt affectus proprie de prioribus dicerentur. Illud quidem certum est, vtrumque genus eundem finem, sed non eadem contentione petere. Nam mores leniter et sensim, affectus incitatis et magnis passibus progrediuntur: mores eliciunt persuasionem, affectus exprimunt. In hoc autem differunt, quod illi in omni genere orationis, hi in nonnullis tantum locum habent. Sunt autem mores triplices, vt supra dictum est, oratoris, auditorum, denique eorum, qui oratione tractantur.

107. *Oratoris mores* ſunt inprimis, prudentia, probitas, modeſtia, beneuolentia. Nam hi maxime in omni genere cauſarum adiuuant perſuaſionem. Etenim magnum momentum facit ad fidem, primum, ſi quis intelligere ac videre multum putatur, vt poſſit docere alios, quod eſt prudentiae: deinde ſi nulla eſt in eo fraudis iniuriaeque ſuſpicio, ſed magna amoris in rempublicam virtutisque opinio, quod eſt probitatis: ſi denique verum docere, recta et vtilia ſuadere velle, ac prodeſſe publice priuatimque videtur, quod beneuolentiae tribuitur.

108. Atque vt maxime optabile eſt, dicentem aut hanc opinionem ſecum ad dicendum afferre: facilior enim aditus ad aures animosque dabitur: aut ſaltem integros ab contraria de ſe opinione animos audientium offendere: ſic magna cura eſt, videre, vt oratione ipſa hanc opinionem imprimas, et quantum poſſis, virtutis ſignis proferendis, augeas. Sed nihil, vt opinor, plus valet, quam modeſtia, pudor, lenitas, et comitas, quae in iudicando de rebus omnibus, in refellendo, etiam in hortando, monendo, ſuadendo, e verbis, voce, vultu denique ipſo appareant. Omnes enim probamus eos, prudentesque et bonos viros putamus, in quibus pudorem et modeſtiam animaduertimus, capimurque mirifice comitate et lenitate; ſiue, quod ab his nos amari putamus, qui iis erga nos vtuntur, ſiue, quod natura ipſa nos ita finxit, vt ipſum illud mite, et placidum, et blandum, aures animosque delectet. Itaque abſit ab oratione omnis prudentiae, doctrinae, virtutis oſtentatio, itemque vel ſatirica, vel acerbior obiurgatio.

109.

109. Incidunt tamen tempora, vbi prope necessario dicenda sunt, quibus modestia, pudor, lenitas, laedi videatur, veluti, cum de nobismetipsis dicimus, vel laudandi, vel defendendi causa, aut obiurgamus alios, etc. Quo in loco proderit excusatione sibi cauere: necessitate aliqua, quae singulis in caussis breuiter indicabitur, exprimi, non vanitati aut iracundiae dari: parcius facturos, aut fecisse, quam res postularet: oppressos nos esse motu animi iusto, etc. Cuius rationis non vnum apud Demosthenem Ciceronemque exemplum habemus. Sed ea nunc in scribendo magis valet, quam in dicendo.

110. *Auditorum mores* paullo latius patent. Etenim opiniones eorum, sensus, affectionesque animorum omnes, hoc nomine complectimur. Distribuunturque, ex Aristotelea ratione, secundum aetates hominum, fortunam, habitus et affectus. Etenim alii mores sunt iuuenum, alii senum: alii diuitum, alii pauperum: alii proborum, alii improborum: alii iratorum, alii lenium etc. Addere etiam licet discrimen sexus, nationis. De iisque late egit Aristoteles secundo libro, collectis ex vsu vitae humanae summa diligentia omnibus, quae cuique generi propria esse solent. Totum enim hoc, quantumcunque est, non philosophantium subtilitati, sed obseruantium diligentiae debetur. cf. Cic. Or. I, 5. Iidem mores sunt personarum, quae dicendo tractantur, neque modo ab Oratore, sed etiam Poeta.

111. Et auditorum quidem mores nosse, et ad persuasionem conferre, conuenit, non modo hac-

tenus, ne iis temere aduersando offendantur animi, auertanturque a persuasione: sed etiam, vt ad eos orationem componendo, beneuoli, fautoresque causae nostrae fiant: quod plurimum adiuuat persuasionem. Natura enim, veluti contagione quadam, fauemus iis, et diligimus, qui nobiscum sunt opinionum, sensuum, morumque similitudine copulati.

112. Quod si tamen necessitas aliqua postulabit, vt contra opiniones, sensus, voluntatemque audientium dicatur: vtendum erit quodam quasi lenimento, et praemunitione, efficiendumque artificio aliquo, vt aut eripiamus iis opiniones, aut volentibus, aut saltem non repugnantibus, excusatione aliqua, exceptione, aut alio quo modo, offensioni occurramus. In quo genere admirabilis fuit Cicero, hoc nomine laudatus Quintiliano. Graecorum testium fidem fracturus, leuitatemque demonstraturus, cum sciret, quantum tribueretur Graecorum ingeniis, laudibus summis extollit Graecorum genus vniuersum, ac deinde demum subiicit exceptionem fidei Or. pro Flacco c. 4. Catonem reprehensurus, oratione pro Murena, c. 29. summa apud omnes auctoritate virum, quam caute et molliter incedit, ipsum laudibus extollens, eiusque naturam, et accusans Stoicae philosophiae asperitatem, quae et ipsi aliquid duri alleuisset. Hac arte plebi Romanae legem agrariam, hoc est, vt Plinius interpretatur, sua alimenta, Caesarique Ligarium eripuit, legem autem Rosciam eidem plebi Romanae, vt probabilem et popularem, obtrusit. Etiam Dolabellam eo in genere praeclarum artificem

artificem fuiſſe, patet ex Ciceronis epiſtola ad Div. IX, 14. Adde Germanici artificium apud Tacitum, Annal. I, 34.

113. Duo ſunt genera perſonarum, quae dicendo ſcribendoque tractantur: primum earum, in quibus laudandis vel vituperandis, accuſandis vel defendendis, verſamur, quarum mores exprimuntur perſuadendi cauſa. In his igitur videndum erit, primum, qui mores maxime videantur, loco quoque, ad perſuadendi conſilium accommodati, iisque erit vtendum: deinde, vt in eo veriſimilitudinem ſequamur. Fruſtra enim mores tribueris, qui non conſentiant cuiuſque vitae anteactae, notiſſimisque inſtitutis et factis.

114. Quod conſequemur, etiam vbi contra res erit, ſi vitia in vicinas virtutes, virtutes in vicina vitia commutabimus, quorum etiam cognata ſunt, vt Horatius ait, vocabula. Nam plerumque non admodum magno, aut omnibus valde perſpicuo, diſcrimine et interuallo diremtae ſunt a vitiis virtutes: vnde fit, vt ſaepe errore hominum, vitia virtutum laudem ferant, virtutes in vitiorum reprehenſionem incurrant. Hac lege ex auaro v. c. fiet parcus et frugi, e feroci fortis et acer, e profuſo liberalis, e ſuperbo magnanimus, et contra. Ceterum viri boni erit, hoc magis in meliorem, quam deteriorem partem facere: nec alibi facile locum habet, quam in laudando.

115. Alterum genus eſt, idque latius patens, earum perſonarum, quarum mores oratione imitamur, et quaſi pingimus, ita, vt ex iis ducatur, ſiue iis accommodetur, quicquid vel dixiſſe, vel

egiſſe dicantur. Hoc genus habet magnam vim, primum in hanc partem, vt credibile ſit, quod iis attribuimus; deinde, vt ſuauior ſit oratio. Nam, vt pictura maxime delectat, quae archetypum quam maxime refert, etiam in rebus non pulchris: ſic oratio mirificam ſuauitatem habet, et ſenſibus et verbis conueniens cuiuſque aetatis, fortunae, habitus, affectusque naturae, et moribus. Atque haec maxime quidem eſt illa, quam *moratam orationem* vocant; ſed tamen eſt etiam haec, cum perſonae, quas inducimus, loquuntur et agunt conuenienter ſuis moribus.

116. Eam facultatem quomodo conſequamur, intelligi poteſt ex iis, quae de exprimendis affectibus praecepimus. Nam quod de vno genere diximus, commune eſt omnibus. Vniuerſe quidem mores cuiuſque generis, vt ante tradidimus, diligenter collegit Ariſtoteles: vitioſorum etiam Theophraſtus, ſed alio modo. Optimi magiſtri erunt veteres, quidam etiam recentiores Poëtae, et Oratores, qui omne genus morum feliciſſime expreſſerunt, et ſententiis, et verbis. Sed profuerit tamen et ipſum animaduertere in vita quotidiana, quid proprium ſit generis cuiusque, quae et quomodo loqui, cuiusque aetatis, ſexus, nationis, fortunae ac loci, ſtudii, motus, virtutis vitiique genus ſoleat, quid petere, quid fugere.

117. Sed cum ita exprimimus perſonarum mores: aut genera vniuerſa tractamus, velut auarorum, amantium etc. aut aliquam partem morum certi hominis. Eſt vero etiam, cum certi hominis mores vniuerſi exprimuntur; quod fere proprium eſt Hiſtoricorum. Idque fit hoc conſi-

lio,

lio, vt fontes ac causae omnium actionum eius, rerumque in vtramque partem gestarum, appareant. In quo genere excellunt Thucydides, qui Themistoclis, Periclis, Alcibiadis, aliorumque mores accuratissime expressit, exemplaque eius rei reliquit, in quibus imitandis omnes deinceps Historici elaborarunt, Xenophon, Polybius, Liuius, Sallustius. Frequentes etiam in hoc sunt, Tacitus et Velleius, argutiores fortasse superioribus, sed simpliciores illi atque veriores. Apud Liuium excellens est locus de Hannibale XXI, 4. vnde expressit *Silius* I, 242. de Catone Censorio XXXIX, 40. apud Sallustium de Catilina B. C. 5.

118. In hoc igitur genere qui aliquid volet efficere, debebit hoc consecutus esse, vt omnes actiones ad sua genera reuocare, et causas indagare possit, latentes in cuiusque ingenio, corporis animique natura, educatione, institutis, disciplina domestica: quod fieri non potest, nisi cognita accuratissime ingeniorum humanorum natura, et exquisita morum omnium scientia. Neque tamen certa hic omnia: coniecturis etiam vtendum. In verbis deinde adhibenda breuitas, cum exquisito delectu, et quaedam praeterea concinnitas, sentienda magis intuendis bonis exemplis, quam praeceptis exprimenda.

CAP. X.

De Modo argumenta tractandi per argumentationes.

119.

Quoniam fontes argumentorum aperuimus, et, quomodo ab iis ducantur, ostendimus; restat,

ſtat, vt, quo modo inuenta bene argumenta recte tractentur, videamus; quod maxime neceſſarium eſt, cum in eo prope ſumma eloquentia inſit. Id autem fit duobus modis; primum, cum efficitur ratione aliqua, vt veritas argumenti plane appareat, deinde, vt vis eius ſentiatur. Quorum illud argumentatione fit, hoc exornando maxime et amplificando. Dicendum igitur eſt primum de *argumentatione*, deinde de *amplificatione*. De vſu argumentorum vniuerſo dicetur in loco de Confirmatione.

120. *Argumentatio* eſt ratio quaedam ad aſſenſum eliciendum apta: ſiue, id, quod dubium eſt, certum faciens ex eo, quod non dubium eſt. Quo in loco diligenter ſolent veteres praecipere, quomodo a rebus perſoniſque petendum inueniendumque ſit, quo confirmetur id, quod dubium erat, veluti Cicero Inuent. I, 24. et in Topicis. Quintil. V, 10. Sed nobis ea praeceptio ſubtilior et operoſior videtur, quam pro ea aetate, cui ſcribimus, et, ſi cui lubet cognoſcere, indicauimus fontes: inprimis, cum pleraque ſint poſita in vſu vitae communis, et ſententiis, quae paullatim e lectione bonorum ſcriptorum hauriuntur.

121. Eſt etiam alia ratio inueniendorum argumentorum tradita a Rhetoribus, e notatione, definitione, genere, ſpecie, proprio, differentia, toto, parte, contrariis, conſequentibus ſiue adiunctis, cauſis et effectis, quos vulgo locos topicos vocant, non profecto e veterum conſuetudine, quae patebat latius, vt e Topicis Ciceronis patet, et omne genus reperiendi argumenti complectebatur:

batur: quae iisdem e locis petent, qui Non enim inutilia sunt cognitu: sed nolur. tironum onerare memoriam, praesertim cum tantum inuenta sint ad exercenda in inueniendo ingenia tardiora. Quod si quis hac exercitatione volet vti, indicauimus, vbi reperiat. vid. etiam Cic. Or. II, 39. 40.

122. Ac plerumque non tam ratio deest, per quam intelligatur id, quod dubium erat, sed argumenti commoda et oratoria tractatio. Quod etiam Cicero iudicat Or. II, 27. extr. *Illa, quae tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illustrem perpolitamque desiderant. Itaque cum haec duo quaerenda nobis sint in caussis, primum quid, deinde quomodo dicamus: alterum, quod totum arte fictum videtur, tametsi artem requirit, tamen est prudentiae paene mediocris, quid dicendum sit, videre; alterum est, in quo oratoris vis illa diuina virtusque cernitur, ea, quae dicenda sunt, copiose, ornate, varieque posse dicere, cf. Or. 35. init.* De hoc igitur videndum. Praecipuae autem argumentationes oratoriae sunt *ratiocinatio siue epicherema*, *enthymema*, *exemplum* et *inductio*.

123. *Ratiocinatio* siue *Epicherema* tribus constat partibus, *propositione*, quae breuiter exponit id, vnde omnis ratiocinationis vis nascatur, eaque fere continet argumentum, e locis argumentorum ductum: *assumtione*, quae id, quod propositio habet valens ad demonstrandum, adiungit conclusionis subiecto: denique ipsa *conclusione*, siue *complexione*, quae exponit id, quod ratiocinatione conficitur.

e. g.

e. g. *Melius gubernantur, quae consilio geruntur, quam quae sine consilio administrantur;* est propositio: *Nihil autem melius administratur, quam mundus*, est assumtio: *Consilio igitur mundus administratur*, est conclusio.

124. Differunt a syllogismis epicheremata, primum ordine partium, qui in illis fixus et idem semper est, in his varius et arbitrarius: deinde materia, quae in syllogismis vera et certa est, in epicherematis etiam credibilia, et quidem saepius, tractantur: denique formis, quae plures sunt in syllogismo, quam epicheremate.

125. *Enthymema* est argumentum cum ratione: habetque duas formas, quarum altera est *e consequentibus*, altera *e contrariis*, quam nonnulli veterum solam enthymema vocarunt. *Ex consequentibus* est, quod proponit argumentum, eique subiicit statim confirmationem in hunc modum: *Tropaeis, monumentisque tuis finem est allatura aetas: nihil enim est opere aut manu factum, quod aliquando non conficiat aut consumat vetustas.* *E contrariis* est, cum argumentum confirmatur e contrario, in hanc formam: *Quem cum omnium gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querela? quem iure, quem tempore, quem loco, quem impune non est ausus: hunc iniuria, iniquo loco, alieno tempore, cum periculo capitis, non dubitauit occidere?* In quo duplex enthymema e contrariis est. Haec enthymemata quomodo a Dialecticis differant, per se patet.

126. *Exemplum* est rei gestae accommodata ad persuadendum commemoratio: estque potentissi-

tissimum, et ad intelligentiam popularem aptissimum argumentandi genus, quo Ciceronem, Isocratem, plurimum vti videmus: *Falsum est, eum uiuere non debere, qui fatetur se aliquem interfecisse. S. Potest interdum aliquis impune interficere alium. Nam M. Horatius impune interfecit sororem, Seruilius Ahalam, P. Nasica, L. Opimius, C. Marius alios, Orestes matrem etc.* Nempe etiam fabulae similitudinesque loco exemplorum adhiberi possunt: quod genus posterius nonnulli veterum peculiari nomine *collationem* vocant: ad exemplum etiam Quintilianus retulit. Tale est, quod nos alicubi diximus: *In cibis iis, quibus hoc mortale corpusculum alitur, parandis apponendisque munditiei et elegantiae ratio habebitur: et illum ingeniorum animorumque pastum, hunc quasi humanitatis cibum immundum sordidumque, et esse patiemur, et sumere sustinebimus?*

127. Ab exemplo, quod peculiari verbo *collatio* dicitur, non differt *inductio* oratoria et Socratica: diuersa illa ab dialectica, quae ex partibus totum, et singulis vniuersum colligit, cui simile est exemplum, quod proprie dicitur, estque inductio dialectica imperfecta. Nam oratoria e similibus concessis, aut sumtis, colligit, quod vult: veluti nos eodem in loco fecimus, cum multis similibus comparandis colligeremus, elegantiam orationis in exponendis disciplinis literarum esse adhibendam. Tale et hoc: *si equus generosissimus putatur, qui acerrimus ac velocissimus, vinum porro, quod optimum: homo etiam generosissimus putari debet is, qui virtute maxime excellit:* siue, si interro-

gatio adhibenda e more Socratis, sic: *Qui equus generosissimus? velocissimus, opinor; quod porro vinum generosissimum putatur? non, quod optimum reperitur? Quidni ergo, qui virtute maxime excellit, idem generosissimus merito dicatur?*

128. Harum autem argumentationum diuersa est in vtendo ratio. Nam *epicherema* maxime seruit demonstrandis vniuersis quaestionibus, aut confirmandis praecipuis causae partibus, in eoque recte tractato, hoc est, copiose exornato, amplificatoque, de quo mox, magna vis oratoris cernitur: item *exemplum*: sed enthymema, exemplum, inprimis id, quod etiam collatio, aut inductio dicitur, amplificando et exornando. Etiam epicheremati hic vsus, sed sine amplificatione.

CAP. XI.

De Argumentationum Exornatione et Amplificatione.

129.

Etsi argumentationes omnes hanc vim habent natura sua, vt valere possint ad persuadendum: tamen, si nude et breuiter, Dialecticorum more, proferantur, neque satis exserere vim suam, neque capere animos potuerunt, praesertim in dicendo, et quidem ad homines imperitos, aut percipiendis argumentationibus non assuetos, quod sine vsu et exercitatione aliqua consequi nemo potest.

130. Etenim, primum, in omnibus rebus percipien-

cipiendis, iusta quaedam mora desideratur, accommodata ad ingenii cuiusque vim: qua sublata, intelligi satis res non potest. Itaque Orator debet rebus iis, quas maxime vult valere, immorari aliquamdiu, pro auditorum captu, et lente progredi, vt assequi antecedentem cuiusque tarditas possit. cf. Cic. Or. 40.

131. Deinde multo facilius percipiuntur, quae volumus percipere, libenterque audimus. Quod assequetur Orator in dicendo, si suauitatis aliquid adspergere argumentationibus possit, quae alliciat dulcedine sua ad audiendum, adiuuetque intelligentiam.

132. Denique, quoniam assensus vel maxime aut elicitur, aut exprimitur motu quodam animi, suffragante oratoris causae; intelligitur, argumentationes non modo intelligentiae afferendas, vel commendandas esse, sed etiam ad animum admouendas, vt eius motu adiutae, eo fortius et altius feriant, et victrices euadant.

133. Atque haec omnia efficiuntur exornatione argumentationum, et amplificatione; qua cum apte vtitur orator, et ad tria ista, quae diximus, h. e. ad intelligendum, et delectandum, et mouendum accommodate: efficitur id, quod Cicero voluit, cum alenda argumenta, et oratoriis lacertis contorquenda, Quintilianus, adiuuanda esse, dixit. Haec igitur quomodo efficiantur, locus est, vt doceamus, pro facultate nostra. Est enim haud paullo difficilius videre, vt ante diximus, quantum et quomodo, quam quid debeas dicere.

134. *Exornatio* igitur primum, quam ipsam

nonnulli *amplificationem* vocant, (etenim magna varietas est in horum verborum vsu, vt apud Graecos, qui et ipsi modo αὔξησιν δεινώσει distinguunt, mox eius faciunt genus etc. vt Longinus S. XI.) quoad rebus et sententiis inest, maxime cadit, vti diximus; in epicheremata et exempla: nam in ceteris satis erit rationem breuiter reddidisse: cernitúrque in copia quadam, ad perspicuitatem et suauitatem apta.

135. In *epicheremate* igitur, exornatio maxime fit copiosa approbatione vel propositionis vel assumtionis, vel vtriusque: vnde factum est, vt veteres quidam, nominatim Cicero cum Aristotelicis, perfectam ratiocinationem (s. epicherema) quinquepartitam esse dicerent, vel saltem quadripartitam: quinquepartitam, cum propositio et assumtio fuse probarentur: quadripartitam, cum vel propositio tantum, vel assumtio.

136. In vniuersum quidem exornatio fit in vtraque, rationibus afferendis, quibus veritas eius planius intelligatur (πραγμάτων ἢ κατασκευῶν ἐπιῤῥωσιν vocat Longinus); sed maxime oratione a rebus singularibus ad vniuersum genus transferenda, siue, vt loquuntur artis magistri, ab hypothesi ad *thesin, et locum communem* (τοπηγορίαν, vt idem Longinus appellat): in hoc maxime copia et ornatus in argumentando cernitur. Cic. Or. 14. 56.

137. *Thesin* et *locum communem* distinguunt Rhetores quidam, Cicero Or. 36. Aphthonius, alii. In illa dicunt esse quaestionem infinitam et controuersam, vt, *ducendane vxor sit, nec ne?* in

qua

qua tota ſaepe cauſa, quae quidem temporibus certis ac perſonis adſtricta eſt, nititur, ſaepe ipſum eſt, inprimis hodie, argumentum orationis: in loco communi eſſe ſententiam aliquam de honeſtate vel turpitudine, vel alia tali re. Nobis, cum aliis, hac diſtinctione vti non placet. Verſantur quidem ambo in re vniuerſa; et ſeiuncta a perſonis, locis ac temporibus.

138. Huius generis cum alia exempla habemus in Cicerone, tum praeclara in Rosciana et Maniliana. In illa epicherema hoc eſt: *Si etiam in leuibus peccatis cauſa maleficii requiritur ad credendum, multo magis in maximis. Atqui parricidium, cuius Roſcio crimen intenditur, eſt longe maximum maleficium etc.* Propoſitionem ſine exornatione dimiſit, quae quidem ſit ex hoc genere: tractauit tamen alio modo, conuertens in argumentationem a minori ad maius, et vim addens interrogando. In aſſumtione autem degreſſus eſt ad locum communem, de magnitudine maleficii in parricidio. Item in Manilianae parte vltima haec eſt ratiocinatio: *in quo inſunt omnes perfecti imperatoris virtutes, is eſt deligendus maxime. Sunt autem in Pompeio: eſt ergo deligendus.* In propoſitione tranſit ad theſin, de virtutibus optimi imperatoris: aſſumtionem alio modo exornat. Aliud exemplum eſt pro Archia de ſtudiis literarum.

139. Tractatur autem theſis et locus communis, rationibus variis commemorandis, comparatione cum contrario, maiori et minori, ſimilibusque exemplis etiam afferendis, dictis, inſtitutisque ſapientum: et in his ipſis adhibendi breuio-

res exornationum modi, de quibus mox. In hoc igitur genere diligenter veterum more (v. Cic. Or. l. c.) Rhetor exercebit tirones. Ceterum parce hoc genere exornationis vtendum erit, vt omnibus, luculentam pulchritudinem habentibus, ne satietatem afferant.

140. Si loco communi vel thesi non vtemur, sed breuius defungi volemus; vtemur vna et item altera parte theseos tractandae, sed maxime μερισμῷ, h. e. totius in partes, et generis in species distributione; definitione, vt Cicero, cum acta Caesaris sublata ab Antonio Phil. I, 7. diceret, comparatione, et oppositione, exemplis, similibusque.

141. Sed diligenter videndum est, ex quo genere sit altera epicherematis pars, assumtio. Nam si vniuersalis est, communem habet cum propositione exornationem. Sed vbi v. g. ad certam personam pertinet, non agenda res est vniuersalibus, sed factis: veluti Cicero fecit in Maniliana, cum demonstraret, in Pompeio esse omnia, quae esse deberent in perfecto imperatore. Bene Cicero Or. II, 85. *erit explicandum in laude iustitiae, quid cum fide, quid cum aequabilitate, quid cum eiusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit: itemque in ceteris res gestae ad cuiusque virtutis genus et vim et nomen accommodabuntur.*

142. *Exempli exornatio* cernitur primo, in copia idonea delectorum factorum, consuetudinum, legum, dictorum: deinde in exemplis istis, ceterisque, sententiarum adiunctione iuuandis et vrgendis: quod fit, ratione reddenda e natura rerum, cur ita fiat, factumque sit, vel e praeceptis morum,

rum, cur ita fieri debeat, aut debuerit, vel potuerit. Hoc plerumque negligitur a dicentibus: ſed in eo eſt et ornatus, et vis maxima in argumentando. Atque id etiam ad omnes exornationes pertinet, in quibus factis, dictis, ſimilibusque vtimur. Exempla haec ſunto: Cic. pr. Quint. 16. docet, non ſtatim ad praetorem currere, et poſſeſſionem bonorum Quintii petere debuiſſe Naeuium: vtitur in eo more bonorum virorum in tali re, ſed cum exornatione tali, qualem diximus: Viri boni cum palam fraudantur, cum experiundi poteſtas non eſt, timide tamen et pedetentim iſtuc deſcendunt etc. *Conſiderant enim, quid et quantum ſit, bona alterius proſcribere.* Iugulare ciuem ne iure quidem quiſquam bonus vult: *mauult enim commemorare, ſe, cum poſſet perdere, pepercisse, quam, cum parcere potuerit, perdidiſſe.* Haec in homines alieniſſimos, denique inimiciſſimos viri boni faciunt, *et hominum exiſtimationis, et communis humanitatis cauſa: vt, cum ipſi alteri nihil ſcientes incommodarint, nihil ipſis iure incommodi cadere poſſit.* Milon. 4. Pudicitiam cum eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marii, propinquus eius Imperatoris interfectus eſt ab eo, cui vim afferebat: *Facere enim adoleſcens perículoſe, quam perpeti turpiter voluit.* Eleganter etiam exempla, praeſertim vbi plura commemorata ſunt, ad vniverſam theſin referuntur, vt ſit v. c. pro Arch. 11.

143. Sed in argumentationum tractatione non modo copia adhiberi debet, et ornatus, ſed etiam *Varietas*, quae et ſimilitudinis ſatietati occurrit, et ſuauitatem affert, cum per ſe, tum, quia occultat

artem, quam vt magis cognoſcit, qui audit, ita magis contemnit.

144. Varietas illa duplex eſt: altera ineſt in ordine et modo explicandorum argumentorum, cum mox proponas, quid afferas, et cauſis afferendis confirmes, mox inuerſo ordine progrediare, mox non proponas, ſed ratione ſola commemoranda, quid proponendum fuerit, indices, modo a rationibus ad exempla, modo ab his ad illas progrediare: altera in iisdem ſententiis argumentisque varie conformandis, vt tanto facilius intelligantur, et altius deſcendant: quod fit partim eadem ſententia variis argumentationum modis complectenda, partim figuris, de quibus alio loco dicetur.

145. Non eſt autem difficile ad intelligendum, quare exornatio, ita, vt deſcripſimus, facta, non modo ad intelligendum, quod per ſe patet, ſed etiam ad delectandum valeat plurimum. Nam primum, ita natura comparatus eſt animus humanus, vt copia et varietate rerum capiatur, vix contentus ſit, ſi nihil habeat, niſi quod neceſſitati ſufficiat, nedum vt eo delectetur. Deinde vero, vt praeclare vidit Ariſtoteles Rhet. II, 11. ed. Sturm. animus humanus delectatur iis, quae vniuerſaliter pronunciantur, praeſertim ſi ſint conſentanea ſuis opinionibus, et in genere morum.

146. *Amplificatio* eſt grauior et fortior rei propoſitae affirmatio: habetque duas partes, αὔξησιν et δείνωσιν: illa eſt in *augendo*, haec in *exaggerando*. Augere nihil aliud eſt, quam perſpicuam ac prope ſenſibilem facere rei cuiuſque magnitudinem. Igitur

tur tota illa αὔξησις ducitur e locis magnitudinis, de quibus satis actum est supra, vt nihil hic necesse sit addere. Restat, vt de exaggeratione dicamus.

147. Est autem valde coniuncta cum αὐξήσει, quae certe genus quoddam, ac prope dicam, praecipuum est δεινώσεως: quippe ipsa rei magnitudo maxime mouet admirationem, laetitiam, amorem, gratiam, et his contrarios affectus: ceterum sunt etiam genera alia. Inprimisque valent plurimum definitiones condensatae, enthymematum, h. e. consequentium et contrariorum, dissimiliumque, denique exemplorum, similitudinumque frequentatio, argumentationes a minori ad maius, et contra. Nam cum per se habent vim ad mouendum, tum vero illa ipsa conglobatio et densitas conturbat magnitudinis multitudinisque specie animos. v. Cic. Partit. c. 16.

148. Itaque recte praecipiunt, qui in omni exaggeratione, praesertim argumentationum, breuitate vtendum, nihilque nimis enucleandum censent. Nam breuia natura sua feriunt fortius; et efficacissima quaeque verborum multitudine, et diligentia enucleandi, velut aqua affusa vinum, diluuntur et franguntur. Copia ad perspicuitatem et delectationem pertinent, ad mouendum breuitas.

CAP. XII.

De Sententiis.

149.

Quoniam ad argumentationes et concludendas, et exornandas vtimur vniuerse pronunciatis

et sententiis: de his separatim agendum videtur, vt et fontes et genera, virtutes et vitia, vsus denique sententiarum, cognoscantur planius.

150. Est igitur *sententia*, quae maxime proprie dicitur, pronunciatum de re infinita, siue vniuerso quodam rerum genere, quod quidem pertineat ad vitam actionesque humanas, aut saltem sit cum humanis rebus aliquo modo coniunctum: nam in his rebus versari eloquentia solet; veluti ex priori genere, *credula res amor est: quem timent, oderunt: quem oderunt, perisse expetunt*: ex posteriori: *gratiores Diis sunt, qui bonam mentem, quam qui meditatum carmen templis intulerint.* Sed sunt et alia genera sententiarum (Franci vocant *pensées*), quas Graeci *νοήσεις* dicunt, Latini *sensus* saepius, quam sententias, Gr. *γνώμας*: sed iis Orator cum Poëtis potius vtitur ad ornandam orationem vniuersam, quam argumentis firmanda.

151. Diuiduntur autem varie, primum sic, vt vel in abstracto, vt Philosophi nostri loquuntur, siue infinite dicantur, vel in concreto, hoc est, finite, et ad personas, tempora, loca translate: illud genus Graeci *γνώμην* vocant, eiusque sunt exempla, quae posuimus, hoc *νόημα*: veluti: *Nihil habet, Caesar, nec fortuna tua maius, quam vt possis: nec natura tua melius, quam vt velis seruare plurimos.* Suntque *νοήματα* meliora *γνώμαις*, largiusque vsurpari possunt, quia non habent speciem praecipientis. Distingui etiam possunt sic, vt aliae dicant, quid sit, aliae, quale sit. Ex priori genere est: *nemo ab omni parte beatus est:* ex posteriori: *res est sollicitii plena timoris amor.*

152.

152. Sunt porro *sententiae* vel *simplices* vel *compositae: simplices*, quae propter perspicuitatem et conuenientiam cum opinionibus vulgaribus hominum per se probantur, eamque ob caussam simpliciter proferuntur, vt superiores illae: *Compositae*, in quibus est aliqua rationis adiectio: quae *desideratur*, cum aduersantur vulgaribus opinionibus, aut videntur aliquid habere vel obscuritatis vel dubitationis. *Falsum est, ne quid nimis: nam improbos nimis odisse oportet. In omni certamine qui opulentior est, etiamsi accipit iniuriam, tamen quia plus potest, facere videtur. Nemo satis liber est: nam aut voluptati seruit, aut pecuniae, aut gloriae. Melius est accipere iniuriam, quam inferre: nam qui infert, haud dubie improbus, qui accipit, probus esse, vel videri solet:* sic. *nam inferentem oderunt, accipientis miserentur*

153. Sed tamen interdum, nulla tali necessitate postulante, addere licet rationem, propter suauitatem. Etenim sapientiae specie blanditur totum hoc, rationem reddere et cognoscere. Itaque, vt quisque puellus meliori est ingenio, ita crebrius rationes dictorum, factorumque requirit. Sed illud in hoc genere videndum est, vt ratio sit apta, noua, inopinata, exquisita, aut alia tali dote commendetur: quod cum est, valde delectatur auditor, vel propter acumen, vel propter inexspectatum: sin minus, frigida est sententia. Talia sunt: *Non decet homines immortales iras exercere, quia mortales ipsi sunt. Plus vigila semper, nec somno deditus esto: nam diuturna quies vitiis alimenta ministrat.*

Ita

et sententiis: de his separatim agendum videtur, vt et fontes et genera, virtutes et vitia, vsus denique sententiarum, cognoscantur planius.

150. Est igitur *sententia*, quae maxime proprie dicitur, pronunciatum de re infinita, siue vniuerso quodam rerum genere, quod quidem pertineat ad vitam actionesque humanas, aut saltem sit cum humanis rebus aliquo modo coniunctum: nam in his rebus versari eloquentia solet; veluti ex priori genere, *credula res amor est: quem timent, oderunt: quem oderunt, periisse expetunt*: ex posteriori: *gratiores Diis sunt, qui bonam mentem, quam qui meditatum carmen templis intulerint.* Sed sunt et alia genera sententiarum (Franci vocant *pensées*), quas Graeci νοήσεις dicunt, Latini *sensus* saepius, quam sententias, Gr. γνώμας: sed iis Orator cum Poëtis potius vtitur ad ornandam orationem vniuersam, quam argumentis firmanda.

151. Diuiduntur autem varie, primum sic, vt vel in abstracto, vt Philosophi nostri loquuntur, siue infinite dicantur, vel in concreto, hoc est, finite, et ad personas, tempora, loca translate: illud genus Graeci γνώμην vocant, eiusque sunt exempla, quae posuimus, hoc νόημα: veluti: *Nihil habet, Caesar, nec fortuna tua maius, quam vt possis: nec natura tua melius, quam vt velis seruare plurimos.* Suntque νοήματα meliora γνώμαις, largiusque vsurpari possunt, quia non habent speciem praecipientis. Distingui etiam possunt sic, vt aliae dicant, quid sit, aliae, quale sit. Ex priori genere est: *nemo ab omni parte beatus est:* ex posteriori: *res est sollicitii plena timoris amor.*

152. Sunt porro *sententiae* vel *simplices* vel *compositae*: *simplices*, quae propter perspicuitatem et conuenientiam cum opinionibus vulgaribus hominum per se probantur, eamque ob causam simpliciter proferuntur; vt superiores illae: *Compositae*, in quibus est aliqua rationis adiectio: quae desideratur, cum aduersantur vulgaribus opinionibus, aut videntur aliquid habere vel obscuritatis, vel dubitationis. *Falsum est, ne quid nimis: nam improbos nimis odisse oportet. In omni certamine qui opulentior est, etiamsi accipit iniuriam, tamen quia plus potest, facere videtur. Nemo satis liber est: nam aut voluptati seruit, aut pecuniae, aut gloriae. Melius est accipere iniurias, quam inferre: nam qui infert, haud dubie improbus, qui accipit, probus esse, vel videri solet:* siue, *nam inferentem oderunt, accipientis miserentur.*

153. Sed tamen interdum, nulla tali necessitate postulante, addere licet rationem, propter suauitatem. Etenim sapientiae specie blanditur totum hoc, rationem reddere et cognoscere. Itaque, vt quisque puellus meliori est ingenio, ita crebrius rationes dictorum, factorumque requirit. Sed illud in hoc genere videndum est, vt ratio sit apta, noua, inopinata, exquisita, aut alia tali dote commendetur: quod cum est, valde delectatur auditor, vel propter acumen, vel propter inexspectatum: sin minus, frigida est sententia. Talia sunt: *Non decet homines immortales iras exercere, quia mortales ipsi sunt. Plus vigila semper, nec somno deditus esto: nam diuturna quies vitiis alimenta ministrat.*

154. Huic porro composito generi plurimum virium et suauitatis accedit e forma et quasi structura. Nam cum sententia cum ratione sit enthymema; tamen a specie enthymematis auocari potest collocatione, cum ita intexitur sententiae ratio, vt ab eius veluti corpore vix distinguatur. Sic pro illa: *non decet homines immortales iras exercere: nam mortales ipsi sunt*, elegantius dices, vel sic: *mortalibus non decet immortales inimicitias exercere*, vel sic: *Non decet, mortalis cum sis*, vel *mortalis qui sit, immortales inimicitias exercere*. Simile est illud superius, *in omni certamine, qui opulentior est etc.*

155. Distribuuntur etiam a nonnullis sententiae e modo, et quasi forma sua: cum alias dicant fieri per interrogationem, alias per comparationem, similitudinem etc. Sed haec distributio necessaria non est, neque absolute fieri potest, quippe nemo facile dicat, quot modis sententias vel fieri, vel pronunciari possint. Cicero quidem dicit, Demosthenem nullam sententiam sine aliqua conformatione ponere.

156. Omnium autem maxime probatur et delectat genus illud sententiarum, quod fit *e contrariis*, aut saltem *diuersis*. Illius generis sunt: *Auaro deest tam quod habet, quam quod non habet. Facere adolescens probus periculose, quam perpeti turpiter, maluit*, ex hoc: *Mors misera non est, aditus ad mortem miser est.*

157. Ex genere contrariorum illud est, quod enthymema vocant κατ' ἐξοχήν, vt Aristotelem philosophum, Homerum poetam, Ciceronem oratorem, quia praestantissimum genus. Nam proprie

proprie omnis ſententia enthymema: ſed genus hoc pulcherrimum, quod eſt e contrariis cum interrogatione. Huius generis haec exempla ſunt: *Cur optas, quod habes? Cur, quem damnas, probas, quem probas, accuſas? Seruare potui, perdere an poſſim rogas: Quid tuta times?*

158. Omnino ſententiae fortius feriunt interrogatione conformatae. Bona ſententia eſt: *non eſt ſeruus, qui mortem contemnit:* ſed maiorem vim habet ſic pronunciata, vt apud Euripidem: τίς δ' ἐστὶ δοῦλος, τοῦ θανεῖν ἄφροντις ὤν; item illud Senecae: *non poteſt cogi, qui poteſt mori:* fortius feriet in oratione ſic: *qui mori poteſt, quomodo cogi poterit?* item, *vſque adeone mori miſerum eſt?*

159. Haec de generibus ſententiarum: ſequitur *de virtutibus et vitiis.* Ac virtutes quidem fere ex dictis intelliguntur, ſed ſunt tamen quaedam addenda. Sententiarum igitur virtus prima eſt *veritas:* nihil enim in dicendo probari poteſt, quamvis acutum videatur, cui falſa ſententia ſubſit: eique contrarium vitium eſt, cum falſae ſententiae ſunt.

160. Altera virtus eſt *honeſtas,* eaque eſt in his, quae nec pietatem in Deum, hominesque, nec vllam partem morum bonorum laedunt. Nam quae contra ſunt, et fidem dicenti detrahunt, et vel offendunt, vel corrumpunt audientes. Acutum eſt et ſublime ſpecie: *Victrix cauſa Diis placuit, ſed victa Catoni:* ſed impium, nulloque modo probandum. Simile illud Taciti, temere quibusdam laudatum: *ſecuri aduerſus homines, ſecuri aduerſus Deos, rem difficillimam aſſecuti ſunt, vt iis*

ne

quamquam etiam bonis ingeniis accidit, vt Timaeo, quem Longinus dicit: *ὑπ᾽ ἔρωτος τῦ ξένας νοήσεις ἀεὶ κινεῖν, πολλάκις ἐκπίπτειν εἰς τὸ παιδαριωδέστατον.* v. Quintil. VIII, 5. et Longinus de Subl. S. IV. V. vbi fat exemplorum reperias. Veluti: *Alexander paucioribus annis fubegit Afiam, quam panegyricam orationem de bello aduerfus Perfas gerendo fcripfit Ifocrates.*

166. Neque vero committendum, vt fententiae alicuius acumine et fuauitate capti nimis et inhaereamus, et repetendo inculcemus. In quo genere aetas illa vetus fententiarum ftudiofa faepe peccavit. Argumentis grauibus immorandum eft, non fententiolis fingulis acutis, delectationem magis, quam vim habentibus. Dulcia guftanda funt, non large comedenda, fi fuauia effe velimus.

167. Illa quoque cautio eft, ne fententiis (*γνώμαις*) vtantur faepe, qui non fint aetate prouectiores, aut vfum habere videantur earum rerum, in quibus vtuntur fententiis. Neque enim decet pueros grauitas fententiarum, praefertim earum, quibus feniorum vita moresque regantur: et immodeftum eft, fententias dicere de rebus, quarum vfum nullum habemus.

168. Luculentiffimus vfus eft in exemplis, dictis, moribus adiuuandis, de quo fupra, item, in rationibus, quibus argumenti capita fulciuntur. Veluti in hoc pro Milone: *Non eft credibile, Milonem tum voluiffe Clodium interficere,* confirmando vtitur Orator hac ratione, *quod comitiorum dies, et honoris ampliffimi contentio fubeffet.* Huius rationem fic reddit: *Quo quidem tempore . . . faepe*

fafti-

fastidiunt. Vides locum elegantissimum factum duplici sententia intexenda. cf. §. 144.

169. Omnium maxime non modo probamus, sed etiam admiramur *sententias sublimes*: de quibus dicemus eo loco, quo de dicendi genere sublimi praecipiemus.

170. Sed *vsus sententiarum* multas et magnas cautiones habet. Inprimis non sunt crebro vsurpandae, sed modus adhibendus, quem bona, inter Graecos Latinosque, tempora seruarunt. Inclinata deinde eloquentia inuecta est illa sententiarum acutarum frequentatio, quam in Seneca, Tacito, aliisque animaduertimus. Maxime autem hoc tenendum in sententiis valde acutis, quarum cito satietas venit. Aliud tamen dicendi genus crebriores fert alio: de quo suo loco dicetur. Atque etiam in conformatione et collocatione sententiarum vitanda similitudo nimia; in quo genere peccant iidem de veteribus: de recentioribus Fontenellius, Voltarius, et quotus quisque non?

171. Sententiarum bonarum copiam suppeditabit Socraticorum philosophorum, Platonis et Xenophontis; oratorum optimorum, Lysiae, Isocratis, Demosthenis, Ciceronis; etiam historicorum, Thucydidis, Xenophontis, Liuii, Sallustiique: neque non poetarum, Homeri inprimis, et Euripidis lectio. Sed longe principes sunt Homerus, etiam hoc nomine fons ingeniorum recte appellatus, Thucydides, Plato, atque Xenophon: e quibus id quod legendo comparandoque cognouimus, ceteri sua prope omnia in hoc genere hausere. Pleni etiam sententiis sunt Tacitus, Plinius vterque, Se-

neca et alii, sed caute, et non nisi ab iis legendi, qui iam superiorum illorum lectione ingenium ad iudicandum de sententiis acuerunt. Ceterum bona ingenia etiam sua sponte bonas et aeutas sententias reperient. Sed in legendis istis, comparandisque maxime profuerit, animaduertere, quomodo vna eademque sententia variata sit ingeniis et oratione diuersorum, vt semper noua videretur: nam hac animaduersione et comparatione paullatim ingenium adsuefiet sententiis reperiendis, variandis, et quasi nouandis. Exempla sunt in illo Thucydidis, qui historiam suam esse dicit non ἀγώνισμα, sed κτῆμα, item Themistoclis, de optimo acroamate, et aliis pluribus.

CAP. XIII.

De Argumentationum Refutatione.

172.

Quia Orator non modo in veritate demonstranda, sed etiam in falsis refellendis versari debet, est etiam huius rei ratio breuiter aperienda. *Refutatio* igitur fit in vniuersum duobus modis, vel *argumentatione contraria* (ἀντισυλλογισμῷ seu ἀντιπαραστάσει), vel *argumentationis* propositae *reprehensione* ac dissolutione (ἐνστάσει).

173. *Argumentatio contraria* est, cum contrarium eius, quod refellimus, ex iisdem locis, e quibus illud ductum est, colligimus: omninoque cum affertur in contrariam partem, quod aut grauius, aut aeque graue sit: quod facillime fit in rebus

tantum

tantum probabilibus, in quibus ſemper aliquid etiam pro contrario dici poteſt. Sed omnium potentiſſima ratio eſt prior, quae fit *per inuerſionem.* Talis eſt in Miloniana. Accuſator vſus erat hoc argumento: *Milo inſidiatus eſt Clodio: oderat enim Clodium.* Cicero contra argumentatur: *Non fecit Clodio inſidias Milo, odio impulſus: etenim odium Clodii fuit ei honorificum, et ad conſequendum Conſulatum opportunum. Non ducenda eſt vxor, ne in orbitatem incidamus et luctum: immo, vt orbitas vitetur, ducenda eſt vxor.*

174. *Reprehenſionis* autem duo modi ſunt: *primus* eſt, cum partis alicuius in argumentatione vitium demonſtratur, vt, quod in ea ineſt, male ſumtum appareat: *alter*, cum conceditur ſumtum, ſed ex eo male aliquid concluſum oſtenditur. Vtriusque exemplum inſigne eſt Verr. III, 88—92.

175. Nam vel quantitas propoſitionis reprehenditur, vt vocant Dialectici, cum de vniuerſo aliquid pronunciatur, vel abſolute et ſine adiunctione: vel modus pronunciandi, cum aliquid vel neceſſarium, vel credibile dicitur: haec enim genera ab Oratore plurimum tractantur.

176. *Quantitatis* vitium, in epicheremate et enthymemate, intelligitur e Dialecticorum noſtrorum praeceptis, ſi in partem aliquam generis non cadere oſtendas; quod de toto genere praedicatur; ſimiliterque in iis, quae abſolute praedicantur, ſi doceas, quod pronuncietur, non intelligi e ſubiecti notione. Sed haec plerumque ſunt ſubtiliora in intelligendo et explicando, quam pro oratoria popularitate: in priori inprimis genere,

eum subiectum est nomen generis. Itaque aliis fere rationibus Rhetores vtuntur: veluti ex eodem loco, e contrario, simili etc.

177. Primum igitur, in argumentatione contraria, reprehendunt *ex eodem loco:* vt in Miloniana: *Nefas est viuere, qui interfecit ciuem Romanum:* reprehendit Cicero, vitium propositionis ostendens ex eodem genere: *immo licet impune occidere ciuem, cum aliis de caussis, tum, si vim faciat.*

178. Alterum genus est *e contrario*, cum ex eo, quod contrarium non absolute, vniuerse, verum sit, nec hoc omnino verum arguimus. Vt in hoc: *Vir iustus omnibus suum tribuit:* contra dici potest: *et iniustus non omnibus nocet.* Siue: *Vir bonus omnibus amicis, quantum potest, prodest,* dissoluitur e contrario argumentando: *at improbi non omnibus inimicis, quantum possunt, nocent.* Nempe hoc eo pertinet, vt appareat, non esse absolute et vniuerse verum, quod sumtum erat in argumentatione. A quo parum differt *tertium*, quod vocant *a simili*, in hunc modum: *Omnes, qui iniuriam acceperunt, oderunt eius auctorem. Falsum: nam non omnes, qui beneficium accepere, amant benefactorem.* Vtrumque enim est e simili genere.

179. Iam, quod pro necessario sumtum est, infirmabitur duobus modis. Nam cum necessarium quid sumitur esse euentu, vt, posita aliqua causa, necessario aliquid consequatur, id refelletur, ostendendo, illa causa posita, non semper sequi effectum; quod optime exemplis docebitur: cum autem alicuius rei causa necessaria sumetur, id refelletur, si docebitur, etiam aliis ab caussis *tale quid* existere posse, aut extitisse alicubi.

180. Probabile autem, quod ſumitur, diluetur varie, pro genere vario rerum. Cum de probabilitate cauſae, aut effectus quaeritur; fere eodem modo, quo in neceſſario, vt, iſtis cauſis poſitis, ſaepe omnia alia facta: velut in hoc: *non eſt probabile, eum, qui odio patri fuerit, interfectorem patris eſſe, nam multi liberi parentibus odio fuere, neque tamen parricidae facti ſunt*: nimis multa incidere poſſe, quae euentum impediant, vt: *non probabile eſt, qui dignus honore ſit, eum accipere propterea honorem a populo: nam populus non intelligit dignitatem, aut alios digniores putat, et eſt inconſtans etc.* idem iſtud ſaepe longe aliis de cauſis factum: tanquam, *non probabile eſt, qui filium rus amandauit, odiſſe filium: nam multi, nullo odio ducti, fecere; fecere cura rei familiaris* etc.

181. In *exemplo* porro, quod ſumtum eſt, reprehendetur recte, ſi contraria exempla protuleris: in quo videndum eſt, vt ſint iis, quae prolata ſunt, ſatis ſimilia perſonis, locis, temporibus: et cum inductionis Dialecticae locum obtinebit, ſi oſtenderis, imperfectam eſſe enumerationem, aut annumeratum aliquid, quod dubium ſit, quodque contra aliquid dici poſſit.

182. *Collatio* diſſoluetur, ſi diſſimile demonſtraris, quo quis vtitur, ei, quocum contulerat, diverſumque genere, natura, vi, tempore ac loco, perſona, magnitudine etc. vnde apparet, ſcilicet, idem de vtroque exiſtimari non oportere.

183. Si autem conceditur, quod ſumtum eſt, et male concluſum eſſe oſtendimus: demonſtrandum erit, quod ſequi dicitur, aut omnino non, aut

aut non necessario cum eo, quod sumtum est, cohaerere: quod quibus modis fiat, demonstratur in Dialecticis. §. 172. conf. supra §. 180. 181.

184. Ceterum per se intelligitur, argumentationi contrariae et reprehensioni argumentorum communia esse, quae de exornandis, amplificandisque argumentationibus diximus.

PARTIS I.
SECT. II.
DE
DISPOSITIONE
hoc est:

De partibus orationis, earumque natura, institutione, et ordine.

185.

Inuentionem delectus et dispositio sequitur. Nam nec omnibus, quae suppeditant, vno loco, vtendum est, nec, quibus velis vti, liberum est, sed quod maxime sit locis, temporibus, personis caussisque accommodatum. Neque magis ordo rerum et quasi descriptio libera est, sed ad perspicuitatem, persuasionemque debet dirigi. Atque vtriusque rei ac prudentiae praecepta dat pars Rhetorices ea, quae de dispositione dicitur, hoc est, de partium orationis natura, collocatione et ordine.

186. Partes autem aliae necessariae sunt, sine quibus oratio perspicua, et ad persuadendum apta intelli-

intelligi omnino non poteſt, eaque de cauſſa omni orationi communes: aliae, non neceſſariae illae quidem, ſed tamen vtiles, atque etiam nonnullis cauſſis propriae. E priori genere ſunt *Propoſitio* et *Confirmatio*. Nam, quid dicatur, et vnde rerum intelligatur, ſine eo quidem oratio eſſe non poteſt. Ex altero genere eſt *exordium*, *narratio* et *peroratio*. Nam etiam ſine exordio oratio intelligi poteſt, veluti Cicero pro Cluentio ſtatim a partitione orditur, quae eſt proponendi ſpecies, vt paullo *poſt* videbimus: neque omnes cauſſae aut *narrationem*, aut perorationem deſiderant. In-primis eam, quam maxime Rhetores vocant, hoc eſt, quae inſit in affectibus commouendis: quandoquidem non omnes res ſunt hac natura, vt ad commouendum valere poſſint. Ceterum de omnibus praecipiendum breuiter videtur.

CAP. I.

De Exordio.

187.

Exordii finis eſt duplex: alter cognitionis, alter commendationis. Nam vel audientibus aditum munit ad cauſae cognitionem: vnde *prima quaſi cognitio cauſſae* Ciceroni dicitur: vel dicenti, atque adeo ipſi cauſſae, ad audientium animos: vnde *ὁδοποίησιν ἐπιόντι* Oratori appellat Ariſtoteles: exordioque, beneuolum, attentum, docilemque auditorem efficiendum praecipiunt: vel denique vtrumque ſpectat. Vter finis maxime ſequendus ſit, res quaeque, tempus, locusque monebunt.

188. Cum prior ille finis propositus est; materia exordii sumi debet *ex ipsa caussa*: et quidem ex vberrimo docendi argumento: veluti, si laudetur vir doctus, in eaque laudatione doctrinae maxime ratio habeatur, hinc ducetur exordium: si Princeps, ab ea laudis parte, quae est omnium maxima. In quo tamen videndum illud est, primo, ne tota res explicetur et consumatur, sed tantum delibetur, vt, quid maxime spectet orator, quid spectari, quo animum intendi velit, intelligatur: deinde, ne illud ipsum dicat ab initio, quod in argumento dicendum est. Atque hoc genus exordii hoc habet commodi, vt non commune videatur, quod est vitium in hoc genere, sed rei, de qua dicetur, proprium, faciatque etiam attentum auditorem: estque maxime conueniens orationibus, quales hodie, de argumentis e disciplina aliqua petitis, haberi solent.

189. Vbi autem orationi aditus ad animos auditorum quaeritur; exordium peti potest, primum *ex re*, et copiosissimo eius ad commouendum loco, si quidem erit eiusmodi, vt ad commouendum apta sit; veluti, si sit honesta, gloriosa, laeta, etc. vel contra: deinde, *a personis*, vel dicentis, vel audientis (in accusatione vel defensione etiam rei, vel aduersarii), sic, vt hi beneuoli, et bene de dicente existimantes efficiantur; quod non tam fit rogando, praesertim formulis protritis, quae etiam rideri ex merito solent, quam modestiae, beneuolentiae, prudentiae signis proferendis, atque aliis eiusmodi, quae facilius in singulis caussis cernuntur, quam praecipiendo traduntur: porro *e loco ac*

tempore;

tempore; quod genus [illegible] [illegible] [illegible] dat, si prudenter et apte [illegible] [illegible] ingenii, et iudicandi [illegible] [illegible] itaque in eo plerique [illegible] [illegible]

190. Omnino [illegible] [illegible] dorum nullo modo [illegible] bi possunt, vt [illegible] varia et incerta est [illegible] aliquid ingenii [illegible] [illegible] cium modo adhibeatur. [illegible] limus, frigidi ineptique [illegible] dit, qui, praeter [illegible] esse cupiunt. Prudens [illegible] dia veterum Oratorum [illegible] inuenta, et cum causa [illegible]: ita paullatim ingenium ad [illegible], [illegible] ad iudicandum acuetur.

191. Optimum genus exordii [illegible] virtus, si ita est orationi [illegible] que, locum item, tempusque, *proprium*, vt, primum, nulli alii conueniat, deinde, vnicuique de eadem re, eodem loco, dicturo in mentem venire debuisse videatur. Nam facilitas illa reperiendi, quae videtur audienti vel legenti, vt in aliis rebus, sic in hac, certissimum signum est simplicitatis, quae vel maxime exordiis, omninoque naturae, conuenit, efficitque, vt non ab arte petitum, sed a natura ac re ipsa suggestum videatur.

192. Illa quoque virtus exordii est permagna, et cum priori illa valde coniuncta, si ita cum [illegible] sequente oratione [illegible] est et [illegible], vt cohaerens cum [illegible] [illegible] [illegible] esse vi-

[illegible]

[illegible]

[illegible]

deatur. Quod fit, non modo, si quasi proludat sententiis iis, quibus postea pugnandum sit, vt ante dictum, verum etiam si transitus ad ipsam orationem sit eiusmodi, vt vix animaduerti possit.

193. Vitiosa exordia sunt, si sunt *nimis longa*, nec ceterae orationis magnitudini apta; si *communia*, et multis argumentis et caussis accommodari possunt: si *longe arcessita et nimis arguta*, vt, quomodo in mentem venerint dicenti, non intelligatur: simplicitas enim quaedam desideratur prope extemporalis; denique si *nimis vulgaria et trita*; in quod vitium incidere solent, qui a personis, locis, temporibusque ducere instituunt. Et tanto facilius vitiosa exordia fiunt, quanto sunt, ipso Cicerone iudice, difficiliora.

CAP. II.

De Narratione.

194.

Exordio subiicitur, si quidem res et caussa desideret, *narratio;* cuius praecepta etiam in media oratione, item, in omni genere scribendi ac dicendi, prodesse possint. Ponemus igitur narrandi praecepta, cum vniuersa et communia, tum propria narrationis eius, quae est fundamentum orationis vniuersae, aut, quae confirmationem maxime continet. Sunt enim tria genera narrandi: primum, in quo res vel gesta, vel vt gesta, exponitur simpliciter, vel scientiae, vel delectationis caussa, quod genus proprium est Historicorum et Poëtarum;

rum; alterum, quo, vel confirmationis, vel amplificationis caussa, vtimur: tertium, in quo causa, siue fundamenta causae continentur, quod est illud ipsum, quo post exordium vtimur.

195. Omnibus narrationibus communia sunt haec, vt sint primum *perspicuae et apertae*, deinde *breues*, et tamen *plenae* et *absolutae*, denique aliqua *suauitate teneant*, vel audientes, vel legentes: tertio generi proprium esse volunt hoc, vt habeat *probabilitatem*: quae tamen etiam in iis requiritur, in quibus res non gestae, vt gestae, traduntur.

196. *Perspicua* igitur erit narratio, si ex ea, quid, et quomodo actum sit, plane intelligi potest. Quod consequemur maxime duabus rebus, primum, si ordinem temporum et rerum conseruabimus, et, vt quidque prius factum erit, ita priori loco ponemus; deinde, si nihil praetermittetur, quod ad rem pertineat, hoc est, sine quo, quale sit id, quod gestum est, iudicari non possit: quod est iudicii saepe non parui, et probe legendis bonis Historicis subacti, hominisque intelligentis, quid cuiusque generis actiones constituat. Magnam etiam vim habet ad perspicuitatem orationis genus: sed de eo in parte ea, quae de elocutione est, dicetur.

197. *Breuitas* narrandi tribus rebus tenetur maxime. Primum, si initium capiemus, vnde necesse est, non ab vltimo incipiemus: deinde, si non longius progrediemur, quam necessitas postulet: quae necessitas in vtroque genere aestimatur consilio narrandi; tertio, si delectum faciemus partium, quibus res constat: cuius lumen ita

tio est, vt, quae sua sponte intelligi, vel per se, vel ex eo, quod dictum est, aut dicetur post, facile possint, aut nihil prosint ad consilium narrandi, omittamus. Haec qui in narrando secutus fuerit, eum breuem esse recte dicemus. Sed haec praecepta pertinent ad breuitatem in rebus: de verborum breuitate alio loco praecipietur.

198. Sed in hoc magna cautio est, primum, ne id, quod plerisque accidit, breuitatem narrationis vniuersae aestimemus frequentia interpunctorum, et breuitate membrorum; in qua plerumque est inanis potius breuitatis simulatio, quam vera breuitas: quae duo, qui discernere non possunt, saepe breuia esse putant, quae verbosissima sunt; verbosa, quae breuia sunt. Sed de hoc, peculiari loco, accurate dicemus. Altera cautio est, ne, breuitatis affectatione, narratio fiat vel obscura, vel imperfecta. Nam breuitate potior est perspicuitas et absolutio narrationis.

199. *Suauitas* in narrando non vno modo tenetur. Etenim non vnum genus est narrationum. Alias narrare vel placet, vel conuenit, simpliciter; alias instructe et ornate. *Simplex narratio* est, cum nihil aliud quaeritur, nisi vt, quid gestum sit, appareat: quo genere vtuntur Scriptores commentariorum, et Oratores in narratione ea, quae exordio subiicitur, cum res per se est satis valida: *instructa* est, quae firmatur et illustratur adiectione caussarum, communis illa Oratoribus et Historicis, quos pragmaticos vocamus: *ornata* denique, apta ad confirmandum, quae amplificatione et exaggeratione roboratur et illuminatur.

200. Simplici narrationi suauitas conciliari debet primum ea, quam Graeci *ἀφέλειαν* vocant, quaeque laudatur in Caesare et Nepote: deinde vrbanitate quadam et venustate; non ea, quae sit in singulis verbis aut sententiis, quae ornatus potius est, quam huius simplicitatis, sed, quae sit per totam orationem fusa, facilius sentienda illa, quam praeceptis explicanda, eademque ad intelligendum, et ad consequendum, difficillima. Intelligi quidem et sentiri haud facile, patet ex eo, quod Caesaris *Commentariis* Nepotisque Vitis, pauci suauiter afficiuntur, quibus nihil suauius est iis, qui hanc vrbanitatem gustare possunt: difficillimum autem esse, eam assequi, et res, et vsus, et confessio magistrorum docet; vt infra, vbi de tenui genere dicendi agemus, docebimus. Addi vero etiam huic generi narrationis potest suauitas; adspergendis sententiis, sed hac lege, vt non sint exquisitae, et raro interponantur, vt a Caesare et Nepote factum videmus. De suauitate ex probabilitate mox.

201. *Instructa* narratio et per se, et huius etiam suauitatis caussa, desiderat non modo vrbanitatem illam, verum etiam lumina quaedam sententiarum. Earum duo genera sunt: alterum est earum, quibus ratio alicuius facti, dicti, decreti, etc. redditur paucis verbis, e natura rerum, animi, morumque humanorum: de quo genere supra dictum est: alterum est, quo status et conditio hominum, motusue animi, quo quis in agendo, patiendo, videndo, audiendo fuit, breuiter exprimitur, et quasi pingitur, reflexiones vocent Francogalli: quo genere mirificus ornatus, et magna

suaui-

suauitas narrationi accedit; quod iis *morata* efficitur narratio. Vtrumque genus est in hoc vno Liuiano I, 25. *Consederant vtrinque pro castris duo exercitus, periculi magis praesentis, quam curae expertes: quippe imperium agebatur, in paucorum manibus positum.* Omnino totus ille locus exemplum pulcherrimum talis narrationis praebet. Quamquam pleni sunt talibus narrationibus Liuius, Sallustius, Tacitus: multae etiam sunt apud Ciceronem. Sed Sallustius et Tacitus in toto hoc genere sunt iusto frequentiores, et in singulis indulgentiores, vt interdum prope concionentur, quod est alienum. Addi his poterunt ea, quae supra de exornatione exemplorum dicta sunt.

202. *Ornata* denique narratio est, cuius partes dilatantur et exaggerantur argumentationibus, digressionibus, moribus exprimendis, sermonibus ipsis imitandis, variis denique affectuum generibus commouendis: quo genere plenae sunt Verrinae Ciceronis, et Philippica secunda. Huiusmodi narratio non modo ad delectandum suauis est, sed etiam ad persuadendum grauis.

203. Probabilitas narrationis existit ex eo, si omnia narrantur ad ingenia, moresque personarum, tempora et loca, omninoque naturam cuiusque rei, et opiniones hominum de quaque re, accommodate: vnde, etiam moratam esse debere narrationem, praecipiunt. Sed hoc magis ad fictas narrationes Poëtarum, iudicialesque pertinet, quam ad veras et historicas.

204. In narrationibus autem iis, quibus tota oratio inniti debet, videndum est vel maxime, primum,

mum; vt in iis omnium prope argumentorum, certe praecipuorum, elementa, et quasi semina spargantur: deinde, vt, quae obesse possint caussae, vel praetermittantur, si quidem salua probabilitate fieri possit, vel leuiter tantum tangantur, et verbis lenioribus exprimantur: quae contra prosunt caussae, verbis lectissimis et grauissimis, adiuuenturque etiam epithetorum adiectionibus. Quorum omnium, ita vt etiam narrationis pulcherrimae, perfectum exemplum est in Miloniana Ciceronis.

CAP. III.

De Propositione et Partitione.

205.

Sequitur, vt, de quo oratio futura sit, exponatur, quod fit, vel propositione, vel partitione, vel vtraque simul. *Propositio* nihil aliud est, nisi quaestio, siue id, de quo quaerendum videtur: estque duplex, vel *finita*, vel *infinita*. *Finita* est, cum ad certas personas, tempora, et loca pertinet, quam et *caussam* vocant: eiusmodi fere sunt, quae ad tria illa genera caussarum, sed inprimis deliberatiuum, et iudiciale, pertinent: nam in demonstratiuo sunt etiam quaestiones infinitae. *Infinita*, quae ad genus aliquod vniuersum, et *res* dicitur.

206. Est porro omnis quaestio *infinita* vel *cognitionis*, vel *actionis*. *Cognitionis* est, cuius finis est scientia: habetque tria genera. Nam vel *an sit*, vel *quid sit*, vel *quale sit*, quaeritur. *Primum* genus non modo complectitur ea, in quibus quaeritur, vtrum

vtrum aliquid sit, vel fuerit; veluti; *an sit Deus*, verum etiam, vnde aliquid ortum sit; veluti, *ius vtrum natura sit, an opinione: immortalis animus sit natura, an voluntate diuina*: et quibus caussis efficiatur, vt, *quibus rebus felix fieri possis*. In *altero* genere vel *notio* rei quaeritur; vel *proprietas*; vel *diuisio*, vel *partitio*, vel *descriptio*. Notionis est: *an sit felicitas in tranquillitate animi*: proprietatis: *an per solam fidem salus detur*: diuisionis: *vnum genus sit bonorum, an plura*: partitionis: *an duas hominis partes sint*: descriptionis denique: *qualis sit iustus, liberalis*: et in quibuscunque natura rerum explicatur. In *tertio* genere, vel simpliciter quaeritur, vt, *an diuitiae sint expetendae*: idque genus ad omnes res expetendas, fugiendasque honestas, turpes; aequas, iniquasque pertinet: vel comparate, veluti, *quid intersit inter veram, fictamque virtutem: doctrina an virtus potior sit*.

207. Quaestiones *actionis* pertinent ad officium; et animi motum vel sedandum, vel excitandum. In genere priori sunt quaestiones huius modi: *accedendumne sit ad rempublicam: liceatne vlcisci iniurias* etc. Posterioris est, cum cohortamur ad res gerendas; gloriam, laudemque vel contra.

208. Iam, non est dubitandum, quin eloquentia inuenta sit maxime propter quaestiones finitas, vt suaderetur aliquid, vel dissuaderetur, accusaretur aliquis, vel defenderetur: in talibusque quaestionibus fere consumi videmus veterum Oratorum orationes. Quaestiones vniuersae, Philosophis ante relictae, coeperunt deinde et ab Oratoribus

tracta-

tractari, vel ostentandi ingenii, vel eloquentiae causa, nunc maxime tractantur, postquam eloquentia prope tota e foro et curiis discessit.

209. Illud quoque fatendum est, quaestiones finitas etiam sua natura esse eloquentiae magis proprias, in iisque multo magis, quam in vniuersis, eloquentiam posse vim suam explicare, inprimis, qua motus animorum vel incitandos, vel reprimendos: vniuersas autem subtilitati Philosophorum aptiores, quam copiae et ornatui Oratorum. Sed tamen et in hoc posteriori genere sunt permultae, de quibus copiose ornateque dici possit.

210. Illud certe, qui in hoc posteriori volent versari, meminisse debebunt, non omnes quaestiones vniuersas posse oratorie tractari: sed esse, quarum subtilitas et tenuitas sit tanta, vt scholis doctorum sint relinquendae, totumque adeo hoc genus assumi quidem ab oratore posse, sed ita, vt certis ac definitis regionibus circumscribatur. Itaque nonnullae tales quaestiones plane erunt ab orationis dictione remouendae, vt, quae sit figura terrae, quae natura spiritus, et similes: quae nullo modo capiunt, neque popularitatem et perspicuitatem oratoriam, neque copiam ornatumque eloquentiae. Ceterae tractabuntur illae quidem ab Oratore, sed ita, vt subtilitas argumentandi, et tenuitas, seriesque differendi dialectica, et ieiuna atque exsanguis concertatio verborum remoueatur. Vid. Cicero de Orat. II, 16.

211. Sunt, qui praecipiant, proposita quaestione, atque etiam parte aliqua orationis, esse verbum illud, quod maxime rem causamque conti-

neat, breuiter perſpicueque definiendum. Id, cum in cauſis finitis perquam puerile viſum ſit, nec iniuria, Antonio, ap. Cicer. Orat. II, 25. non omnino improbandum in vniuerſis, quae maxime ad docendum pertinent. Sed erit tamen primum haec moderatio neceſſaria, ne definiamus ea, quorum notio quaedam, ſufficiens rei, quam tractamus, cognoſcendae, impreſſa ſit in audientium animis: veluti, quid ſit lex, cogitatio, ſcientia, etc. quae res plerumque definiendo fiunt obſcurae: deinde vero haec ratio ſequenda, ne definiamus tenuiter nimis atque ſubtiliter: quod tales definitiones non poſſunt intrare in mentes ſenſusque audientium, multoque ante praeterlabuntur, quam percipi poſſunt.

212. *Partitio* eſt enumeratio earum rerum, de quibus futura eſt oratio, quasque tenere volumus auditorem, vt, iis explicatis, intelligat peroratum fore. Eius autem virtutes faciunt tres: primam *breuitatem*, vt verbis quam pauciſſimis vtatur, quo facilius teneat auditor: alteram *perfectionem*, vt omnia, quae rem continent, quam et quoad explicare volumus, complectatur, neque partem neceſſariam ad intelligendum omittat: tertiam *paucitatem:* quae tenetur, primum, ſi formas non permiſcemus cum generibus: veluti, ſi quis dicat, *ſe demonſtraturum, deberi Deo* primum *amorem*, deinde *gratum animum*, denique *obedientiam*, formam admiſceat generibus: nam amoris ſpecies eſt gratus animus: deinde, ſi non plura, quam ſufficiant, dicimus nos demonſtraturos: in quo peccauit, qui dixit ſe demonſtraturum, *aliquem quid facere potuiſſe*,

tuisse, voluisse, fecisse: nam *fecisse* satis est: non Cicero in Quintiana cap. 10. cum dicit, se ostensurum, *caussam possessionis petendae non fuisse, ex edicto possidere non potuisse, non possedisse*: nam illud iuris est, hoc facti.

213. Ceterum non vna ratio est partiendi: neque verbum partitionis nimis dialectice capiendum. Nam non semper totum, quod proprie dicatur, in oratione partimur. Est igitur ratio partiendi, cum genus aliquod in suas species distribuimus, aut totius, ac veluti summae, partes enumeramus, quod proprie Dialectici partiri ac diuidere vocant: veluti, si dicamus, *felicitatis publicas esse securitatem, dignitatem, abundantiam*. *Caussas publicorum malorum esse luxuriam, auaritiam, audaciam*, etc. *Pietatis in Deum esse*, primum *nosse Deum*, deinde *amare, reuereri, confidere* et *obedire*. Alia ratio est, cum argumentorum summa capita recensemus, quibus quaestio continetur. Veluti Cicero l. c. fecit. Nam ista tria, quae diximus, sunt argumenta, quibus demonstrat, Naevium bona Quintii ex edicto Praetoris non possedisse. Alia, cum adiuncta et attributa rerum ponimus: veluti, *vtilitatem, honestatem* etc. item, cum caussas et effectus, caussas et attributa: tanquam, cum, primum *officii alicuius caussas*, deinde *magnitudinem*, aut *naturam* et *exercendi modum*, nos demonstraturos dicimus: omninoque ad modum distribuendarum quaestionum cognitionis: *an sit, quid sit*, et *quale sit*, vt aut duas ex his partes ponamus, aut tres, prout consilium quoque tempore postulat, et rei cuiusque natura.

214. Neque vero semper partitio certa quadam lege tali potest, aut debet fieri: sed videndum, quid dici debeat, idque ad quae capita possit debeatque referri: qualis est illa, quam Cicero (Inu. I, 23.) laudat, Terentiani senis distributio, ea, quae dicturus est, tali partitione proponentis: *eo pacto et gnati vitam, et consilium meum cognosces, et quid facere in hac re te velim.* Estque interdum non nimis facile aut nullius ingenii, bene partiri, v. Cic. pro Quint. c. 10.

215. Sunt etiam nonnullae res ita simplices, vt partitio nulla sit: quod tamen raro accidit: in quibus stultum sit, partitione vti velle. Veluti Cicero in orationibus, post reditum ad populum, in senatu dictis, nulla partitione vsus est. Huc referunt quidam non admodum bene, vt ex ante dictis patet, propositiones eas, quae nihil, nisi argumentorum confirmationem desiderant. Sed sunt etiam alia argumenta dicendi, in quibus partitio diserta neque est, neque commode ponitur, veluti cum laudamus aliquem per tempora, vt Plinius in Panegyrico fecit.

216. Est porro partitio aliquando sine propositione, quae quidem a partitione seiuncta sit: nam alioqui etiam partitio apud veteres propositionis nomine venit, dicimusque etiam per partitionem proponere: veluti Cicero in Maniliana fecit, cap. 2. vbi post breuem narrationem, ex qua vniuersa caussa intelligatur, statim partitione vtitur: *primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo esse dicendum.* Et interdum non possunt partitionis membra commode ad vnivs propositionis simplicis veluti caput reuocari.

CAP.

CAP. IV.

De Confirmatione et Refutatione.

217.

Confirmatio inest in argumentis. Et fontes quidem argumentorum in quoque genere causarum indicati sunt supra. Quibus argumentationibus Oratori vtendum sit, eaeque quomodo exornari amplificarique debeant, id ipsum quoque docuimus. Restat, vt de *delectu*, *vsu*, et *dispositione* argumentorum dicamus.

218. Non igitur omnibus, quae in promtu sunt, argumentis vtendum promiscue. In delectu autem hoc videndum, vt sint primum *firma*, deinde, vt *perspicua et popularia*: neque enim firmitas sine populari perspicuitate prosit, neque haec sine illa. Sed firmissima argumenta sunt necessaria, in quibus scilicet aut materia necessaria sit, aut connexio. Minus firma sunt probabilia: sed bene tractata vim necessariorum assequuntur, interdumque plus valent necessariis, si sunt magis popularia. Vbi necessaria argumenta non erunt, probabilibus erimus contenti.

219. Argumenta *popularia* sunt, quae captui concionis sunt accommodata, et capiunt oratoriam copiam, h. e. a rebus sensibilibus ducta, et coniunctionem aliquam habentia cum moribus motibusque animi humani, item rebus ad vitam humanam pertinentibus. Itaque abstinebimus ab argumentis, quamuis bonis, si sint subtilia, i. e. ab notionibus vniuersalibus repetita; quae non nisi

ab eruditis intelligi, aut tractando ſplendorem accipere poſſunt. Itaque maxime videndum eſt in quaeſtionibus infinitis et cognitionis, in quibus facile in vitium ſubtilitatis incidunt homines, inprimis philoſophicis diſputationibus adſueti, et in his magis, quam oratoribus legendis, exercitati.

220. Videndum etiam eſt, vt argumenta afferamus ea, quae opinionibus, ſenſibus, et moribus auditorum maxime conueniant. Nam quae ſunt ex eo genere, etiam vbi per ſe minus firma ſunt, firmitatem ex auditoris animo accipiunt, ac plerumque plus valent, quam firmiſſima ex altero. Idque fit non modo propterea, quod ſuas quiſque opiniones moresque amat, eique fauet natura, qui eadem ſentit, ſed etiam hac de cauſa, quod facilius quiſque aſſequitur ea, quae a ſuis opinionibus ac ſenſibus non abhorrent. Sed in eo genere magna prudentia opus eſt, ne vtamur alieno loco, vbi non ſint digna rei grauitate et ſanctitate.

221. Cauendum autem maxime, ne in rebus per ſe claris, argumentis vtamur, praeſertim ſubtilibus: quod in Philoſophis reprehendit Ariſtoteles, quorum nonnullos, ait, in concluſionibus ſaepe ponere res notiores et probabiliores, quam in ſumtis. Eſt enim ineptum et frigidum, valetque magis ad obſcurandum, quam ad illuſtrandum. Quorum vtrumque eſt inimicum perſuaſioni, quae argumentis quaeritur.

222. Neque vero in congerendis argumentis modus excedendus eſt. Nam multitudo nimia argumentorum onerat audientem; affertque taedium,

dium, quod persuasioni aduersatur maxime. Quid? quod etiam suspectam rem facit auditori, qui vix confidit iis, quibus Orator ipse videtur diffidere, cum nimis aceruandis argumentis laborare existimetur.

223. Post delectum argumentorum videndum, quomodo quoque vtamur. Ac primum argumenta alia adiuuanda sunt, vt eorum vis percipiatur, vt supra demonstratum est, alia nude prope ponenda. Adiuuanda sunt firmissima quaeque, quibusque maxime confidimus, eo modo, vt suo loco praecepimus. Quae minus firma sunt, breuiter proferri debebunt, ne tractandi diligentia imbecillitas aperiatur: sed non singula, verum conferta et densa, vt se inuicem sustineant, et singula ceteris roborentur: suntque tractanda per anaphoras et interrogationes. Ita cauabunt lapidem, non vi, sed saepe cadendo. Bene Quintilianus V, 12. *Si non possunt valere, quia magna sunt, valebunt, quia multa sunt - - vt si quis hereditatis gratia hominem occidisse dicatur: hereditatem sperabas, et magnam hereditatem, et pauper eras, et tum maxime a creditoribus appellabaris, et offenderas, cuius heres eras, et mutaturum tabulas sciebas. Singula leuia sunt et communia: vniuersa vero nocent, etiamsi non vt fulmine, tamen vt grandine.* Multa sunt eius generis loca apud Ciceronem.

224. Ordo denique argumentorum, etsi non certa quadam lege continetur, neque necessarium est, quod nonnullis visum, imitari aciem Homericam (Iliad. δ. 297.), vt a firmis incipiamus, et in firmis desinamus, leuia in me

lud tamen videndum eſt, ne in leuiſſimis, praeſertim ſeparatim poſitis, deſinamus. Nam vltima prope maxime animaduertuntur. Itaque eorum imbecillitas detrahet firmitati ſuperiorum. Similiterque primum debebit eſſe forte, quia initia rerum, et aditus, maxime exſpectantur, et animaduertuntur, recenti adhuc attentione, et cognoſcendi ſtudio.

225. Neceſſitatem tamen quandam afferent duo: primum auditorum captus, iudicium, auresque: nam iis argumentis, quae ipſorum opinionibus, moribusque conueniunt, omninoque facilioribus, aditus parandus ceteris: et priori loco ponenda, quae perſpicuitatem affundant, et vim addant aliis: deinde argumentorum coniungendorum opportunitas. Nam vt quodque facilius coibit cum alio, vt facilior erit ab alio ad illud tranſitus, ita magis coniungentur. Ita, velut vnius corporis membra, inter ſe cohaerebunt omnia cum venuſtate. Satis de confirmatione: ad refutationem veniamus.

226. Eſt autem refutatio duplex. Nam vel refelluntur ea, quae in contrariam partem dicta ſunt, vel quae contra noſtram ſententiam dici poſſe videantur. Sed vtriusque generis ſimilis tractatio eſt. Alia porro refutatio, in qua tota oratio verſatur, vt in defendendo eo, qui accuſatus eſt, omninoque in falſis opinionibus oppugnandis: ex quo genere eſt Ciceronis oratio pro Murena, et aliae: alia, quae eſt pars orationis, de qua hic proprius eſt locus praecipiendi. Ceterum eadem praecepta habent.

227. Et ſingula quidem argumenta, quomodo repre-

reprehendantur, item, vnde argumenta contraria petantur, dictum est aliis locis: quae vniuersam refutationem attingunt, hic addenda videntur. Iam primum, quod attinet ad argumenta contraria, quibus in refellendo vtimur, omnia tenenda sunt ea, quae de argumentorum delectu, vsu atque ordine, in confirmando, diximus. Nam talia argumenta efficiunt nihil aliud, quam confirmationem contrariae sententiae.

228. Quod autem ad reprehensionem argumentorum aduersarii spectat, in iis, sicut in tota refutatione, ordo seruandus est is, quem aduersarius secutus est: ne quid praetermittere velle videamur, vtque hoc magis appareat, nullius argumenti vim timeri, omnia dilui.

229. Quod si refutatio constat ex argumentis contrariis, et argumentorum allatorum dissolutione: initium fiet a dissolutione, et subiicientur argumenta pro contraria sententia; quod Ciceronem semper tenuisse videmus.

230. In argumentis autem iis, quae densitate et congregatione valent, frangendis, ratio adhibebitur haec, vt distrahantur, separatimque excutiantur: ita leuitate singulorum perspecta, etiam vniuersa diluentur.

231. Vbi porro refutatio occupabitur in iis, quae contra dici posse videantur; cauendum erit, ne futilia nimis ac leuia fingamus, committamusque, vt nobis fauere nimis videamur: facit enim suspectum oratorem et causam. Quintilianus quidem eum, qui pro diuersa parte aliquid acute excogitarit, non minus laudari vult, quam qui pro sua parte.

CAP. V.
De Peroratione.

232.

Perorationis, quae eſt orationis concluſio, Graeci ἐπίλογον vocant, ſi quidem perfecta eſt, duae partes ſunt: altera rerum breuis repetitio, ἀνακεφαλαίωσις: altera affectuum commotio. Prior pars et memoriae ſeruit, et vim dictis addit. Nam facilius tenentur, quae breuiter et vno loco, quam quae late dicuntur, et locis diſtrahuntur. Atque, vt argumenta etiam leuia, ſi confertim proferantur, ab ipſa denſitate vim accipiunt, ſic multo magis fortia in anguſtum coacta, praeſertim, vbi ante amplificatione roborata fuerint, valebunt. Neque ſolum in fine totius orationis, ſed etiam in fine ſingularum partium, talis repetitio proderit.

233. Habet tamen haec ratio non vnam cautionem. Nam primo abſtinendum eſt ab hac repetitione, ſi res tractata breuis, ſimplexque ſit, ne diffidere memoriae audientium videamur, praeſertim ſi ſint docti et prudentes viri: deinde videndum, ne ſit longior, alteriusque orationis ſpeciem habeat. Nec nude ſemper ponenda eſt, ſed aliqua apta ſententia et graui excitanda, quam locus, tempus, perſonae facile ſubiicient, denique etiam figuris varianda. Licebit interrogare, vel auditores, vel aduerſarios, quid deſiderent amplius, et deinde enumeratione ſubiicere, quid reſponderi dictis poſſit, et ad reſpondendum prouocare; vt in Agraria prima fecit Cicero: dubitare, an aliquid praetermiſerimus, etc. Atque haec ratio ἀνακε-

φαλαίω-

φαῦλωσιν per figuram aliquam tractandi habet etiam hoc commodi, quod ita apte colligatur cum parte altera.

234. Sed multo illustrior est altera pars παθητική. In qua primum videndum est, an locum habeat; sitque in potestate nostra. Neque enim omne argumentum capit affectus, neque cuiusuis est, in affectibus concitandis recte et cum effectu versari. Ac primum quidem stultum et ridiculum fit, in rebus tenuibus, in quaestionibus cognitionis subtilioribus, quae totae ad intelligendum pertinent, nihilque habent aptum ad animum in vtramuis partem mouendum, affectus concitare velle, praesertim vehementiores. Itaque in talibus ab hac parte abstinebimus. Eius autem loco licebit commendare res traditas audientium studiis, dignitatis vtilitatisque commemoratione. Est etiam, cum promittendo officio, grato animo, beneuolentia, studioque nostro, finiri potest, velut in gratiis agendis, gratulando, et aliis eiusmodi generibus.

235. Iam porro non omnes sunt hoc ingenio et hac natura, vt grauiter vehementerque possint dicere, vt ex iis patet, quae sectione superiori cap. VIII. diximus. Requiritur etiam certus vocis sonus, latera, vires, corporis quidam gestus ac motus, quibus sustinere et adiuuare orationem, per se idoneam commouendis animis, possimus. His igitur qui carebunt, rectius ab hac parte abstinebunt, omninoque a vehementiori genere dicendi, vt Lysias, Isocrates, et de recentioribus alii.

236. Qui deinde affectus vel concitandi, vel reprimendi sint, facile intelligitur, si rei caussaeue, de

de qua dictum est, naturam, et personarum, quas in dicendo tractauimus, conditionem, mores, facta examinabimus: neque ea res praeceptis videtur indigere. Quis enim non intelligat, v. g. si de iniuria atroci, ac facinore actum sit, indignationem, inuidiam, odium: si de beneficio, laetitiam, amorem benefactoris commoueri debere? etc.

237. In modo autem animorum, vel incitandorum, vel flectendorum, duo spectanda sunt, primum argumenta et sententiae, deinde eorum tractatio. Argumenta quidem et sententiae vnde et quomodo ducantur, dictum est loco eo, quem modo indicauimus. Eorum autem tractatio tria desiderat, primum amplificationem, siue extenuationem, et exaggerationem, de qua ipsa diximus satis: deinde figuras quasdam et quasi gestus orationis, quales sunt interrogatio, exclamatio, apostrophe, prosopopoeia, hypotyposis, aliaeque, de quibus Parte altera dicemus: denique actionem et vocem, quae adspectu, vel auditu, incendat, vel placet auditorem. Sed praeter naturae opportunitatem hic plurimum profuerit lectio Demosthenis atque Ciceronis, qui in hoc genere potentissimi fuerunt.

PARTIS I.

SECTIO III.

DE

INVENTIONE SPECIALI.

238.

Satis dictum esset de Inuentione, si antiquorum optimorumque Rhetorum rationem et consuetudi-

tudinem ſequi vellemus. Sed tarditas hominum fecit, vt neceſſarium videretur etiam docere, quomodo, quae de inuentione omni ac diſpoſitione praecepta ſunt, accommodarentur ſingulis generibus orationum atque etiam epiſtolarum, qua via inueniretur materia orationibus, quibus vel nuptias, vel nouos honores, vel imperium ſuſceptum gratularemur, quibus laudaremus mortuos, conſolaremur, deploraremus, gratias ageremus, et ſimili aliquo officio vel noſtro vel aliorum nomine, fungeremur. Huius generis praecipiendi exempla nulla habent Ariſtoteles, Cicero, Quintilianus, aliique: ſed Dionyſius Halicarnaſſenſis in Τέχνῃ, ad epiſtolas pertinentia Pſeudo - Demetrius περὶ ἑρμηνείας §. 231 ſeqq. Atque fortaſſe etiam hoc nomine proderit iſta praeceptio, vt tirones omnia iſta genera referre diſcant ad genera cauſarum, quae explicata ſunt, atque inde materiam dicendi petere. Dicemus igitur primum de epiſtolis, quae ſunt veluti compendia iuſtarum orationum: deinde de praecipuis orationum generibus.

CAP. I.

De Epiſtolis.

239.

Epiſtolae inuentae ſunt, vt cum abſentibus colloqui poſſemus. Sed maxime duabus de cauſis ſcribuntur: quarum vna eſt, vt certiores faciamus, ſi quid accidit, quod ipſorum interſit ſcire: altera, vt ſenſum animumque noſtrum abſentibus aperiamus.

240.

240. Primum igitur genus epiſtolarum verſatur in narrando, idque ſimplex eſt et vnum: alterum autem, quod habet ſignificationem ſenſus, animi voluntatisque noſtrae, eſt multiplex et varium. Nam aut, quemadmodum ſimus erga aliquem affecti, ſignificat, ſiue vniuerſe, ſiue in vtraque eius fortuna, omnibusque temporibus, aut quid velimus ab eo fieri, declarat. Ex primo genere ſunt epiſtolae eae, quibus amorem, beneuolentiam, obſeruantiam, indignationem, iram ſignificamus, quibus gratulamur, conſolamur, gratias agimus: ex altero, quibus petimus aliquid vel nobis vel aliis, ſuademus, aut diſſuademus. Nam quae ſunt e duobus generibus mixtae, eae propriam formam non habent.

241. Eſt etiam genus epiſtolarum inter doctos homines vſitatum, de aliquo capite doctrinae, item, de parte aliqua officii, de rebusque agendis, quales ſunt Platonis quaedam, Demoſthenis, Iſocratis ad Philippum et aliae. Sed illas diſputationes rectius, has orationes, quam epiſtolas, voces. Itaque vtrumque genus praecepta ſcribendarum epiſtolarum non attingunt.

242. Neque epiſtolarum, quae proprie vocantur, primum genus, quod narratione conſtat, praecepta propria habet, ſed totum continetur iis, quae de narrandi ratione ac modo ſupra (Sect. II. cap. 2.) diximus. Relinquitur igitur, vt praecipiamus de altero genere, quod ſenſus noſtri, animi voluntatisque ſignificationem habet.

243. Eius autem generis pleraeque formae, vt nobis videtur, duobus praeceptis continentur: quorum

rum primum hoc sit, *vt rem et summam epistolae graui aliqua venustaque sententia proponamus:* alterum, *vt rei propositae fidem faciamus.* Ad haec duo, quicquid est elegantissimarum Ciceronis, qui in hoc quoque genere scribendi princeps recte ponitur, epistolarum conformatum reperiet, qui adtenderit: haec qui tenuerit, is facillime, et quid scribat, reperiet, et consequetur, quod volet. Sed pressius vtrumque praeceptum est enucleandum.

244. Quod igitur primum dixi, summam epistolae esse venusta aliqua et graui sententia proponendam: id hanc vim habet, vt eum sensum, et voluntatem, quam significare volumus, exprimamus ita, vt hoc ipso, primum, fiat probabile, quod dicimus, deinde magnitudo affectionis et voluntatis appareat, denique aliqua ingenii opinio exsistat.

245. Nempe scribentibus tales epistolas, quibus amorem, beneuolentiam, gratum animum et similia declarent, idem finis est, qui dicentibus, hoc est, persuasio. Itaque huc tota scribendi ratio dirigi debet. Sed omnis talis animi affectio, motus, voluntas, se prodit sua sponte verbis suis et sententiis: quae vbi reperientur, non dubitabitur, quin animus iis conuenienter sit affectus. Magnitudo autem affectionis et voluntatis exprimi debet non modo illam ipsam ob caussam, vt credibilis sit oratio, sed etiam vt et ad beneuolentiam conciliandam, et ad impetrandum, quod volumus, efficacior.

246. Venustas denique requiritur, primum, quia adiuuat fidem; facilius enim capiunt animum legentis, quae venustate quadam commendantur: deinde, quia in epistolis scribendis talibus, prae-
sertim

ſertim ad viros doctos, aut elegantes, etiam ingenii et elegantiae opinio quaeritur.

247. Etiam nouitas quaedam, et, vt ita dicam, inſolentia in proponendo eſt, quae mirifice valet et ad delectandum: ſunt enim omnia noua iucunda, et in hoc genere etiam ad ingenii opinionem valent: et ad perſuadendum. Indicat enim laborare ſcribentem, et magnopere velle, nobis perſuaderi, quod ſcribat. Vnde illud Ciceronis: *Nouo genere ſcribendi vſus ſum, vt intelligas, commendationem eſſe non vulgarem.* Exemplum eſt apud Cicer. XIII, 1.

248. Age vero exempla quaedam huius rationis ſubiiciamus: *Quae mihi omnia grata: ſed de L. Meſcinio gratiſſimum - - Id igitur (puto enim etiam atque etiam mihi dicendum eſſe) velim exiſtimes mihi te feciſſe gratiſſimum. Ardeo cupiditate incredibili, nomen vt noſtrum ſcriptis illuſtretur et celebretur tuis. Hoc a te peto, vt ſubuenias huic meae ſollicitudini, vt huic meae laudi, vel, vt verius dicam, prope ſaluti ſtudium tuum dices. Pudet me dicere. quantum cupiam,* etc. *Nihil eſt, quod non tua cauſa debeam, facturusne ſim cum ſtudioſe ac libenter. Non mihi rempublicam plus debere arbitror, quam me tibi. Cum te ſemper tantum dilexerim, quantum tu intelligere potuiſti: tum his tuis factis ſic incenſus ſum, vt nihil vnquam in amore fuerit ardentius. Quis erat, qui putaret ad eum amorem, quem erga te habebam, poſſe aliquid accedere? tantum acceſſit, vt mihi nunc denique videar amare, antea dilexiſſe.* Et talia ſunt apud Ciceronem innumerabilia, e. c. VI, 12. XIII, 29.

249. Sed fides maxime fit cauſarum commemora-

moratione, propter quas gaudemus, dolemus, gratias agimus, rogamus, commendamus: quae vt erunt grauiores, ita magis valebunt. Itaque etiam interdum augendae res erunt, veluti in gratiis agendis, beneficii accepti magnitudine declaranda. Etenim vt se quis magis debere aliquid fatetur atque demonstrat, eo magis credibile facit, se memorem esse officii. Neque enim probabile est, eum, qui multas magnasque officii causas habeat, de iisque cogitet, negligentem officii esse, aut non affici animo ita, vt debeat. Vnde Cicero post talem commemorationem causarum subiicere solet: *quare si me bonum virum, si memorem, si gratum, si dignum beneficiis tuis iudicas*, aut similia.

250. In caussis autem reperiendis duo plerumque videnda sunt, primum res, cuius causa nos laetari, dolere, gratias agere dicimus, quam petimus etc. deinde personae: neque modo eius, ad quam scribitur, sed etiam quae scribit: cum petimus aliis, etiam illius ipsius, cui petitur. Velvti, in gratiis agendis, causae ducentur primum a magnitudine beneficii ipsius, deinde a dignitate, caritate tribuentis, nullo accipientis merito prouocata, denique ab eo, qui accepit, nihil de auctore beneficii meritus, neque remunerandi facultatem habens, etc. quamquam haec quoque ad augendum pertinent, suntque explicata in capite de locis magnitudinis. In commendando, a rei aequitate, facilitate etc. a commendati dignitate, hoc est, virtute, moribus, meritis, a commendantis denique officio, quo impulsus commendat. Sed ista fere erunt in promtu, praesertim iis, qui Cice-

ronianas epistolas cognouerunt, et aliqua in talibus reperiendis exercitatione vsi sunt.

251. Omnino nihil magis curandum est, quam vt sint omnia, quae dicuntur, personis ac temporibus satis apta. Nam in eo est caput rei. Neque communia dicenda sunt, sed propria singulis rebus et personis. Quod etiam in epistolis iis, quibus libros alicui dedicamus, quod hodie valde vsitatum est epistolarum genus, tenendum: quas si velimus probari, debebunt esse eiusmodi, vt non modo personis, sed etiam libro cuique ita sint propriae, vt nulli alii conuenire possint.

252. Atque huius rei causa auctor sim iis, qui epistolis scribendis exercere tirones velint, ne argumenta scribendi proponant ficta, aut infinita, neque ad personas incertas. Nihil enim adiuuerint ad illam facultatem atque iudicium tirones: neque ipsi satis poterunt iudicare, rectene quidque dictum sit, nec ne: propterea, quod summa rei est in eo, vt, quid personis temporibusque aptum sit, videamus. Atque etiam veterum epistolae eae, quae fictae sunt, minus elegantes et suaues sunt iis, quae veritatem expresserunt, sed aliquid scholastici et inepti plerumque habent, quod idoneo iudici placere non potest. Itaque potius de certis rebus, ad certas personas, a certisque personis scribi, aut suo maxime nomine scribere iubebunt tirones ad personas satis notas, et de rebus notis, euentisque cognitis. Ita et hi facilius ad reperiendum iudicandumque acuentur, et ipsi rectius et certius in emendando poterunt versari.

253. In epistolis porro iis, quibus vel laudamus,

mus, vel obiurgamus, vel monemus, vel ſuademus, vel hortamur, quid dicendum ſit, et quomodo argumenta reperienda ſint, nihil attinet dicere, cum talium fontes in ſuperioribus demonſtrauerimus. Illud monere non alienum ſit, in monendo, ſuadendo, hortandoque, prudentiam eſſe adhibendam hanc, vt videamus, quibus ſcribimus. Nam imprudentiae ac temeritatis ſit, conſilium dare viris prudentibus, ſenioribus et maioribus, aut ſaltem non valde familiaribus. Atque etiam, vbi admittere videbitur conſilium et cohortationem perſonarum ratio, tamen humanitatis erit et elegantiae cuiusdam, excuſatione aliqua et emollitione vti: veluti, amore nos cogi, qui ſit etiam ſine cauſa ſollicitus: magis amoris declarandi cauſa fieri, quam quia neceſſe ſit etc. Similique cautione eſt opus in conſolatione, quae et ipſa eſt genus monendi: in qua etiam hac excuſatione licebit vti, quod graui dolore percuſſis non occurrant, quae ſint doloris minuendi.

254. Neque vero praeceptis indiget ordo ac diſpoſitio. Nam per ſe propemodum intelligitur, liberum interdum eſſe, vtrum a cauſarum commemoratione incipere velis, an proponere primum, quid velis, deinde cauſas ſubiicere.

255. Illud quoque facile intelligitur, non eodem modo ſcribendas eſſe omnes epiſtolas. Nam quae ad familiares, aequales, ſcribuntur, minus artificii deſiderant, quam quae ad magnos, ſapientes, elegantes, eruditosque viros, grauibusque de cauſis ſcribuntur: in quibus quaedam copia et ornatus, inprimis a ſententiis acutis, nouis, grauibus et venuſtis, et elaboratio quaedam diligentior exſpectatur.

CAP. II.

De Orationibus.

256.

Orationum duo genera facit Hermogenes, de Ideis II, 10. alterum *panegyricum*, alterum *politicum*. *Panegyrico* generi ſubiicit omnes eas, in quibus ingenii et eloquentiae opinio quaeritur maxime, quaeque pertinent vel ad laudandum, vel ad gratias agendas, vel ad gratulandum, in quibus et ipſis dominatur laus. *Politicum* vocat, in quo ſpectatur vtilitas aliqua ciuium, vel ſingulorum, vel vniuerſorum: eique tribuit has, in quibus vel ſuademus, vel diſſuademus, vel accuſamus, vel defendimus. Ad politicum genus commode referri poſſunt, cum Caſp. Laurentio ad Hermogenem, orationes, quae de rebus ſacris in concione populi habentur, quamquam melius forte ſit, proprium genus facere *eccleſiaſticum:* item, quae in coetibus eruditorum hominum de aliquo capite doctrinae, quod capiat aliquam oratoriam exornationem. Etenim in his orationibus nihil aliud, niſi vtilitas audientium, ſpectatur. Tum, in iis quaeſtiones tractantur, vel cognitionis, vel actionis. Iam hae quin contineantur praeceptis generis deliberatiui et iudicialis, dubitari nequit. Quod autem ad illas attinet, aut ſubtiliter explicant caput aliquod religionis et doctrinae, et ſic diſputationes potius dicendae ſunt, quam orationes, vnde ὁμιλίας, ſermones, vocauit antiquitas, ſuntque eiusmodi pleraeque noſtratium: aut popula-

riter

riter tractant, et cum cohortatione graui aliqua coniungunt; quod esse generis deliberatiui, non potest negari: aut vituperant vitia, et accusant scelera, quod maxime iudicialis generis est. Ad hanc igitur distributionem praecepta inueniendae digerendaeque dicendi materiae breuiter ponemus. Sed politicum genus non indiget peculiaribus praeceptis, contentum quippe iis, quae de inueniendis, ornandis digerendisque argumentis, vniuerse scripsimus. Igitur de solo panegyrico dicendum videtur.

257. Panegyricae orationes dictae olim sunt, quae in conuentu Graeciae vniuersae, velut in ludis Olympicis, haberentur, maxime eloquentiae ostentandae causa. Nam cum ad istos ludos ex omni Graecia confluerent homines; maxima facultas dabatur inclarescendi per omnem Graeciam, si quis ibi aliquid praeclarum in aliquo genere proferret. Itaque Herodotus ibi Historiam suam, praelegendo proceribus Graeciae, in templum Iouis conuocatis, primum publicauit, auctore Luciano in Herodoto, seu Actione cap. 1. Poëtae recitarunt carmina sua, Isocrates orationem pulcherrimam de pace inter Graecos colenda, et bello Persis inferendo. Postea hoc nomen translatum est ad orationes omnes, quae in coetu magno hominum, praesertim illustrium, aut doctorum vniuersae ciuitatis haberentur eiusmodi, vt in iis vel sola, vel maxime admiratio et eius, de quo diceretur, et Oratoris ipsius spectaretur.

258. Iam primum, quoniam totum hoc genus versatur in certis personis, aut rebus gestis, certo

tempore ac loco, a certisque perſonis: pertinet huc id, quod ſupra (§§. 7. 8. 63.) diximus, materiam dicendi omnem eſſe a perſonis illis ac rebus ipſis repetendam, non quaeſtionem aliquam vniuerſam tractandam, niſi tanta ſit perſonarum rerumque tenuitas, et quaſi paupertas, vt nullam idoneam dicendi materiam Oratori praebeant: quod ſi accidere poteſt, accidet profecto rariſſime; quaeſtiones vniuerſae ſeruire debent materiae propriae exornandae (§. 136.), non totam orationem occupare. Atque ita feciſſe videmus omnes illos veteres, quos eloquentia nobilitauit, quosque imitatione exprimere debemus. Quod ſi tamen ita faciendum ſit, primum argumentum eſſe debebit cum cauſa praeſenti coniunctiſſimum, remotumque a doctrinae ſubtilitate: deinde ei ita innectenda erit vbique perſona et res propria, vt de hac potius, quam de vniuerſa aliqua quaeſtione, oratio eſſe videatur. Ceterum ab omni argumento, ducto a tortura nominum vel perſonae, vel diei, vel loci, graui viro, qui verae eloquentiae laudem appetat, abſtinendum. Nihil enim habet iſta ratio niſi luſum puerilem, qui ab eloquentia maxime abhorret. Sed de ſingulis huius generis formis eſt praecipiendum.

259. Eſt autem omnibus formis, quae huic generi ſubiectae ſunt, communis *laudatio*. Ea tractatur dupliciter, vel ſic, vt res ſingulae laudentur, veluti beneficium, in gratiis agendis, aut partes aliquae virtutum, quae nempe ſint coniunctiores cum conſilio vniuerſae orationis, veluti beneficentia, magnitudo animi, cum gratias agimus,

omni-

omnibusque in iis orationibus, in quibus laudes tantum partem faciunt dicendi: vel ſic, vt tota oratio in laude verſetur, quod fit plerumque, vbi orationes requiruntur longiores et copioſiores: veluti Plinius, gratias acturus Traiano, totam prope orationem in laudibus eius conſumſit, ad extremum denique addita breui gratiarum actione. Id ipſum quoque fit duobus modis. Nam vel genus aliquod laudis deligitur, nempe id, quod eſt in perſona ea, quam laudamus, vberrimum, veluti, ſi quis perfectum Theologum, ICtum, Imperatorem, etc. ſub exemplo eius, qui laudari debet, proponat: vel omnes laudes alicuius perſequimur.

260. Si partem aliquam amplectimur, oratio habebit duas partes. Prima tractabit quaeſtionem vniuerſam de partibus et officiis perfecti v. g. Imperatoris, Philoſophi, etc. altera autem omnia illa conferet ad perſonam, cuius laudes ſuſcepimus, eo, quo ſupra diximus §. 141, modo. Summa autem eſt in parte altera, quae proprie conſtituit laudationem. Itaque in hac maxime elaborandum, ſi materia ſuppetat, hoc eſt, ſi is, qui laudabitur, multa fecit et habuit ex eo genere, quod propoſitum eſt; prior leuiter tractabitur, vt Cicero Maniliana fecit. Id ſi non erit, priorem partem maxime amplectemur, in qua copia dicendi deeſſe non poteſt. Hoc genus commode etiam tractatur per comparationem eius, quem laudamus, cum aliquo in eodem genere illuſtri viro: in qua per partes proponentur huius laudes, et cum perſona praeſente communicabuntur, ſubiectis idoneis argumentis, e vita eius petitis, vnde communio laudis cuiusque intelligatur.

261. Cum autem omnes alicuius laudes persequi animus est, duobus modis vti licet. Nam et *per genera* et *per tempora* laudare licet. Vbi per genera laudamus; eadem ratio est tractandi cum ea, quam modo descripsimus: nisi quod hic in singulis generibus et capitibus fit, quod ibi in vno. Cum autem per tempora procedimus; partes sunt eae, quas supra §. 60. proposuimus, quarum laudandarum argumenta, et modum ibidem indicauimus, eaque ratione vsus est in Euagora Isocrates, initio a genere facto. Sed in hoc genere, vbi ad honores et res gestas, e quibus virtutes intelliguntur, in quibus caput laudis est, deuenerimus; apte prudenterque deligemus, quae ornari commode possint; deinde singulas ad laudem reuocabimus, et iis sic immorabimur, vt sententiis acutis, et nouis, et splendidis illustremus; cuius rei modum tum ex illo, quem diximus, Isocrate, tum e Plinio intelligere licet. In tota autem hac ratione videndum est, ne quid laudis tribuamus, si ne commemoratione rerum, per quas laudi fides fiat; nec imitandi sunt nouitii laudatores Francici eorumque aemuli, qui tantum tribuunt iis, quos laudare velint, virtutes ingenii et animi admirabiles, nullis documentis commemoratis: quo nihil stultius fieri potest. Satis de laudatione.

262. Altera forma est earum, quae in *gratiis agendis* versantur. Iam cum nullo modo accidere possit, vt oratione solenni gratias agere quis instituat pro re, quae et sua, et auctoris causa, ita tenuis sit ac leuis, vt idoneam dicendi materiam suppeditare non possit; in hac forma nunquam lice-

licebit caput orationis facere quaestionem aliquam vniuersam, nisi paupertatem ingenii atque orationis fateri velimus.

263. Et vniuerse quidem omnis gratiarum actio habet duas partes: primam, *laudem beneficii* et *benefactoris*, alteram, *grati animi significationem*. *Laus beneficii* constat magnitudinis demonstratione, quae ducitur e locis effectorum, personarum, temporum, locorum, modo tribuendi et comparatione (§§. 25. 30. 32.), isque locus est longe vberrimus, vt ab omni ingenio destitutus videatur, cui hic oratio desit. *Laus benefactoris* primum cum beneficii laude coniungetur sic, vt virtutes demonstrentur, a quibus beneficium profectum sit: deinde virtutes ipsae augebuntur ex iisdem locis, sed maxime e loco modi (§. 32.): nam vt v. c. bis dat, qui cito dat, qui sua sponte, non rogatus, comiter, etc. sic hinc magnitudo liberalitatis, beneuolentiae, animique ipsius intelligitur: denique oratio auocabitur ad locum communem de dignitate et praestantia earum virtutum vniversa: in qua parte cauendum erit, ne nimis vulgaria et protrita dicamus. Ceterum optime tractabitur per comparationem (§. 35.).

264. *Grati animi significatio* continetur duabus rebus: prima est, praesentis laetitiae declaratio: quae fiet sententiis et figuris, animum laetitia redundantem et gestientem exprimentibus, quas pectus oratori laete affecto facilius suggeret, quam praecepta. Proderit tamen repetere breuiter argumenta praecipua primae partis, et ex iis argumentando, inprimis per comparationem, a minori

ratio habenda maxime eorum, quae illud ipsum κατόρθωμα attingunt. Hinc eodem modo, vt in gratiarum actione, ducentur argumenta laetitiae cum nostrae, tum omnium, cuius magnitudo idoneis sententiis et figuris exprimetur. In altera parte vota faciemus pro perpetuitate felicitatis, cum eius, quam gratulati sumus, tum ceterae, maiora et noua incrementa optabimus etc. si personarum ratio feret, etiam cohortationem adiungemus ad perpetuum virtutis studium: sin minus, pro re certa pollicebimur omnibus, et de eo iubebimus omnia magna et praeclara sperare.

268. Sed gratulandi causa maxime habentur orationes in nuptiis, natalibus, initiis honorum, inprimis imperii, aduentuque Principum. Ac primum *nuptias* gratulamur vel priuatis, vel principibus. Cum ergo priuatis gratulabimur, oratio duas habebit partes: primam sponsi sponsaeque laudem, coniunctam cum felicitatis communis praedicatione: alteram vota, atque omnia secunda, quibus et laetitiam et animum beneuolum testemur. In laudando autem inprimis ratio habebitur eorum bonorum, ex quibus delectus coniugis vtriusque probetur, propter quae digni coniunctione videantur, felix denique matrimonium speretur. In quo magna facultas dabitur digrediendi ad locos communes, qui iustarum orationum materiae esse possint: veluti, dignitatem et virtutem in deligendis coniugibus maxime spectandam: quanto praestantior sit animi pulchri, quam corporis, amor: quam vim habeat bene natum esse: λειτουργίαν pulcherrimam esse matrimonium bonorum:

rum: aliosque, quos, in lectione bonorum Oratorum, Poëtarum, Philosophorum obuios, notabit futurus orator, vt sint in promtu. Atque hinc facilis transitus, primum ad laetitiam, quae e praeceptis gratulandi communibus declarabitur, deinde ad vota: quae optime fient, et praedicenda et describenda felicitate, quae futura sit in matrimonio tam bene instituto, et optandis omnium bonorum generibus, quibus digna sit vtriusque virtus. Quod si quis velit quaestionem vniuersam facere argumentum orationis: deliget aliquem ex istis, quos diximus, locis communibus, tractabitque eo, quo praecepimus antea, modo.

269. Sin Principibus nuptias gratulabimur, primum laudari potest consilium ipsum, deinde delectus: vbi magna facultas est dicendi de bonis vtriusque, vel a genere et maioribus, vel ab ingenio et animo, educatione, scientia, virtute, item digrediendi ad locos communes, sumtos e Politicis, de matrimoniis Principum, qui sint coniuncti cum vtilitate et Principum et reipublicae: in iisque exornandis plurimum valebit historia. Dehinc demonstrabitur magnitudo bonae spei de coniugum nouorum felicitate, et reipublicae vtilitate: vnde munitissimus transitus ad laetitiae affectum exprimendum, denique ad vota; quorum communis est cum superiori genere tractatio. Qui vniuersam quaestionem tractare volent, eadem tenebunt, quae mox dicta sunt. Sed hic omnium maxime subtilitas scholastica cauenda, praesertim si Principes ipsos auditores habeamus: est enim indigna ipsorum personis. Omnium maxime conueniunt,

quae

quae totae historia continentur, velut ea, de qua ante paucos annos in nuptiis binis filii filiaeque Regis Poloniae dixit Bergerus, Orator Vitembergensis Academiae clarissimus.

270. *Natalitiae* orationes duplicis sunt generis. Nam vel infantem recens natum gratulamur parentibus, vel adultis reditum natalis diei. Huiusmodi orationes, quia non facile habentur, nisi in Principali dignitate virorum vel prole, vel natali, huc etiam praecipiendi rationem dirigemus. *Gratulatio* igitur *prolis* has habebit partes. Primum dicetur, quantum boni sit in prole ipsa, etiam numerosa, si ita res fert, vel ad Parentum voluptatem et decus, vel ad ciuium spem et vtilitatem: vbi licebit descendere ad locos communes varios, veluti, quam bona sit fecunditas principalis, cuius nomine inprimis cara quondam Agrippina, auctore Tacito: quanta vis sit in parentum ingeniis, virtute, vitae totius disciplina, in ipsa nobilitate generis, ad spem praeclaram de ipsorum liberis etc. In quorum delectu videbimus, vt sint personis parentum, temporibus locisque accommodati, tractenturque, vt paullo ante monuimus. Deinde pergemus ad laudes parentum, inprimis eas, quae sint cum hac causa coniunctae, h. e. quae spem faciant amplam de prole. Quibuscum aptissime coniungetur, tanquam cum caussis, laetitiae viuida repraesentatio, qua omnes cum parentibus communiter affecti sint. Sequetur vltima pars, quae vota ac preces faciet pro incolumitate et felicitate infantis. Quo loco conueniet demonstrare, qualis educatio futura sit, qualis futurus ipse

filius,

filius, admonere parentes, vt eum ſui maxime imitatione erudiant. Licebit etiam alloqui ipſum infantem, ei gratulari parentes, paremque cum virtute pari felicitatem optare, commendare eum denique ciuium ſtudiis, amori, precibus, etc.

271. Natalem autem ſi gratulabimur, videndum erit ante omnia, vtrum primum id faciamus, an iam ante idem fecerimus. Si primum gratulabimur, liberior erit oratio et amplior materia. Etenim, cum prima talis orationis pars verſetur in cauſis laetitiae ex incolumitate, et felicitate Principis; demonſtrandis augendisque; ad vniuerſas laudes excurri, et hinc digreſſio ſubinde fieri poteſt ad locos communes, qui ad illas laudes pertineant, ita vt iuſta et plena laudatio ſit. Si iſta iam aliis orationibus conſumta ſint, videndum, quid anno proxime elapſo fecerit cum ſalute aut gloria patriae ſuaque, quid vtilitatis vel attulerit vel conſecutus ſit, cui malo occurrerit, quae incommoda fortiter pertulerit aut depulerit: atque hinc laudandi materia ſumenda, etiam, ſi quaeſtio vniverſa deſideretur, totius orationis materia. Atque etiam, vt ſemper materia laudandi noua in promtu ſit, ſi ſciamus, ſaepius dicendum fore; oportebit bonum materiae ad laudem idoneae diſpenſatorem eſſe, nec omnia ſimul profundere. Has laudes deinde conferemus ad laetitiae demonſtrationem et exaggerationem,. vt in aliis gratulandi generibus, denique ad vota et preces pro incolumitate: in quo tempora ſaepe opportunitatem praebebunt. Nam, ſi quid magni et grauis conſilii, et negotii, habeat in manibus; licebit complecti vo-

tis

tis, et felicem euentum, atque successum celerem optare.

272. Est etiam copiosum genus gratulationis, quod magnos honores, inprimisque imperium acceptum amplectitur. Suffecerit *rationem gratulandi imperii* demonstrasse. Habet autem talis gratulatio et ipsa duas partes: quarum prima est laetitiae demonstratio, quae maxime ducitur ex dignitate eius, qui imperium accepit. Oportebit igitur demonstrare hanc dignitatem, si electus sit, partim sic, vt ab eligentium prudentia patriaeque amore argumenta ducantur, partim ita, vt virtutes eius idoneis documentis, rerum gestarum maxime, demonstrentur atque augeantur: sin hereditate acceperit, sic, vt ita natum, ita educatum, ea iam signa virtutum suarum dedisse, demonstremus, vt spem haud dubiam iniiciat optimi principis, et felicitatis, sub imperio eius, publicae. In quo multi in promtu loci communes, qui copiose poterunt tractari. In electo Principe, licebit digredi ad laudem consuetudinis imperii per electionem deferendi: in nato autem, dicemus, a Deo datum esse, eius donum esse bonos Principes, non sapientiae humanae, quae errare possit, cui partium studia, cupiditatesque saepe obstent, familiam, e qua natus sit, semper bonos Principes dedisse, etc. Poterit etiam laudatio tota fieri per comparationem cum alio illustri Principe. Secundum haec, ad alteram partem dabitur aditus, per descriptionem et imperii, quod a tali Principe sperandum sit, et felicitatis temporum, sub eo futurorum, quae est altera ratio demonstrandae laetitiae.

titiae. Haec demonstratio etiam tenebit locum cohortationis directae, quam verecundia erga Principem vix admittit. Votis, quae alteram partem efficiunt gratulationis, adiungi poterit promissio obsequii, fideique, item Principis commendatio ad studia et beneuolentiam ciuium.

273. Sunt etiam quaedam cautiones in hoc genere videndae. Si Principe ipso coram dicetur, breuius defungemur, nisi indoles, studia ipsius ferant longiorem orationem, neque quaestionem vniuersam tractabimus. Quod contra licuerit forte in consessu doctorum virorum: sed ita, vt e mediis et copiosissimis laudibus Principis petatur, sitque quam maxime cum eius persona, temporibus locisque, coniuncta, denique ab omni scholae subtilitate remota: veluti, si imago boni aut sapientis, aut liberalis, aut felicis etc. Principis sub eius exemplo proponatur.

274. Ad reliqua genera gratulationum praecepta de gratulatione vniuersa sufficcerint: veluti ad eam, quam Dionysius προσφωνηματικὴν appellat in Arte: quo nomine continentur etiam, quibus reditum in patriam vel e bello, vel e peregrinatione, gratulamur et reduci Principi et patriae. In priori genere optimum fuerit, ire cum eo per vestigia rerum gestarum in proeliis, obsidionibus, similibusque: in hoc peregrinatorem mente et cogitatione circumducere per loca, in quibus peregrinatus sit, quid ibi viderit, audierit, in quorum magnorum virorum velut vestigiis steterit, quomodo tum affectus fuerit, quid cogitauerit, probabiliter exponere. In quo delectus diligenter ha-

bebitur eorum, quae cuiusque ingenio, moribus, studiis maxime digna et apta sint. Hinc deinde fructus peregrinationis ad Principem, atque multo magis patriam, redundaturi demonstrabuntur et augebuntur etc.

275. Ab gratulationis forma ea, qua honores aut imperium gratulamur, non magnopere differt *inauguralis* ea, qua personas honoribus certis inauguramus. Constat enim primum ex laude personae inaugurandae, quae tota ad dignitatem referetur. Dignitas autem intelligitur demonstrandis, primum muneris partibus, earumque praestantia, difficultate, etc. deinde virtutibus inaugurandi eo pertinentibus. Hic non facile deesse potest facultas tractandi alicuius loci, cum rebus personisque coniuncti; ad quem, si tenuis materia est in munere et persona, etiam summa orationis totius conferri potest. Datur etiam saepe digressio ad laudes eius, a quo ei munus est mandatum, sed eas, quae sint cum re praesenti coniunctae, veluti, iudicium in dignitatibus hominum, prudentiam in deligendo, sapientiamque et curam publicae vtilitatis in honoribus mandandis. Pars altera habet quasi traditionem muneris ac potestatis, quae est in illo munere, in manus curamque inaugurandi: quae erit coniuncta cum cohortatione vel directa, vel, si personae dignitas desideret, obliqua, et bonis ominibus ac votis, vt omnibus eius institutis et coeptis felices successus contingant. Sed in directa res sic est moderanda, vt plus spei ponatur in vita anteacta, quam cohortatione. Accedere etiam potest hoc, vt commendetur

detur ſtudiis et beneuolentiae, etc. hominum. In hoc genere itidem vti comparatione inaugurandi poſſis, cum aliquo eiusdem ordinis claro, et imitatione digno viro: vt ei par ſiue ſit, ſiue futurus ſit.

276. Sed eſt aliud genus inaugurandi, quod verſatur in rebus, velut templis, ſcholis, curiis, aliisque, quae dedicari oratione ſolent. Haec dedicatio eſt e pluribus generibus mixta. Habet enim gratulationem, pertinentem ad eos, quibus iſtis proſpicitur: gratiarumque actionem, quae debetur ei, cuius cura, liberalitas, interceſſit: quae ambae conſtant demonſtratione beneficii, quod accipitur in iſtis rebus et tribuitur: cohortationem, quae commendat primum beneficium ipſum, et deinde vſum rei, e natura ipſius, et conſilio auctoris, et gratiae et diligentiae vtentium: denique vota et omina. Quorum omnium ratio in ſuperioribus generibus eſt ſatis explicata. Etiam *adiſtiales* orationes vocari inaugurales ſolent. Earum ratio iam ſupra demonſtrata eſt.

277. Sunt et aliae formae orationum vſitatae in ſolennibus conuentibus, quae ſunt e genere panegyrico. Sed, quia fere conſtant gratiarum actione, aut gratulatione, aut laude, aut officii promiſſione, aut aliquot harum partium, quas ipſa res quoque loco ac tempore indicabit: non opus habent propria praeceptione, praeſertim cum plerumque debeant eſſe breuiores. Etenim, qui modum tractandorum generum eorum cognouit, de quibus expoſuimus, in his non laborabit.

278. Atque etiam interdum reſpondendum eſt

orationi alterius: velut ei, qui muneri alicui inauguratur. Tales orationes fere constant gratiarum actione, et promissione officii. Iam, gratiae quomodo agantur, satis dictum: cum ea autem arcte coniuncta est ipsa officii promissio, veluti effectus cum sua caussa: de ea diximus eodem loco. Illud elegans est in hoc genere, si ex ipsa oratione v. c. inaugurantis, alterius responsio ducitur. Quod poterunt, qui exercitatione assidua extemporalem dicendi facultatem consecuti sunt. Sed quia haec est in paucis, illud saltem videndum, vt initium et quasi aditum ad orationem nostram petamus ex oratione alterius: quod vel mediocri ingenio et exercitatione consequemur, vt efficere possimus. Ita tota oratiuncula extemporalis speciem habebit.

279. Restat vnum genus, de quo separatim praecipiendum videtur, *epitaphium*, siue *funebre*. Possunt autem in oratione tali esse haec: doloris atque luctus demonstratio, laudatio mortui, ex qua luctus caussa intelligatur, consolatio eorum, ad quos dolor maxime pertinet, veluti parentum, coniugum, liberorum, etc. mortui denique et ad gratam memoriae beneuolentiaeque conseruationem, et ad imitationem commendatio. Sed maxime in hoc genere dominantur laudes mortui, quae quomodo tractentur, satis docuimus supra. Doloris autem significatio non modo ponetur ab initio, quamquam id non est perpetuum, sed etiam, atque vel maxime, post laudes; quibus explicatis, breuiter repetendo laudum, praesertim earum, quae ad communem vtilitatem pertinent, capita,

argu-

argumentationes efficientur, e quibus veritas et magnitudo doloris intelligatur. Hic miseratio potest induci, a personis, velut mortui, coniugis, liberorum, reque publica, ducta. Consolatio porro locum habebit modo in iis, quae coram necessariis habebuntur, in ceteris aut plane omittetur, aut ad vota precesque reuocabitur, vt dolor rebus secundioribus mitigetur. Si talis oratio habebitur in personis iis, quae iustam laudandi materiam non praebeant: erit sane quaestio vniuersa tractanda, sed quae cum persona praesenti coniuncta sit, magisque, vt digressionis speciem habeat. conf. §. 63.

PARS II.

DE ELOCVTIONE.

280.

Frustra propemodum quis, quid dicendum sit, viderit, nisi idem possit res bene inuentas apte eloqui. In oratione quidem plus valeat, qui res, non admodum bene, aut subtiliter, excogitatas eleganter ornateque possit eloqui, quam, qui optime inuentas vitiose ieiuneque dicat. Itaque et facultas oratoria ab eloquendo nomen accepit, et Orator ipse Graecis ῥήτωρ est appellatus. Ac si vere velimus iudicare, priorem partem, quae de inuentione est, prope totam cum aliis artibus communem Rhetorica habet, hanc de elocutione propriam. vid. Cicer. Or. 19. Vnde non improbabili-

ter Facciolatus (Or. ad Rhetor.) disputat, ea Rhetoricam, quae proprie dicatur, omnem contineri. Illud quidem dubitari non poteſt, quin haec pars, etſi ordine vltima, tamen exercitatione prima eſſe debeat. Eius praeceptio tota nobis ita deſcripta ſit, vt primum *de virtutibus elocutionis*, deinde *de generibus dicendi*, exponamus.

281. Et quoniam omnis oratio, vel ad docendum, vel ad delectandum, vel ad mouendum denique valere debet: huc quoque nobis dirigenda videntur praecepta de virtutibus orationis. Itaque primum dicemus de iis, quae proſunt maxime ad docendum, quae continentur elegantia: deinde de his, quae ad delectandum et mouendum: quae inſunt in copia et ornatu.

CAP. I.

De Elegantia.

282.

Elegantia orationis reſpondet ſubtilitati inuentionis, omninoque doctrinae, quippe et ipſa *ſubtilitas* dicitur (Cic. Or. II, 7.) cerniturque in eo, ſi eſt recta oratio ac ſine vitio verborum: vnde et munditiem appellamus. Cicer. Or. 23. Eius tres ſunt partes, *puritas*, et *perſpicuitas*, et *venuſtas*, ſiue *vrbanitas*.

283. *Puritas*, quae in latina lingua *latinitas*, in Graeca ἑλληνισμὸς vocatur, primum repudiat barbara, ſoloeca, obſoleta, nouata, peregrina, tum eum, quem Graeci κοινισμὸν appellant, hoc eſt, inaequa-

inaequalitatem et vilitatem: barbara quidem et soloeca, quia praeceptis artis loquendi repugnant; obsoleta cum nouatis et peregrinis, quia a consuetudine populi aberrant, quae in loquendo valet maxime; sordida et plebeia denique cum κοινισμῷ, quoniam abhorrent a consuetudine honestorum et bene loquentium.

284. Est autem *barbarismus* in verbis singulis, cum ea aut tota sunt a barbaris gentibus, aut formam habent abhorrentem a linguae analogia, quam optima aetas secuta est, et Grammaticis regulis, etymologicis, prosodicisque comprehenderunt. *Soloecismus* autem est in verbis iunctis, cum genere, numero, casu, tempore, modis, ordine etiam, aberratur in constructione a praeceptis linguae, eaque non satis inter se consentiunt: de quibus omnibus dicere, aut singulorum exempla ponere, non est necesse.

285. Duo genera sunt, de quibus admonere placet. Ea sunt in temporibus ac modis, in quibus saepe labuntur homines nostri latine scribentes, decepti vernaculae linguae consuetudine, propterea, quod non satis diligenter de iis vulgo praecipitur in libellis grammaticis. In *temporibus* igitur videbimus, vt eorum legitimam consecutionem teneamus: vt, post praeteritum, imperfectum sit: *multos audiui, qui dicerent*, non *dixerunt*: post futurum praesens: *erunt, qui credant*, non *credent*: item, vt veram temporum vim et rationem seruemus, ne imperfecto pro plusquamperfecto, aut futuro indicatiui pro futuro coniunctiui: vt, *cum frater veniret*, pro *venisset*, aut, *cum veniet*, pro

 venerit:

venerit: in quo proderit legisse; quae de temporum vi accurate ad Homerum Iliad. α. 37. Clarkius dixit. In epistolis porro cum sermo est de rebus transituris ante, quam eae reddantur, imperfecto et perfecto vtendum: *rumor erat*, non *est: haec scripsi*, non *scribo*, aut *scribebam: ipsa dies me admonebat*, non *admonet*.

286. In *modis* porro videbimus, vt particulis et relatiuo *qui* coniunctiuum iungamus, vbi coniunctiui, aut accusatiui cum infinitiuo praecesserint, item, vbi verbum substantiuum, vim praedicati habens, vt: *auctores sunt, qui tradant*, non *tradunt: multi sunt, qui putent:* aut *inuenire* et *habere* loco praedicati, vt *auctores habeo*, *qui scribant*, *auctores reperi*, *qui traderent:* item alia: *ea tibi causa datur*, *in qua declarare possis*, non *potes*. Non monuissem haec, nisi etiam, qui magistros scribendi se profiterentur, in his peccare vidissem. Et sunt alia, quae prope pudet ponere, veluti, quod *quamquam*, *etsi*, et aliae tales particulae, quae sua natura coniunctiuum non habent, ab initio, in oratione recta, cum coniunctiuo ponuntur: *cum* contra, vbi causale est, cum indicatiuo, etc. Sed ea melius discuntur per admonitiones interpretantis bonos latinitatis auctores.

287. Hoc quoque tenendum est elegantiae in hoc genere studioso, non omnium substantiuorum omnes numeros et casus, item verborum omnia tempora in vsu fuisse, etiamsi analogia ferret, eleganter loquentibus, quemadmodum nec apud Graecos. Cicero quidem negat *specierum* et *speciebus* dici posse, sed potius dicendum esse *partium* vel

formarum, *partibus* et *formis*. Item, quaedam ab elegantibus contracte, quaedam plene tantum dicta, vt *sestertium nummum*, *tria millia nummum*, non *nummorum*; contra *copia nummorum*, non *nummum*: *noras*, non *noueras*: *fructu*, non *fructui* etc. vid. Cic. Or. 46. 47. Oportet igitur in his vsum eleganter loquentium obseruare.

288. *Obsoleta* porro fugienda sunt, cum hac de causa, quia in loquendo consuetudo retinenda est; tum quia perspicuitati obsunt. Sunt autem obsoletorum duo genera: alia enim cum recesserint ab vsu communi, tamen non obscura sunt aut ignota doctis, et quicunque scriptores priscos legunt: alia autem ita vetusta sunt, vt facta sint propemodum prorsus obscura. Haec igitur omnino vitanda: illis autem licebit vti, non quidem in oratione populari, sed tamen in carminibus et libris, qui quidem versentur in parte aliqua doctrinae, sed raro ac parce, nec sine aliqua idonea causa: etiam cum admonitione aliqua, vt solet Cicero. Nam in his nihil obsunt perspicuitati, cum legantur tantum; in quo tempus est quaerendi: deinde a doctis, qui intelligere debere videantur: suntque libri fere scripti doctis, et doctrinae probandae causa, cuius pars est, linguae interiora nosse. Nec vero id praeceptum pertinet modo ad formas verborum ipsas, sed etiam ad sensum, vt in *hostis*, et ad constructiones verborum, in quibus et ipsis quaedam obsoleuerant, vt *abuti operam*.

289. Contra esse putet aliquis in *nouatis*, propterea, quod neque consuetudini, neque perspicuitati aduersari videantur. Atque fortasse in lin-

gua est, quae adhuc versetur in vsu vitae communis, ferantur, si propter necessitatem aliquam sint inuenta, nec repugnent ei, quae analogia dicitur, inprimis in disciplinis, et philosophia. Sed tamen et hic opus erit cautione hac, vt iis in oratione populari tum demum vtamur, cum ita inualuerunt consuetudine vsurpandi, vt ab omnibus intelligantur. Si quis autem verbis vtatur praeter necessitatem recens procusis, aut ad vsum scholarum inuentis, et quidem in oratione populari, vehementer peccet. In quo genere valde hodie, inscitia recte loquendi, labuntur vernaculi vel oratores, vel scriptores, cum vocabula vernacula, quae ab illo tempore, ex quo vernacula lingua vti coeperunt eruditi in docendo ac scribendo, aut formata sunt, non illa omnia recte fortasse, aut sensu nouo, et e scholis orto, vsurpari coepta, inferunt in epistolas, conciones ad populum, historias, carmina etc. veluti, *bewegungsgrund*, *vorwurf*, *das daseyn* (*existentia*), et alia permulta. Cicero quidem cum multis vocabulis locupletarit linguam latinam, ductis a graecis fontibus, tamen iis nunquam in epistolis, aut oratione, vsus est: cuius exemplum nouorum verborum opifices, vel admiratores, debebunt ita sequi, vt auctoritate eius in nouis verbis defendendis ipsi libenter vtuntur.

290. Sed nobis hic sermo maxime est de lingua latina: in qua nouorum numero habentur omnia, quae aurea illa, quam vocamus, aetas prorsus ignorauit, vel alia significatione vsurpauit: a quibus abstinendum esse omnes praecipiunt. Sed habet tamen ista ratio quendam modum. Nam

voca-

vocabula singula, quibus res appellentur, a posterioris aetatis scriptoribus petere nulla religio sit, si illi optimi non habeant earum nomina; neque vel noua plane verba, conseruata analogia, fingere, in rebus nouis, si antiqua commode transferri nequeant: de quo accurate scripsit Q. Marius Corradus de copia latini sermonis: sed idem sine necessitate facere aut in formulis loquendi, quas phrases vocant, id quidem, vt vitiosissimum, debet vitari.

291. *Peregrinitas* est, cum verbis vtimur ex alius linguae consuetudine: estque partim in singulis verbis, partim in coniunctis. In verbo est, cum ei tribuimus verbi eius, quod ipsi in alia, velvti in graeca lingua, respondet, significationem non communem. Veluti, verbo *amare* respondet in graeca φιλεῖν, habentque haec duo verba significationem aliquam communem. Sed verbum φιλεῖν habet etiam aliquam propriam: quam si transferas pariter ad latinum, dicasque *amat fieri*, pro *solet*, peregrinitate pecces. In formulis est, cum vtare constructione alteri linguae propria, vt *summus ingenii*, pro *ingenio*, *similis os Deo*, pro *ore*: quae sunt graeca, non latina.

292. Quod autem veteres latini scriptores graecam consuetudinem saepe secuti sunt, praesertim Poëtae, eius causa haec est. Lingua latina haud dubie orta est maxime a graeca, sed antiquissima et adhuc rudi. Itaque et ipsa habuit multa cum graecis communia, et, propter cognationem hanc, putauit, sibi licere, ab illa sumere, non modo ad necessitatem, sed etiam ad copiam. Horatius quidem etiam noua verba probat, si de graeco fonte

ducta sint. Ne tamen ea res perspicuitati obesset, maior libertas dat Poëtis et Historicis, quorum lectores docti essent, et graeca non ignorarent, quam ceteris, inprimis Oratoribus, quorum oratio ad populum pertineret. Itaque diligenter videndum, qui fines istius libertatis fuerint in vtroque genere, et oratorio, siue prosaico omnino, et poëtico, ne in peregrinitatis vitium incidamus. Ex alia lingua quacunque formas loquendi, aut significationes verborum vsurpare, in vitio sit. Ceterum hinc non obscure intelligi vniuerse poterit, quae linguae, quoad et quomodo, communicare inter se verborum significationes et phrases possint, sine peregrinitatis reprehensione.

293. Sed puritatis est, etiam in iis, quae vsitata, et neque obsoleta, neque noua, neque peregrina sunt, delectum habere, et quidem in vtramque partem, hoc est, vt alia repudiemus, alia amplectamur. Et primo quidem verba quaedam sunt plebeia et sordida, neque modo significatione, sed etiam vsu. Verba quaedam res turpes significant proprie: ea plerumque parum honeste dicuntur, vt, *anus*, *vrina*, *feces* etc. quae Medicis relinquentur: quibusdam casu ac temere turpitudinis quaedam macula adhaesit, vt *inire*. Ab vtrisque igitur erit abstinendum, et verbum honestius requirendum, aut circuitione aliqua vtendum.

294. Aliud genus est verborum, quae res honestas quidem significant, et hactenus nihil offendunt: ceterum ab infima tantum plebe dicuntur, et sunt quasi infra rei dignitatem, ἰδιωτισμὸν dicit Longinus. Ab iis quoque sibi cauendum putabit elegantiae

gantiae ſtudioſus, niſi vbi in iis vſurpandis peculiaris vis eſt ex loco, et contextu: quod cum eſt, etiam ornatum afferunt, vt bene demonſtrat Longinus S. 31. aut cum per iocum dicuntur, velut in illo Ciceronis ad Att. IV, 5. *dudum circumrodo, quod deuorandum eſt.* Sed haec ad locum de ornatu pertinent.

295. Eſt quoque cauendus is, quem Graeci κοινισμὸν vocant. Eum tribuunt iis, qui varias dialectos commiſcent, Atticis Dorica, Ionica, Aeolica: ſed patet latius. Eius igitur vitii duo maxime genera ſunt. Primum et quidem praecipuum eſt, ſi verba diuerſorum ſcribendi generum miſceas. Habet nempe vnaquaeque ars propria quaedam verba et dicendi genera, vt Poëſis, Philoſophia, et ceterae: quibus recte ſuo loco vtare, male in omni alio genere ſcribendi. Vt in Poëſi vitioſum eſt, verba tragica, aut comica, aliis generibus inferre: ſic multo magis et iſta, et alia Poëtis vſitata vulgari. Quo nomine recte nouitios ſcriptores irriſit non vno loco Lucianus, qui rarioribus et exquiſitioribus verbis Poëtarum, inprimis Comicorum, veluti ſtellulis diſtinguere ſtuderent orationem, ipſe non magis liber ab hoc vitio, quam ab aliis nonnullis, quorum cauſa reprehendit alios. In eoque vitio ſunt etiam hodie permulti, qui, vt exquiſite ſcribere atque docte videantur, ſubinde adſpergunt e Poëtis verba et formas loquendi, praeſertim ex obſcurioribus, Horatio, Iuuenali, Statio, Perſio. Atque vt alienum eſſe ab elegantia ante demonſtrauimus, in oratione populari vti verbis in vſum ſcholarum nouatis; ſic vniuerſe ſunt in

vitio,

vitio, qui Philoſophis, aut omnino ſcholis, propria verba ad vſum vulgarem transferunt. Cicero ſaepe in philoſophicis habet *qualitates*, *formas*, et eas, quae ſubiectae ſunt generi, et quae naturam rei et eſſentiam, quam vocant, exprimunt, *viſum*, de ſomnio, et alia plura, quibus nunquam in orationibus et epiſtolis, niſi forte ad Philoſophum de Philoſophia ſcribens, vtitur, ſed eorum loco aliis popularibus. In hoc genere grauiter hodie peccant vernaculi Oratores, vt videri volunt, inſcitia linguae et artis dicendi, in omni promiſcue oratione dicentes, *weſen, weſentlich, vorſtellung, begriff, gründe*, et ſimilia permulta.

296. Alterum genus κοινισμȣ̃ latius patet, et eſt in pleriſque: quod cernitur in eo, ſi quis promiſcue verba et formas dicendi ſumat e diuerſis, non modo aetate, ſcriptoribus, ſed etiam charactere et forma orationis. Satis conſtat, primum aetatum, deinde etiam hominum eiusdem aetatis, diverſos eſſe characteres in ſcribendo: quippe et mores, et vitae genus, et ſtudia et conditio hominum cuiusque aetatis, ingenium vero et natura cuiusque hominis elocutionem mirifice afficit. Itaque in ſcriptoribus Graecis, qui a Socraticis, ſiue etiam belli Peloponneſiaci temporibus, ad ſublatam Graeciae libertatem, item in Latinis, qui inde a tertio Punico bello ad Auguſti vsque tempora fuere, alia forma orationis eſt, quam in iis, qui poſt fuere, niſi, ſi qui, ingenio adiuti, imitando illam meliorum temporum formam aſſecuti ſunt. Sed et in iis, qui in eodem illo tractu fuere, tamen permultum eſt diſcriminis, vt comparando facile intelli-

telligitur, aliusque est Ciceronis, alius Liuii, alius Caesaris, alius Nepotis, character.

297. Hos inter se commisceri, et ex omnibus velut vnum effici, nullo modo potest probari: Sed in hoc vitium facillime incidunt, qui, doctrinae et delectationis caussa, varia et multa lectione vtantur ante, quam satis sint optimorum et similium lectione et imitatione confirmati.

298. Et haec quidem de vitiis fugiendis dicta sunt. Sed initium tantum elegantiae est, vitiis carere. Itaque etiam virtutes, quas elegantia desiderat, cognoscendae sunt. Sunt autem aliae a natura, natura adiuta, aliae ab arte et diligentia. Quae a natura sunt, non tam in singulis verbis et formulis loquendi cernuntur, quamquam in his quoque, quam in toto orationis habitu, vt *simplex venustas quaedam et gratia*, quae existunt ab ingenio maxime, adiuuantur autem consuetudine cum bonis et politis hominibus, ac lectione assidua eorum, in quibus eae virtutes insunt, Atticorum, Terentii, Ciceronis, Caesaris, Nepotis. Sine ingenio quidem reliqua parum profuerint. Itaque videmus, homines multos, quibus haec non desint, tamen illas virtutes assequi non posse, aut potuisse. Ceterum, quia hoc genus praeceptis non continetur; ad eas, quae a diligentia sunt, veniamus.

299. Prima est ea, quam *vrbanitatem* vocare licet: in qua maximam vim habet delectus: cuius ratio haec est, vt e verbis generibusque loquendi iis, quibus, salua puritatis lege, vti licet, sumamus potissimum ea, quae consuetudo politiorum hominum et exquisitius loquentium vsurpauit: in

quibus

quibus inest aliquid suauitatis, quae aut ab aliqua maiori vi significandi, aut a quadam significatione ingenii, animique humanitate exculti, aut denique ab ipsa consuetudine, quae rebus per se indifferentibus suauitatis aliquid paullatim addit, nascitur. Huius generis formas praecipuas, quae nobis quidem videntur, quasque vel aliena, vel nostra nobis obseruatio suggerit, ponemus, secundum partes orationis.

300. In substantiuis igitur est elegantiae primum genus, cum adiectiuum mutatur in substantiuum, vt *beneficii magnitudo*, pro *magno beneficio*: quod fieri debet maxime tum, cum in sensu non tam substantiui, quam attributi, ratio habetur; siue, cum praedicatum, aut effectus, non tam ad substantiuum, quam adiectiuum, refertur. Alterum genus est, cum ex vno substantiuo fiunt duo, quod est etiam elegantius, vt, *opinionis leuitas, vanitas, imbecillitas*, pro *opinione*: *lac, quo infantum teneritas aleretur*: *comitum corrumpere curam nutricisque fidem*. Id reperitur, si videas, quid insit in substantiui primarii notione, ad quod verbum maxime referatur. Elegantiae causa haec est, quod ita perspicuitas adiuuatur. Tertium est, cum vel pronomini substantiuum adiungitur eius rei, quae maxime spectatur, vt Cicero, pro, *huic nisi ego restitissem animo ac virtute*, dixit, *huius temeritati*: aut loco pronominis substantiuum ponitur, vt *ignosci errori meo*, pro *mihi*: *mea festinatio non victorias solum auida est* etc. pro *ego non — auidus sum*.

301. In adiectiuis elegans est, cum a substantiuis diuelluntur, vt in his formulis: *hoc est ad fru-*

ctum vberrimum, ad constantiam firmissimum, ad voluptatem suauissimum, ad poenitentiam stabile, pro, *hic est fructus vberrimus, hoc efficit voluptatem suauissimam* etc. porro cum adduntur substantiua apta: *quam sit re pulchrum, fama gloriosum, beneficio gratum, tyrannum occidere:* item cum superlatiuus mutatur in comparatiuum aut positiuum: *nihil illo fuit excellentius vel in virtutibus* etc. *vt nihil in amore fuerit ardentius*, pro, *vt amor meus factus sit ardentissimus: forma praeter ceteras honesta*, pro *honestissima*. Illud quoque venustum est, cum adiectiua ponuntur loco pronominis, vt *sparsissent lacrimae pectora nostra piae*, pro *tuae: adderat veris multa fauentis amor*, pro *tuus: quid misero denique restat*, pro *mihi*. Ea reperiuntur non aliter, quam substantiua.

302. Inter pronomina, permagna elegantia est in legitimo vsu relatiui: quo, non male iudicauit, qui agnosci maxime posse in scribendo idoneam latinitatis scientiam dixit. Cuius elegantiae causa videtur esse haec, quod eo primum inter se coniunguntur membra orationis, vt vel vti corpus efficiatur, vel membri vnius deuincti inter se articuli; deinde adiuuatur intelligentia dictorum, cum apta inter se fiunt et copulata, quae sensu coniuncta sunt. Veluti, si Cicero ad Diu. II, 2. dixisset: *grtaui teste priuatus sum summi mei erga te amoris, patre tuo, viro clarissimo. Is cum suis laudibus . . . superasset omnium fortunam etc.* duo seiuncta membra essent; nunc vero copulantur, cum dixit: *qui cum suis laudibus* etc. Et haec ratio est in omnibus, vbi *qui* pro *ego, tu, is, hic,*

quibus inest aliquid suauitatis, quae aut ab aliqua maiori vi significandi, aut a quadam significatione ingenii, animique humanitate exculti, aut denique ab ipsa consuetudine, quae rebus per se indifferentibus suauitatis aliquid paullatim addit, nascitur. Huius generis formas praecipuas, quae nobis quidem videntur, quasque vel aliena, vel nostra nobis obseruatio suggerit, ponemus, secundum partes orationis.

300. In substantiuis igitur est elegantiae primum genus, cum adiectiuum mutatur in substantiuum, vt *beneficii magnitudo*, pro *magno beneficio*: quod fieri debet maxime tum, cum in sensu non tam substantiui, quam attributi, ratio habetur; siue, cum praedicatum, aut effectus, non tam ad substantiuum, quam adiectiuum, refertur. Alterum genus est, cum ex vno substantiuo fiunt duo, quod est etiam elegantius, vt, *opinionis leuitas, vanitas, imbecillitas*, pro *opinione*: *lac, quo infantum teneritas aleretur: comitum corrumpere curam nutricisque fidem*. Id reperitur, si videas, quid insit in substantiui primarii notione, ad quod verbum maxime referatur. Elegantiae caussa haec est, quod ita perspicuitas adiuuatur. Tertium est, cum vel pronomini substantiuum adiungitur eius rei, quae maxime spectatur, vt Cicero, pro, *huic nisi ego restitissem animo ac virtute*, dixit, *huius temeritati*: aut loco pronominis substantiuum ponitur, vt *ignosci errori meo*, pro *mihi*: *mea festinatio non victoriae solum auida est* etc. pro *ego non — auidus sum*.

301. In adiectiuis elegans est, cum a substantiuis diuelluntur, vt in his formulis: *hoc est ad ipsum*

ctum vberrimum, ad constantiam firmissimum, ad voluptatem suauissimum, ad poenitentiam stabile, pro, *hic est fructus vberrimus, hoc efficit voluptatem suauissimam* etc. porro cum adduntur substantiua apta: *quam sit re pulchrum, fama gloriosum, beneficio gratum, tyrannum occidere:* item cum superlatiuus mutatur in comparatiuum aut positiuum: *nihil illo fuit excellentius vel in virtutibus* etc. *vt nihil in amore fuerit ardentius*, pro, *vt amor meus factus sit ardentissimus: forma praeter ceteras honesta*, pro *honestissima*. Illud quoque venustum est, cum adiectiua ponuntur loco pronominis, vt *sparsissent lacrimae pectora nostra piae*, pro *tuae: addebat vtris multa fauentis amor*, pro *tuus: quid misero denique restat*, pro *mihi*. Ea reperiuntur non aliter, quam substantiua.

302. Inter pronomina, permagna elegantia est in legitimo vsu relatiui: quo, non male iudicauit, qui agnosci maxime posse in scribendo idoneam latinitatis scientiam dixit. Cuius elegantiae caussa videtur esse haec, quod eo primum inter se coniunguntur membra orationis, vt veluti corpus efficiatur, vel membri vnius deuincti inter se articuli; deinde adiuuatur intelligentia dictorum, cum apta inter se fiunt et copulata, quae sensu coniuncta sunt. Veluti, si Cicero ad Diu. II, 2. dixisset: *graui teste priuatus sum summi mei erga te amoris, patre tuo, viro clarissimo. Is cum suis laudibus . . . superasset omnium fortunam etc.* duo seiuncta membra essent; nunc vero copulantur, cum dixit: *qui cum suis laudibus etc.* Et haec ratio est in omnibus, vbi *qui* pro *ego, tu, is, hic*,

ponitur: vt ad Diu. IV, 5. etc. *qui si affuissem* etc. Similiter in principio periodi, aut membri, post interpunctionem maximam, non in medio, vt imperiti quidam faciunt, aut ab orationis totius initio, pro *si* dicitur eleganter *quod si*, vt oratio ad praecedentia referatur. Estque omnino varius et multiplex relatiui apud elegantes scriptores vsus, ad quem attendent elegantiae studiosi.

303. Sed est etiam aliorum pronominum elegans vsus, vt τȣ̃ *ego, tu*, aliorumque, in opponendo ac distinguendo, vbi ex ipso verbo intelligi possunt, sed adduntur eleganter: vt illud; *Ego vero, Serui, vellem*, elegantius est, quam *Vellem vero, Serui:* melius enim respondent verbis Sulpicii: *qui si istic affuissem. Quoties in eam cogitationem necesse est et tu veneris, et nos incidimus saepe: quia per quos ea confieri debet, ipsi pari molestia afficiuntur, vt magis ipsi videantur aliorum consolatione indigere, quam aliis posse suum officium praestare etc.* Tolle ex his *tu*, *ipsi:* sensus saluus erit, elegantia peribit. Itaque non satis eleganter Caecina inter Ciceronis epistolas VI, 7. *si non sentis, quem — nos sentimus*. Debebat esse: *tu si non sentis* etc. ac fortasse sic est corrigendum. Nec minus eleganter *idem* copulandi caussa ponitur, vt *vir prudentissimus idemque liberalissimus:* et pro *etiam: deinde imprudentia prosequor, sed idem sarciam: ipsum* vi communicandi: *paupertas et auaritia, quae ipsa paupertas est:* item pleonasmus datiuorum *mihi, tibi* etc. de quo mox: item elegantius est *semetipse interfecit*, quam *semetipsum:* elegans *tres ipsi dies*, eo sensu, quo *tres omnino*. Sed omnia commemorari

rari

tari non possunt. Admoniti his cetera ipsi animadvertent studiosi, legendis bonis scriptoribus.

304. Vt ad verba veniam, primum elegantia est magna, verbo substantiuo substituere aliud, quod modum, vel effectum, vel euentum aliquem rei cuique aptum, exprimat, vel saltem grandius, aut sonantius sit. Ex posteriori genere est *reperiri*, *inueniri*: vt apud Nepotem in Alcibiade: *liberalis*, *profusus reperiebatur*: ex priori: *rupto iacuit corpore*, pro *rupta est*: *victor discessit* pro *fuit*: *causas steterunt*, apud Horatium, pro *fuere*: *Virtus contemta iacet*: *in semine innatant vermiculi*: *in medio ore attollitur nasus* etc. *pluribus locis cauitates deprimuntur*: *in aduersa capitis parte vultus patet*: *in palpebris ciliorum pili horrent*: *plena puellarum iam tibi nauis erat* ap. Ouid. R. A. 488. vbi male libri quidam *erit*: estque saepe in his a librariis peccatum, non assequentibus elegantiam: et similia sine numero, quae attenti lectores in bonis auctoribus facile reperient, eisque obseruandis ab interpretibus eorum debent adsuefieri tirones.

305. In ceteris verbis magnae elegantiae est, vti iis, quae non rem simpliciter, sed simul motum, figuram, modum, et quodcunque attributum, vel effectum actionis, vel perpessionis, exprimunt. Eo in genere felix est Cicero, inprimis in altero de natura Deorum, eiusque imitator in descriptione hominis Lactantius, Plinius maior, inprimis Ouidius, aliique Poëtae: habetque locum maxime in descriptionibus rerum naturalium, sed et in aliis: *aditus in semicirculi similitudinem circumiactus*: *pu-*

teus ad magnam altitudinem depressus: turris ad m. a. sublata: in quibus verba elegantiora esse pro *factus*, omnes vident, *his*, *tergo quae concutit, vtitur armis*, pro *habet*.

306. Est etiam aliqua elegantiae pars in particulis, non modo vniuersis, si in iis, neque significatione, neque collocatione, aberres a vera et antiqua ratione, quam lectio, atque etiam bona Lexica docebunt: esset enim alienum a puritate, et fit tamen a multis in non paucis: verum etiam in nonnullis inprimis, quae aliquantulum recedunt a vernaculae linguae consuetudine, et ab elegantioribus maxime scriptoribus, Cicerone, Caesare etc. frequentantur: ex quo genere pauca exempla ponemus. Libenter Cicero vtitur particulis *sic* et *ita*, interdum nude, interdum sequente *vt*, sic, vt redundent plane, aut fere vim habeant pronominis *hoc*, aut pro *hac conditione*, *causa*, *consilio* etc. ponantur: vt in his: *quod ita sciunt Luccsii procuratores, et ita Lucceius ipse ex literis tuis intellexit, nullius apud te auctoritatem plus valere* etc. *ita intercessit*, *quod* etc. i. e. hac causa allata: *ita profectus est, vt concionem relinqueret*, h. e. eo tempore, quo: *sic disputat, vt magis Stoicorum argumenta confutet, quam religionem deleat*, h. e. hoc consilio etc. item inuerse in hoc: *vt quisque est doctissimus, ita esse solet modestissimus.*

307. Participiorum quoque vsus, cum vniuerse elegans est in latina lingua, quoad seruiunt periodis struendis, de quo alio loco, omninoque praedicatis eiusdem subiecti pluribus velut ad vnum reducendis, cum cetera epithetorum naturam induant,

duant, aut alio quo modo cum ſubiecto copulentur, cuius rei artificium legendo Cicerone, inprimisque Caeſare, Liuioque, optime cognoſci poteſt, miris in hoc genere artificibus: tum in hoc genere, cum ſubſtantiua abſtracta, quae Dialectici vocant, actionem aliquam ſignificantia, praeſertim non ſatis vſu vulgari frequentata, etſi alias proba, in participium conuertuntur, vbi non ſubiectorum locum obtinent. Veluti, in oratione populari non ſatis eleganter dicas: *rei diligentiori conſiderationi aſſecutus ſum:* ſed *re diligentius conſideranda, vel conſiderata:* elegantius, *magnorum virorum virtutibus imitandis*, quam *virtutum imitatione*, et ſic in ceteris. Hic locus diligenti obſeruatione indiget, ne talibus ſubſtantiuis facile in tali forma vtamur, niſi valde trita ſint et popularia.

308. Illa quoque obſeruatio eſt, verba quaedam eſſe nitidiora et magis ingenua, vt *taurus, bos, materia, cuſtodia, ſaepe numero, nusquam* etc. pro *bos, vacca, lignum, carcer, multoties, nullibi.* Igitur diligenter hoc in genere videnda conſuetudo elegantiorum, et cognoſcendae obſeruationes veterum Grammaticorum.

309. Atque etiam figurae quaedam ſunt grammaticae, per quas, in certis locis et formis, elegantia orationi accedit, vt ellipſis: velut, ſemper dicendum v. c. *nihil aliud, quam riſit*, omiſſo *fecit: non modo, ſed ne quidem*, pro, *non modo non: neſcio, an verum ſit*, non, *neſcio annon.* Item pleonaſmus: velut in pronominibus: *cum ad mulieres ventum eſt, tum mihi fiunt ſenes* etc. et repetitione verbi,

gratae negligentiae vim habente: *is caussam habet, quam caussam ad te deferet; virtutes, quantas nemini cuiquam contigisse constat.* Etenim elegantior consuetudo, vt in nonnullis etiam non redundantia omittit, ita contra interdum redundantiam non modo non fugit, sed etiam sequitur.

310. Hoc quoque genus non est praetereundum, quod inest in quadam similitudine enunciandi per eadem genera partium orationis: veluti, supra dixi elegantius esse, *huius temeritati nisi restitissem*, quam *huic n. r.* Sed si ita ponas, non absoluta sit elegantia. Nempe vt pronomen *huic* conuersum est in substantiuum, sic etiam alterum *ego*, quod latet in verbo *restitissem*, exprimendum est per substantiuum vnum, aut plura, vt Cicero fecit: *huius temeritati*, inquit, *nisi virtute et animo restitissem.* Innumerabilia talia obseruabit diligens Ciceronis lector, admonendi quidem caussa vel hoc suffecerit. Sed infinitum foret omnia talia commemorare, quae facilius, et efficacius, traduntur a perito magistro in interpretatione, tradimusque nos inprimis diligenter in Ciceronis interpretatione, qui est omnium optimus elegantiae magister. Ceterum ad hanc elegantiam etiam pertinet compositio verborum et structura: de qua in secundo capite agetur: ad *perspicuitatem* veniamus.

311. Ea est vel e singulis verbis, et dicendi formis, vel e verborum structura. In verbis ipsis exsistit partim ex ipsa puritate illa, de qua ante actum est, in qua vel maxime perspicuitas spectatur, partim e proprietate. Sed *proprietas* non

vna

vna re aestimatur. Primum igitur proprietas, hoc quidem in loco, hoc est, rhetorica, non grammatica, in qua nulla virtus est ad elegantiam, esse dicitur in verbis iis, quae proprie de aliqua re vsurpauit consuetudo optimae aetatis: vt in his, *dicere Dictatorem, creare Consulem, legere Senatorem, cooptare Pontificem, capere Vestalem, prodere Interregem, auctoritas* de senatu, *splendor* de equitibus, *honestas* et *gratia* de plebeiis, *subtilitas* de philosophis, *sanctitas* de legatis etc. quae verba omnia proprie de his generibus dicuntur. Igitur perspicuitatis studioso videndum, vt his loco vtatur: et ne confundat similia, v. c. *studium, diligentiam, industriam, assiduitatem: liberalitatem, clementiam, indulgentiam*, quae vulgo confunduntur, dicatque proprie, hoc est, de iis rebus, quibus elegantiorum consuetudo attribuit. Non dicet *hominem fortem, bonum, clarum*, sed *virum*: non *virum gratum, iucundum, officiosum* etc. sed *hominem*: *summus vir*, non *homo*: at in plurali vtrumque. Obseruabit etiam solennia et propria substantiuorum epitheta, vt, in *consilio* spectari, vt sit *bonum* et *fidele*. eaque vt non temere ponantur, sed cum dilectu et in loco. Difficilis est locus vterque et magnae obseruationis, sed magnopere commendandus eloquentiae (latinae) studiosis, quippe non magis perspicuitati prodest, quam reliquae elegantiae: in quo magna hodie adiumenta habemus bona Lexica, doctissimorum virorum obseruationibus locupletata, vt alios peculiares libellos Vauassoris, Vorstii, aliorumque mittam.

312. Impediunt contra perspicuitatem non mo-

do neglecta proprietas, sed vel maxime *ambiguitas*, cuius duplex caussa est: primo in verbis ipsis; deinde in contextu, quo verba, alias satis perspicua, ita afficiuntur, vt ambiguitas exsistat. In verbis singulis est propter eam, quam homonymiam dicunt, tum, cum verba reliqua non valent ad intelligendum, quae significatio subiecta sit: quod secus est, vbi id fit data opera, vt iocus et dicterium exsistat, in quo genere est etiam acumen et venustas, vt saepe apud Ciceronem, nominatim in epistolis ad Trebatium: item cum verba non proprie et accurate dicuntur. Sed maxime est in verbis iunctis, ex constructione, inprimis vbi infinitiuus est inter duos accusatiuos, omninoque, vbi subiectum in incerto est, vt *patrem verberasse filium*: *omnes socrus odisse nurus*: *Aio te Aeacida* etc.

313. Exsistit vero obscuritas etiam e breuitate nimia, vt saepe apud Thucydidem in orationibus Tacitumque, cuius genus est etiam ἀναντα‌πόδοτον: traiectione duriori et synchysi, hyperbato, παρενθέσει longiori et multiplici, cum sensus absolutio ita longe ab initio distrahitur, vt eam prosequi intentio cogitationis non possit.

314. Proprietati adiunxerim *popularitatem* orationis, cuius haec vis est, vt verbis vtamur non nisi iis, quae in vsu vitae quotidianae versantur, eoque sensu, quo consuetudo communis vsurpat, sed ita tamen, vt elegantia conseruetur: quod non parum diligentiae postulare, ipse Cicero agnoscit. Itaque non modo omnia verba vitabimus et genera loquendi, quae in scholis et in arte aliqua interiori

teriori vſurpantur, ſed etiam ea, quae ſunt quidem in linguae vſu, ſed non peruulgato. Latini quam in eo diligentes fuerint, hinc intelligas: Sempronia Lex eſt de pretio frumenti plebi vendendi. Id pretium ſic definitur, vt modii ſinguli vendantur *ſemiſſibus* et *trientibus*, non *decuncibus*: item Cicero dicit ad Diu. XIII, 29. Capitonem eſſe heredem fratris *ex parte dimidia et tertia*, non e *decunce*. Cauſa nulla eſt, niſi haec, quod verbum *decuncis* verbum ſcholae arithmeticae et iuridicae fuit, non conſuetudinis vulgaris.

CAP. II.

De Ornatu e Tropis.

315.

Quae hactenus dicta ſunt, valent ad munditiam quandam orationis, quae et ipſa aliquam delectationem habet: nunc de ornatu dicemus, qui maiorem voluptatem, atque etiam admirationem, et vim commouendi habet. In eo duo ſunt videnda. Primum enim habet quandam quaſi *materiem*, quae ineſt tropis atque figuris: deinde *formam*, quae cernitur in collocatione verborum, ſtructura membrorum, et numero: de quorum natura et vſu iam videtur dicendum.

316. *Tropus* igitur eſt vocis cuiusque a propria ſignificatione in alienam cum virtute quadam immutatio. Eiusque commutationis tres fontes ſunt: *ſimilitudo* rerum, *coniunctio* et *disiunctio*. Eſt enim haec ingenii humani indoles, id quod

 Philo-

Philoſophi demonſtrant, vt facillime cogitando transeat ad res eas, quae praeſentibus aut ſimiles, aut coniunctae vel natura, vel arte, operaue humana, aut disiunctae ſunt, eaque, quae vel ſimilitudine, vel naturali aliquo vinculo, aut conſuetudine, cogitatione, loco ac tempore, coniuncta ſint, ſimul animo humano occurrere ſoleant. Vnde non mirum, ſi ingenium humanum etiam natura ſua pronum ſemper fuit in hanc partem, vt vocabula talium rerum permutaret, praeſertim cum et neceſſitatis quaedam ratio accederet, et ſuauitas inuitaret, vndecunque orta illa: neque enim facile eſt, certi aliquid pronunciare. v. Cic. *Orat.* III, 39. Et qui a ſimilitudine quidem oritur *tropus*, *metaphora* vocatur: a coniunctione rerum *metonymia* et *ſynecdoche* ſunt: a disiunctione *ironia*.

317. Eſt igitur *metaphora* ſignificationis propriae in alienam immutatio, ob ſimilitudinem, quae rebus intercedit. Vnde fit, vt in omni metaphora ſit ſimilitudo, ad vnum verbum redacta et concluſa, cuius quaſi fundamento nitatur, tropusque hic ita aut probetur, aut repudietur per ſe, vt ſimilitudo illa conſtet. Ea porro ſimilitudo vel ſimplex eſt, vel duplex et commutabilis, quae *analogia* vocatur: veluti, cum pro cauſa *fontem* dicimus, ſimplex eſt, ſiue vnius partis, ſimilitudo, nec *cauſa* pro *fonte* dici poteſt: inter *regem* autem et *ſolem* duplex eſt: itaque rex *ſol regni*, ſol *rex coeli* dici poteſt: vnde exiſtit genus metaphorae, quod *reciprocum* vocatur.

318. Sed cum aeque late metaphora pateat ac ſimilitudo; tamen delectus quidam eſt habendus,

neque, vt similitudo quaedam est, ita statim verbum transferendum. Ita cauebimus, primum, ne metaphorae ducantur a rebus parum similibus, vnde oritur ea, quae *durities* in metaphoris, siue audacia vocatur; veluti, si tonitru *tubam* voces; nisi aut emolliendi particula vel formula, *μείλιγμα* vocat Longinus, addatur, *veluti*, *quasi*, *vt ita dicam*: aut addas epitheton, vt in illo, *coelestis tuba*: aut in poesi, praesertim sublimiori, vtare, cui magna in hoc genere datur licentia: veluti Horatius cum Euripide dixit, *ventum equitare per vndas*: aut denique vsus ipse iam emolliuerit: veluti, non dubitem *coeli fornices* in carmine dicere, aut *sinum capitis*, etsi Cicero et Quintilianus reprehendunt, vt durius translata, postquam non vnus Poëta bonus vsurpauit vtrumque. Huic vitio simile est alterum, cum nimis longe repetitae metaphorae sunt, hoc est, a rebus, quae parum notae sunt, et visae auditaeque paucis: veluti Cicero mauult *scopulum patrimonii* dici, quam *syrtim*, *voraginem bonorum*, quam *Charybdim*: sed has quoque vsus paullatim emollit, qui adeo in hoc etiam consulendus.

319. Altera cautio est, ne metaphorae sumantur a rebus magnitudine nimis diuersis, et quidem in vtramque partem: sunt enim iusto maiores, aut angustiores re significanda: veluti, si quis montes *verrucas terrae* vocet, aut *solem* dicat quemuis honore aliquo in ciuitate aliqua ornatum. Sed fortasse in illo genere etiam aliquid valet ad excusandum vsus: tanquam *lampada coeli* non dubitemus dicere solem, postquam Virgilius

aliique

aliique dixere: item consilium dicendi, si fit minuendi aut irridendi causa.

320. Tertia est, vt ne ducamus a rebus obscenis, sordidis, atque abiectis: quo nomine Cicero reprehendit eum, qui *Africani morte castratam rem publicam*, Glauciam *stercus curiae* dixerat; nisi hoc posterius fortasse excusari potest, vt contumeliae augendae causa dictum, quemadmodum etiam in iocis locum habent. Etenim cum vniverse ista verba ab oratione elegantiae causa abesse debeant, ornatum afferre et suauitatem qui possunt? At contra probantur metaphorae a rebus honestis, pulchris, suauibus: quippe res, a quibus ducuntur, sua bona quodammodo communicant cum iis, ad quas nomina transferuntur. Sed maxime delectant eae, quae rebus vita carentibus vitam et actum tribuunt, omninoque attributa viuentium, vt Aristoteles, Cicero, omnesque artis magistri animaduertere: velut *herba sitit, moritur: domus, silua surgit*. Enimuero non minus suaues sunt, quae rebus incorporeis quasi corpus tribuunt: vt *virtus sine aduersario flaccescit: dominatio conuellitur: ratio haec frangi conuellique non potest:* siue, quod veluti ad sensus reuocatae maiorem perspicuitatem consequuntur, siue alia qua de causa.

321. In vsu autem metaphorarum primum delectus requiritur hic, vt rebus aptissimas quasque praeferamus (§. 320.); deinde, vt in genere coeptae metaphorae persistamus, neque coniungamus diuersarum ac dissimilium rerum attributa. Id non tam sic ceperim, vt video vulgo Rhetores,

veluti

veluti Vossium: qui hoc non seruasse Ciceronem putat, cum dixit, *orationem exire atque in vulgus emanare:* nam huius generis innumerabilia apud omnes auctores occurrunt: nec in eo nimis acutus ac seuerus sim, vt v. c. putem, hoc neglexisse Catullum in illo: *tenuis sub artus flamma dimanat;* etenim *igni* propter celeritatem motus ac transitus τὸ *fluere* propemodum proprie tribuitur: nec denique huic legi nimis adstringam Poëtas, quibus, cum exarserunt ingenii calore, non licet ita expendere omnia seuere ad praecepta magistrorum: sed sic potius capiam, vt subiecto, metaphorice expresso, ne tribuamus, quae isti metaphorae non conueniant, teneamusque, omnia, quae metaphorico verbo non conueniant, cum dicitur proprie, ea et aliena esse, cum dicatur translate. Sic, cum caussam, propter quam agas, dixeris *finem*, omnia reliqua verba esse debebunt ea, quae proprie de fine, qui proprie vocatur, dicantur, v. c. ne dicas, *finis bonus, magnus, laudabilis* etc. sed *consilium bonum* etc. nec *finem habere, eligere, praeferre* etc. quae omnia proprie de fine non dicuntur, sed *spectare, propositum habere, sequi* etc. nec dices *gradum*, cum de initio aliquo, aut profectu in aliquo genere, veluti sapientiae, dicitur, *magnum* aut *perfectum* etc. sed *summum*, et sic in ceteris. Bene Cicero Ep. VI, 6. se ex eodem *fonte* laudes suas *hausturum*, e quo sit leuiter *adspersus*. Itaque Longinus S. 3. cum Hermogene de Ideis I, 6. recte improbat Gorgiam, qui dixerat, *vultures esse sepulcra viua:* etenim *viua sepulcra* proprie nulla sunt. Neque assecuti sunt rationem

tionem huius reprehensionis, qui huc Ciceronis *bustum legum omnium et religionum*, Ouidii *bustum miserabile nati* traxere, vt Tollius et Pearcius: non enim *bustum viuum* dixere, sed *bustum* simpliciter, aut *miserabile*, quod de busto proprie dici potest. In hoc genere valde ineptos reperiet scriptores et oratores vernaculae linguae, qui volet attendere. Sed, vt dixi, hoc de subiectis, vel solis, vel maxime intelligendum: secus est, cum subiectum proprio verbo exprimitur: neque tum absurdum est, diuersas metaphoras tribuere. Veluti in hoc Horatii: *nemo adeo ferus est, qui non mitescere possit, si modo culturae patientem praebeat aurem*: in quo attributa quidem per diuersas metaphoras exprimuntur, sed subiecti verbum est proprium, cui nulla metaphorarum istarum repugnat: quod secus foret, si subiectum esset metaphoricum, v. g. si dixisset, *nullius ingenii agrum esse tam f.* etc. Itaque cum Longinus, vt ineptum, repudiet, *vultures esse sepulcra viua*, recte contra dicas v. c. *Clodium, quoad vixerit, pestem religionum et bustum legum fuisse.*

322. Illud quoque praecipere solent Rhetores, ne metaphoras nimis frequentemus et condensemus, veriti, ne taedium aut obscuritatem afferrent. Id vt non negem accidere posse, praesertim in oratione tenui et delectu neglecto; vniuerse tamen dictum, falsissimum putem: nisi vero etiam Plato, Xenophon, Cicero aliique praestantissimi scriptores peccarunt, qui totas disputationes metaphoris compleuerunt, in descriptione corporis humani, Plato in Timaeo p. 1056. Xenophon

phon in Memor. S. I, 4. Cicero de Nat. D. II, 56. cf. Longinus S. 32.

323. Ceterum, quoniam in hoc tropo maximus est ornatus orationis, quoad inest verbis; copia metaphorarum bonarum debet esse in promtu. Ea optime parabitur lectione omnium bonorum Poëtarum, Oratorum, Historicorum, inde ab Homeri aetate: sed vberrimus fons est paratus in Socraticis libris Platonis et Xenophontis, ex quibus, quicquid propemodum venustum, suaue, et exquisitum habent posteriores, sumserunt. Itaque hi maxime legendi iis, qui ex purissimo fonte haurire, atque se ad sensum pulchritudinis et suauitatis, quae in hoc genere est, iudiciumque acuere, ingenium autem alere ad hanc copiam velint.

324. *Metonymia* est vocis a propria significatione in alienam immutatio ob coniunctionem externam, h. e. eam, quae essentiam non attingat, estque quadruplex, *caussae*, *effecti*, *subiecti et adiuncti*.

325. *Caussae* verbum late patet, pertinetque ad efficientem quocunque modo, materiam, et finem. Primi generis exempla sunt: *Ceres*, *Bacchus*, *Musae*, *lingua*, *humanitas*, pro *frugibus*, *vino*, *poesi*, *sermone*, *misericordia*: alterius, *aurum*, *argentum* pro *nummis aureis* et *argenteis*, aut *ornamentis*: quamquam hoc genus quidam ad Synecdochen referre malunt, quod materia essentiam rerum attingat: tertii, *custodia* pro *carcere*, aut *custodibus*.

326. Aeque late patet *effecti* metonymia, in qua effecto indicatur caussa. Primi generis est *pallere*, *vmbra*, *pernicies*, pro *timere*, *arbore*, *re perniciosa*:

nicioſa:

niciosa: estque frequens etiam in epithetis, vt *pallida mors, tristis senectus:* secundi, *panis* pro *farre* aut *tritico:* tertii, *zonam soluere*, pro *coire*. Sed posteriora duo genera sunt rariora. His duabus formis similis est ea, quae *antecedens* et *consequens* permutat, vt *memorem esse*, pro *gratum* *praestare*, *cadere*, pro *interfici*.

327. *Subiectum* laxe admodum in hoc tropo accipitur, vt dicatur de omni re, cui aliquid inest, adest, denique in quo aliquid occupatur: cui pari latitudine respondet *adiunctum*. Huius formae sunt, cum dicitur possessor pro re possessa, signum pro signato; tempus et locus, pro re in tempore et loco, qui versatur in aliquo obiecto, pro obiecto ipso, et contra. Exempla his respondentia haec sunt: *Claudius* (praedium Cl.) *pependit venalis: Gallia* (rex G.) *indignatur:* *apex* pro *sacerdotio:* *metus* pro *pallore:* *dies* pro *iudicio:* *messis* pro *anno* vel *aestate:* *coelum* pro *Deo*, *angelis*, *sideribus:* *Iupiter*, pro *coelo:* *dux* pro *exercitu:* *leges* pro *iudicibus*.

328. Ex quibus patet, quam varius et multiplex sit hic tropus, quamque fecundus adeo ad locupletandam elocutionem. Ceterum vis eius duplex est. Valet enim et ad ornatum, et ad copiam; sed magis ad hanc. Magis porro a Poëtis metonymia frequentatur, quam a ceteris scriptoribus: et sunt permulta genera, quae non nisi Poëtis licet vsurpare. Ea quae sint, docebit vsus, qui est etiam in hoc genere inconstans adeo, vt saepe in vna forma variet. *Cererem* pro *pane*, aut *Bacchum* pro *vino* dicere, nemo nisi Poëta

audeat:

audeat: at ex eodem genere ſunt *Mars communis*, *varius* et *aequus*, *inuita* et *pinguis Minerua*, quae nemo extra poëſin reſugiat. Atque etiam, quid durum et audax in hoc genere ſit, non niſi conſuetudine ſatis iudicari poteſt. Haec igitur inprimis obſeruanda.

309. *Synecdoche* eſt permutatio verborum ob coniunctionem internam: qualis eſt inter totum et partes. *Totum* autem latius dicunt. Nam primum genus intelligunt cum ſuis formis, formam cum indiuiduis; vt cum *mortales* dicuntur pro *hominibus*, *ſidus* pro *ſole* aut *luna*, *vrbs* pro *Roma*, *poëta* pro *Homero;* et contra *abies* aut *alnus* pro *ligno*, *Tempe* pro *loco amoeno*, et in epithetis, *pocula Acheloia*, *arcus Cydonius:* permutationem ſpeciei et indiuidui ἀντονομασίαν etiam vocant: deinde totum, quod proprie dicitur, ſed duplex: alterum, quod conſtat materia et forma, cuius partes vocant eſſentiales, alterum, quod partes habet eas, quas integrales appellant. Prioris generis ſunt haec: *homo* pro *corpore*, vel *anima ſola*, *anima* pro *toto homine:* poſterioris, *mare* pro *aqua marina*, *elephantus* pro *ebore*, *caput*, *pectus*, pro *homine*. Huic poſteriori generi ſubiicitur permutatio numerorum, cum ſingularis pro plurali et contra ponitur, vt *Romanus* pro *Romanis*, *Cicerones* pro *Cicerone:* aut certus pro incerto, vt *ſexcenta exempla* pro *multis:* aut rotundus pro maiori et minori; vt cum *Olympias* dicitur habere *quinque annos*, *centum viri*, pro *centum et quinque*. Synecdoches ſpecies eſt ἀντονομασία, quae nomina propria permutat: nam olim *nomen* Latinis, vt Graecis ὄνομα, de pro-

priis tantum dictum, de reliquis *vocabulum*, λέξις: velut cum patronymicum ponitur pro proprio, *Anchisiades*, *Aeneadae*, *Aeacides*, pro *Aenea*, *Romanis*, *Pyrrho*; aut gentile, vt *Dux Troianus*, *Thessalicus*, pro *Aenea*, *Achille*, *Erycina* pro *Venere* etc.

330. Huius quoque tropi varius est vsus, a consuetudine discendus. Nam quaedam genera simpliciter communia sunt omni generi scribendi, veluti permutatio numeri: alia sunt quidem et ipsa communia, non tamen absolute, sed ita, vt nonnullis verbis soli Poëtae vti possint: denique in toto eo, cuius partes integrales dicuntur, partes tantum nonnullas, hoc est, digniores, licet pro toto ponere, vt in aedibus *tectum*, *limen*, *fores*, non fenestras, scalas etc. Igitur et hic consuetudo sequenda.

331. *Ironia* est permutatio verborum ob disiunctionem: vt *vir bonus* pro *improbo*, *lumen curiae* pro *dedecore*. Est autem ironia duplex: altera, quam Atticam, aut Socraticam voces, quae nihil irrisionis habet, sed contra suauitatis plurimum, vt *accusare*, pro *laudare*; quo genere pleni sunt libri Socraticorum: vid. v. c. Xenophon Mem. Socr. II, 6, 33. f. altera, quae pertinet ad irrisionem, cuius exempla ante posuimus. Ea intelligitur vel e pronunciatione, vel e contextu, vel ex adiectis particulis, *quippe*, *scilicet*, *vero* etc.

332. Ad ironiam malim, quam ad synecdochen, referri λιτότητα, quae minus dicit, quam intelligi vult: vtitur enim verbo contrario ei, quod vult intelligi: vt *non sperno*, pro *cupio*: in quo est appetitionis etiam magnae faceta significatio.

tio. Estque tenendum, hunc tropum adeo non imminuere, vt potius augeat: neque Liuius Polybium dixit, *virum non contemnendum*, inuidia aliqua, et minuendi causa, sed perhonorifice. Quippe hic non verba spectanda, sed consuetudo talium vsurpandorum. Cicero cum Catilinam *inutilem ciuem* vocat, Virgilius Busiridem *illaudatum*, grauissime locuti sunt. Verum hic vidit Clarkius ad Homerum, et dudum Casaubonus ad Polybium, Vossius et alii. Secus est, vbi tantum orationis variandae caussa haec ratio adhibetur, quod facile contextus indicabit, vbi tamen nec λιτότης est.

333. Neque minus ironiae subiectus est εὐφημισμὸς, cum res odiosa et ingrata lenibus verbis exprimitur, vt *inferi* et *beati* pro *mortuis*, *si quid ei acciderit*, pro *si mortuus fuerit*; isque tropus plurimum valet ad elegantiam, de qua superiori capite actum est, ideoque diligenter animaduertendus in lectione auctorum. Huc pertinet illud, quod apud Terentium, *recte* respondent, qui nolunt perspicue negare. *Sarcasmus* autem, *Diasyrmus*, *Charientismus*, *Asteismus*, *Mycterismus*, *Mimesis*, male ad ironiae species referuntur.

334. Sed sunt etiam quinque troporum affectiones, *metalepsis*, *allegoria*, *catachresis*, *hyperbole* et *emphasis*. *Metalepsis* est tropus duplex vel multiplex in eadem voce: siue, vt idem tropus duplicetur, siue, vt duo diuersi concurrant: velut in his: *post aliquot aristas*, *discinctum otium*, *fodere larem*, de apibus: in primo est duplex synecdoche, in altero duplex metonymia, in tertio metonymia cum metaphora. Hoc genus etiam in Poëtis ra-

cuius est, nedum vt in alio scribendi genere facile locum inueniat.

335. *Allegoria* est tropi eiusdem, inprimis metaphorae, per integram sententiam continuatio, differtque a tropi conseruatione, de qua supra dictum §. 321: quacum confunditur a non paucis. Nempe allegoria iusta totam aliquam sententiam tractat per vnum tropi genus. Sic allegoria est, cum Socrates rationem conciliandorum amicorum ap. Xenoph. M. S. III, 6. et 11. per metaphoras a venatione et veneficiis, et in Symposio c. 4. a lenocinio, exponit, non, si dicam, *multos virtutis et suauitatis suae lenociniis ad amicitiam pellexit:* in quo est mera tropi eiusdem in vno membro conseruatio. Allegoria porro est in hoc Horatiano: *Contrahes vento nimium secundo turgida vela:* non in hoc: *vt orationis meae velis beneuolentiae vestrae aura adspiret.* Exemplum allegoriae per metonymiam est in illo: *sine Cerere et Baccho friget Venus:* per ἀντονομασίαν est ap. Virgil. Ecl. IV, 34. Ceterum allegoria potest degenerare in *aenigma* et *fabulam.*

336. *Catachresis* est durior vocis ad alienam significationem translatio: quae vnde oriatur, quomodo mitigetur, dictum est in metaphoris: nam quod de vno genere valet, ad omnia pertinet. Quaedam catachreses vsu ita emollitae sunt, vt durities non animaduertatur amplius. His licebit vti: a ceteris aut omnino, aut saltem extra poësin, abstinebimus.

337. *Hyperbole* est tropus augens rem aut minuens supra modum: vnde interdum cum cata-

chresi

chresi concurrit; vt *candidior niue: oceanus non videtur tot res tam cito absorbere potuisse.* Probantur hyperbolae, si efficitur, vt non animaduertantur, recte praecipiente Longino; quod fit, non vno illo, quem ipse tradit, sed pluribus modis: partim, si veluti prouerbiorum vim obtinent, vt illud *candidior niue;* quod cum est, nil nisi excellens aliquid in aliquo genere intelligitur consuetudine: partim, cum res ipsa naturalem modum excessit, vt ex re nata hyperbole videatur: denique, cum affectus vehementior eas generauit; quo nihil efficacius est ad omnem duritiem in tropis, atque etiam figuris, molliendam.

338. *Emphasin* rhetoricam (nam est etiam grammatica quaedam in verbis propriis) esse dicunt tropum plus indicantem, quam verbum proprium, cuius loco ponitur: veluti, cum dicatur *ira incensus* pro *iratus*, *flagrare cupiditate* pro *cupere*. Alii tamen sic fortasse rectius definiunt, vt sit virtus altiorem praebens intellectum, quam verba per se ipsa declarent: vt in illo Virgiliano: *demissum lapsi per funem:* quibus verbis altitudo equi innuatur. Nam si rem vere reputemus, in illo genere non plus tropicis exprimitur, quam propriis. Neque enim v. c. *ira incensus* dicitur pro *iratus*, sed pro *vehementer iratus:* nec quicquam amplius in tropo. Omnino cauendum est, ne tropos vrgeamus nimis, et ex iis statim emphases extundamus, quod plerique in interpretando faciunt perinepte; velut *indagare* et *inuestigare verum* apud Ciceronem de Offic. I, 6 non est aliud, quam quaerere, quocum verba illa permu-

permutantur. Sed de toto hoc genere indicandarum emphasium locus hic non est dicendi. Alterum autem genus emphaseos figura potius est, quam tropus: est enim etiam in propriis, vt agnoscit Quintilianus, nec magis in singulis verbis, quam in iunctis, aut adeo tota ad grammaticam referenda.

CAP. III.

De Ornatu e Figuris.

339.

Figura est quaedam orationis vulgaris et simplicis cum virtute immutatio. Virtus autem illa duplex est. Nam vel suauiorem orationem facit, vel grauiorem, atque vtraque de causa affert orationi ornatum. Suauitatem porro affetunt vel sono quodam, vel sensu, vel copia: nam et soni quidam natura delectant aures animosque; et quaedam sententiarum conformatio iucundior est; denique copia omnes natura capimur. Grauitatem autem efficiunt figurae vel eadem illa copia, si rei augendae exaggerandaeque seruit, vel affectu aliquo exprimendo. Atque ad hanc rationem etiam de figuris exponemus. Est denique figura ipsa duplex, altera in verbis, altera in sententiis.

340. *Figurae verborum* haec fere suauitati seruiunt: *ἀνταναάκλασις*, seu *dilogia*, *πλοκή*, *ἐπανάληψις*, *ἀναδίπλωσις*, *ἐπάνοδος*, *πολύπτωτον*,

παρηγ-

παρηγμένον, περίχησις, παρονομασία, ὁμοιοτέλευτον, ὁμοιόπτωτον.

341. Ἀντανάκλασις est, cum idem verbum bis, sed duplici sensu ponitur, vt in his, *dedit ei praerogatiuam suae voluntatis eiusmodi, vt ei pro praerogatiuis iam reddidisse videatur; amici viuamus, dum viuimus.* Eius species est πλοκὴ, quae rei nomen bis ponit, ita, vt semel ipsa, semel attributum eius intelligatur, vt in hoc Ouidii: *talis erat mater, si modo mater erat*, et Homerico illo Ἀχαιαὶ οὐκ Ἀχαιοί.

342. Ἐπανάληψις est, cum idem verbum est in principio praecedentis et fine sequentis membri, vt in hoc: *Ambo florentes aetatibus, Arcades ambo.* Ἀναδίπλωσις est in fine primi et initio secundi, neque modo in singulis verbis, sed etiam pluribus: *sequitur pulcherrimus Astur, Astur equo fidens; principum dignitas erat par; non par fortasse eorum* etc.

343. Ἐπάνοδος, cum ordinem dictorum inuertimus: *quod sequitur, fugio, quod fugit, ipse sequor.* Πολύπτωτον eiusdem nominis variis casibus, verbi variis personis ac temporibus, repetitio: *res cum re, causa cum causa, ratio cum ratione pugnabit;* in quo triplex polyptoton: *insidias factas esse constat, et id est, quod senatus contra rempublicam factum iudicauit: ab vtro factae sint, incertum est*, etc. Nobilissimum exemplum in verbo est apud Homer. Odyss. τ, 204. Ceterum interdum in repetitione hac non tam est figura, quam negligentia, interdum non ingrata: cuius generis exempla sunt multa apud Liuium, etiam Ciceronem;

 quale

quale eſt illud ipſum, quod iam e Miloniana produximus. Videndum igitur, vtrum aliqua idonea de cauſa poſitum ſit, an exciderit potius polyptoton. Ciceronem quidem libenter vti in nonnullis, praeſertim adiectiuis, vt *multus*, *omnis* etc. reperient, qui attenderint.

344. *Παρηγμένον* eſt coniunctio coniugatorum, item ſimplicium et compoſitorum: prioris generis hoc eſt: *et nati natorum*, *et qui naſcentur ab illis*: *ſua ſe manu interemit*: poſterioris in illo graeco: *ἀνέγνων*, *ἔγνων*, *κατέγνων*: et in omnibus fere oxymoris, vt in *δώροις ἀδώροις*. In ea figura ſaepe eſt etiam *παρήχησις*, quae eſt in ſimilibus verborum iunctorum initiis, vt in illo *et nati natorum*: quod genus non modo non refugerunt veteres, vt obſeruat Seruius ad Virgilium, ſed etiam quaeſiuerunt in nonnullis. Cicero quidem libenter vtraque figura vtitur, vt polyptoto. Similis eſt *Paronomaſia*, quae eſt leuis verbi mutatio, fitque vna et item altera litera vel mutanda, vel transponenda, vel addenda aut detrahenda: *Eſt inceptio amentium, haud amantium*: *neque pictam, neque fictam imaginem ſuam paſſus eſt eſſe*: *video me a te non conueniri, ſed circumueniri.*

345. *Ὁμοιοτέλευτα* ſunt, cum verba plura ſimiliter deſinunt, ſuntque plerumque etiam *ὁμοιόπτωτα*: vt in illis Ennianis apud Ciceronem: *haec omnia vidi inflammari, Priamo vi vitam euitari, Iouis aram ſanguine turpari.* Sed haec quoque ſaepenumero excidunt ſcriptoribus per negligentiam, vt in illo Ciceronis, *fortis animus et*

magnus

magnus duabus rebus cernitur, et aliis, quae discernere facile erit e contextu.

346. Et in harum quidem figurarum vsu hae cautiones sunt: prima, vt ne studiose quaerantur, sintque ita rebus aptae, vt ab iis natae, non a dicente excogitatae esse videantur: secunda, ne nimis frequententur: quaesitae enim videntur, et satietatem afferunt frequenter positae: tertia, vt vsum bonorum scriptorum consulamus, et sequamur, vt in polyptoto et parechesi. In quo genere dicendi locum habeant, suo loco dicetur.

347. *Grauitati* prosunt hae: *ellipsis*, *pleonasmus*, *asyndeta*, *polysyndeta*, ἐπιφορά, συμπλοκή, ἐπίζευξις, κλίμαξ. Αὔξησιν, et λιτότητα, siue ταπείνωσιν, non addam: sunt enim potius tropi, hoc est, permutationes verborum.

348. *Ellipsis* rhetorica (nam etiam grammatica est, quae elegantiae seruit interdum, vt supra dictum) est omissio verbi cum aliqua vi: quae cernitur in exprimendis affectibus, vt in illo Ciceroniano in Verrinis: *huncine hominem? hancine impudentiam? hancine audaciam?* In redundantia contra est *pleonasmus*, habente aliquam vim in affirmando vel mouendo: nam in ceteris grammaticus est, de quo alibi: vt *his auribus audiui*: in quo fortior affirmatio est. Vtrum grammatice an rhetorice vsurpentur, locus quisque indicabit. *Asyndeton* est in omissione frequenti copulae: *Polysyndeton* in frequentatione. Vtrumque suo loco vsurpatum magnam vim habet: illud in celeritate, incitatione animi, multitudine exprimenda, hoc in multitudine et magnitudine: vnde

plurimum sublimitati prodesse docet Longinus S. 19. 20. 21. si loco idoneo vsurpentur, obesse, si alieno.

349. Ἐπιφορὰν vocant repetitionem clausularum: cuius graue genus est hoc, quod repetit responsionem eandem aliquoties post plures interrogationes, magnamque vim habet in augendo et exaggerando, quod vel multitudini vel magnitudini demonstrandae seruit. Tale est hoc Ciceronis: *Doletis tres exercitus populi R. interfectos? interfecit Antonius. Desideratis clarissimos ciues? eos quoque vobis eripuit Antonius. Auctoritas huius ordinis afflicta est? afflixit Antonius.* Eique simillima est συμπλοκὴ; quae etiam initia similia habet, vt in Agr. II, 9. *Quis legem tulit? Rullus. Quis maiorem partem populi priuauit suffragiis? Rullus. Quis comitiis praefuit? Rullus etc.* Extra quam in eo, quem dixi, loco talibus vti, ineptum et frigidum fit. Neque minorem vim habet ἐπιζεύξις, quae verbum repetit cum vi: *Nos, nos, dico aperte, consules, desumus: fuit, fuit haec quondam in rep. consuetudo: nunc, nunc insurgite remis.* Plerumque etiam haec vis est *gradationis*, quae eodem verbo sequentia antecedentibus iungit, vt in illo Ciceronis: *in vrbe luxuries creatur; ex luxuria auaritia exsistat necesse est: ex auaritia erumpit audacia: inde omnia scelera et maleficia gignuntur.* Item in illo Ouidiano: *Viderat hanc, visamque cupit, potiturque cupita:* vbi eleganter celeritatem exprimit.

350. His omnibus latius patet vsu *anaphora*, quae est eiusdem verbi in principiis frequens repetitio; cuius ne exemplum quidem attinet ponere:

nere: habetque magnam vim in ornandis argumentis grauioribus, et amplificando. Ea hodie valde abutuntur vernaculi Oratores, qui etiam in interpretando, definiendo, tenuissimisque rebus explanandis, frequentant, putantque, se egregie viuidam, ita enim loquuntur, orationem effecisse; cum frigidissimam reddiderint. Commoti animi est haec figura, et commouentis oratoris. Iam ardebat Cicero, cum vteretur illis: *nihilne te nocturnum palatium* et reliquis. Quare tirones admoniti sibi ab ista peruersitate cauebunt.

351. Ad copiam ex hoc genere figurarum duas valere dixerim, *synonymiam* et ἐξεργασίαν, suo [illegible]. Verum istae, vt opinor, proprie figurae non sunt. Itaque de iis dicemus in capite, de copia. Atque etiam in *figuris sententiarum* sunt plures, quae non sunt vere figurae, [illegible] immutationes vulgaris orationis, et quidem quasi gestus venustiores atque grauiores, sed potius fontes copiae, vt *digressio*, *periphrasis*, *definitio*, *distributio*, *congeries*, *synonymia*, *νόημα*, *aetiologia*, *exemplum*, *similitudo*: de quibus adeo proximo capite agemus, partim supra egimus.

352. Quae autem proprie *figurae verum* dicuntur, ex iis ad suauitatem maxime valent, quae *antitheta* et *oxymora* dicuntur, *periphrasis*, item *inopinatum*. Sed inopinatum (παρὰ προσδοκίαν) iocis et dicteriis seruit, quae in epistolis, dialogis et comoediis locum habent, non facile, hodie quidem, in oratione: *antitheta* autem et *oxymora* in omni oratione locum habent.

353. Et *antitheta* quidem sunt, cum contraria con-

contrariis opponuntur: quod fit tripliciter, vel sic, vt verba singula singulis, vel bina binis, vel sententiae sententiis opponantur: vt in his: *ex hac parte pugnat pudor, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio* etc. *Catil. II*, 11. *non me poenitet mortales inimicitias, amicitias sempiternas habere: dominetur in concionibus, iaceat in iudiciis.* Huic tertio generi similis est ea, quam distinctionem dicunt: *populus Romanus priuatam luxuriam odit, magnificentiam publicam diligit.* Referri huc possunt etiam sententiae e contrariis, et enthymema (§. 156. 157.), et *ἀντιπαραστάσεις* siue *ἀντιστροφαὶ* (§. 173.), et *ἐπάνοδος*, quae, qua sententiam, *ἀντιμεταβολὴ* dicitur. *Oxymorum* autem est e disiunctis et repugnantibus, vt *insaniens sapientia, concordia discors, otium negotiosum* etc. cuius generis magna copia congesta a Rittershusio ad Oppianum, item *cum ratione insanire: deceptaque nos capiatur.*

354. Iam in his esse magnam suauitatem, vsus quemque sensus docet. Ea oritur e contrariis, quibus, vt alibi dictum, natura delectamur: e breuitate porro, quae ab his nunquam abest: denique in nonnullis etiam e numero, qui in iis sponte nascitur, vt alio loco videbimus. In oxymoro etiam ex hoc, quod speciem falsi prae se fert, sub eoque latet verum: in quo intellecto existit quaedam acuminis species, qua et ipsa capitur animus, interdum etiam admiratio.

355. Atque hac de caussa omnes scriptores, qui acuti esse vellent, et ingenii ostentationem, dele-

ctatio-

ctationem admirationemque legentium, vel auditorum maxime spectarent, Oratores, Poëtae, Historici, frequentes fuerunt in his figuris, veluti Isocrates, Ouidius, Plinius, Tacitus, Seneca. Neque refugiunt alii, in grauiori genere dicendi, sed sunt in iis moderatiores; quos sibi imitandos putabit eloquentiae verae studiosus. Ceterum antitheta non modo ad delectandum, sed interdum etiam ad mouendum valent, vt multis exemplis apud Demosthenem et Ciceronem patet, praesertim in obiurgatione et reprehensione grauiori, quae fit per comparationem, vt apud Thucydidem I, 70. in oratione Corinthiorum.

356. *Periphrasis* alia copiae seruit, alia ornatus suauitati: posterioris generis est (nam priori hic non vtimur), cum res non suo verbo appellatur, sed pluribus verbis exprimitur, vel augendi, vel minuendi causa, vel saltem occultandae turpitudinis alicuius, quae est in proprio verbo. Tale illud in Miloniana: *fecere serui Milonis, quod quisque suos seruos in tali re facere voluisset*, pro *interfecere Clodium*: cui simile est in Lysiae Or. I. p. 55. et Midiana Demosthenis. v. Longinus S. 28.

357. Ad *grauitatem* autem pertinent figurae hae: *Praeteritio, communicatio, occupatio, dubitatio, concessio, interrogatio, correctio, incrementum, diatyposis* et *hypotyposis, sermocinatio, prosopopoeia, exclamatio, epiphonema, aposiopesis*.

358. *Praeteritio* est, cum maxime, sed breuiter, dicimus, quae nos non dicturos simulamus: quod fit inprimis in leuioribus, quae enucleata leuitatem maxime conspicuam faciunt, et in argumen-

torum

torum condensatione, de qua supra §. 223. vnde vis huius figurae facile intelligitur. Exempla egregia sunt apud Ciceronem Manil. c. 16. Agrar. I, 7. etc. *Communicatio* est, cum auditores in consilium vocamus, et ipsis, atque etiam aduersariis, iudicium permittimus: quod prodest in priori genere ad conciliandos oratori auditores, in vtroque ad aequitatem causae intelligendam, et fiduciam in causae bonitate. *Occupatio* est, cum id, quod contra nos dici potest, proponimus atque diluimus: quorum prius ὑποφορὰν, alterum ἀνθυποφορὰν vocant: estque potius genus refellendi, de quo supra §. 226. *Dubitatio* est, cum simulamus nos nescire, quid primum, aut quid maxime dicamus, *vel ad docendum*, vel ad mouendum: quorum illud indicat copiam rerum et argumentorum, hoc magnitudinem vel bene vel male facti. Exempla efficacissimae dubitationis vid. ap. Cic. Muren. c. 41. qui locus expressit Gracchanum illud de Or. III, 56. Mil. 37. v. plura ap. Manut. ad Cic. Verr. V, 48. *Concessio* est, cum aliquid, quamuis falsum aut iniquum, concedimus, vt grauiora fiant reliqua, indicat enim fiduciam in iis, quae dicturi sumus, facitque simul attentum auditorem. Et hae quidem in docendo maxime vsurpantur.

359. Sed et in hoc, et genere παθητικῷ, frequens est vsus *interrogationis*, quae, vbi vulgo recto sermone vtimur, aut eo vti licet, eum inflectit interrogando. Ea valet primum ad persuadendum in docendo: quia non videtur interrogaturus fuisse Orator, si quid in contrarium dici posset: deinde ad variandam orationem: tertio

ad

ad affectum exprimendum: quia omnes natura vtimur interrogationibus, cum commotiores sumus: praesertim si coniuncta sit cum *Apostrophe*, quae est allocutio vehementior eius, ad quem oratio proprie non dirigitur, vt rei, in oratione ad iudices: cui subest etiam iusiurandum, quod vbi loco ponitur, efficacissimum est: quale est Demosthenicum de Coron. c. 60. Etsi autem nulla figura aeque frequenter vti licet; tamen cavendum est, ne immodice vtamur, cum vniuerse, tum, cum docemus, praesertim res tenues. In quo peccant nouitii Oratores vernaculi, qui ita complent orationes interrogationibus, vt obtundant enecentque auditores, non excitent, frigidamque reddant orationem, non viuidam et incitatam.

360. Augendo exaggerandoque seruiunt primo *Correctio*, quae tollit, quod dictum est, et melius grauiusque reponit: *quam enim illi iudices, si iudices et non parricidae patriae nominandi sunt, grauiorem reipublicae potuerunt infligere securim. O! clementiam populi Romani, seu potius patientiam miram et singularem.* Deinde *Incrementum*, αὔξησιν Graeci vocant, cum quasi per gradus ab infimo ad summum progredimur. *Viuit? immo etiam in senatum venit, fit publici consilii particeps, notat et designat oculis ad caedem vnumquemque nostrum.* cf. pro Quint. c. 31. Phil. II, 25. vid. inpr. Quintil. VIII, 4. init.

361. Est etiam grauis ad mouendum, et ad delectandum suauis figura, cum res acta verbis

ita exprimitur, vt oculis subiecta videatur: *diatyposis* dicitur, cum exquisitior est et copiosior: *hypotyposis*, cum simplicior et breuior: cuius generis luculentissima exempla sunt apud Demosthenem et Ciceronem. Demosthenis inprimis nobilis est de Coron. 53. ἑσπέρα γὰρ ἦν etc. et Lycurgi, c. Leocr. §. 11. Ciceronis est Phil. II, 20. 41, Plin. P. 22. cf. Quintil. IX, 3. In quo genere maxime artis est, deligere prudenter περιστάσεις, quae consilio narrantis, et exprimendae rei augendaeque seruiant, v. Longin. S. 20. Neque minus efficaces *sermocinatio* et *prosopopoeia*: quarum illa loquentem inducit personam: haec vitam et orationem tribuit rei vita carenti. Illius pulcherrimum exemplum est in Mil. 34. huius in Catil. I, 7. Sermocinationi vicina est ἠθοποιΐα, quae non modo mores hominum, sed etiam dicta imitando exprimit: de quo genere dictum est capite de moribus.

362. *Exclamatio* quid sit, vox ipsa indicat. Ea vtendum est, vbi res magnas et graues persuaseris, et in graui motu animi, non in leuibus, subtilibus, docendis: cauendaeque ineptiae eorum, qui v. c. post qualecunque argumentum exclamando confirmant, graue esse: quippe alias nemo animaduerteret, aut crederet. Ei vicinum est *epiphonema*, post narrationem, aut demonstrationem, exaggerationemue rei grauis subiecta exclamatio. *Tantae molis erat Romanam condere gentem!* ap. Virgil. *Tantum religio potuit suadere malorum!* ap. Lucretium. Enunciaturque interdum per interrogationem, vt apud Silium: *Heu!*

quantas

quantae scelerum causae mortalibus aegris, naturam nescire Dei? Huic subiiciemus *Aposiopesin*, quae abrumpit sermonem: *Quos ego: sed motos praestat componere fluctus:* estque efficacissima, cum sit propter grauem commotionem animi.

363. Ceterum etsi vsum figurarum satis declaratum puto, cum ipsa distributione, tum adspersis subinde admonitionibus: tamen non piget adiicere verba Quintiliani IX, 3. *Sicut ornant orationem figurae, opportune positae, ita ineptissimae sunt, cum immodice petuntur. Sunt, qui, neglecto rerum pondere, et viribus sententiarum, si vel inania verba in hos modos deprauarint, summos se iudicent artifices, ideoque non desinunt eas nectere: quas sine sententia sectari, tam est ridiculum, quam quaerere habitum, gestumque sine corpore. Sed ne hae quidem, quae recte fiunt, densandae sunt nimis: nam et vultus mutatio, oculorumque coniectus, multum in actu valet: sed si quis ducere os exquisitis modis, et frontis ac luminum inconstantia trepidare non desinat, rideatur. Et oratio habeat rectam quandam velut faciem: quae vt stupere immobili rigore non debebit, ita saepius in ea, quam natura dedit, specie continenda est. Sciendum vero inprimis, quid quisque in orando postulet locus, quid persona, quid tempus. Maior enim pars harum figurarum posita est in delectatione. Vbi vero atrocitate, inuidia, miseratione pugnandum est, quis ferat contrapositis, pariter cadentibus, et consimilibus irascentem, flentem, rogantem? cum in his rebus cura verborum deroget affectibus fidem: et vbicunque ars ostentatur, veritas abesse videatur.*

CAP. IV.

De Ornatu e Compositione, Structura et Numero.

364.

De materia ornatus, tropis et figuris, dictum est: restat de forma, quae est in *compositione singulorum verborum. structura membrorum*, et *numero*. *Collocatio* igitur *verborum* pertinet eo, vt in singulis verbis extrema cum primis concurrant non aspere, aut inepte. Asper concursus est, primum in hiatu, qui exsistit, si, verbo priore in vocalem desinente, posterius a vocali incipit, adeoque offendit aures, vt olim, Cicerone auctore, *Or. 44.* nemo tam rusticus fuerit, quin vocales noluerit coniungere. Sed aliae vocales aliis leniorem durioremque efficiunt. Neque minus asper concursus est interdum consonantium et vocalium, vt si dicas *ac aiiam*, omninoque post *ac* verbum sit incipiens a vocali: sed in hoc genere minus acute audimus hodie. Ineptus autem ac ridiculus est concursus, vbi exoritur, quod detorqueri in sensum obscenum possit, qua de causa Latinos potius dixisse *nobiscum* constat, quam *cum nobis*.

365. Laeuis contra et suauis est collocatio, vbi vel consonantes cum vocalibus concurrunt, vel consonantes eaedem: nam ita coëunt verba prope in vnum, possuntque pronunciando coniungi et conglutinari, vt interualla non animaduertantur. In quo genere inter Graecos diligentissimus Isocrates, cuius loca eiusmodi, vt et Sapphus carmen simili laeuitate, profert Dionysius de Structu-

ra

ra Sect. 23. Exemplum e Cicerone hoc sit: *hae sunt impiis assiduae domesticaeque Furiae, quae dies noctesque parentum poenas a consceleratissimis filiis repetunt:* in quibus non nisi quater consonantes concurrunt. Sed in hoc genere haec cautio est, ne nimis diligenter fiat: esset enim putidum: nec in omni genere orationis. Nam interdum etiam asperitas conuenit, et in oratione tenui negligentia construendi.

366. Illud quoque non alienum sit monere, etsi elegantiae magis est, quam ornatus, obseruandam esse consuetudinem in iungendis verbis, vt, quod priori, quod posteriori loco ponendum sit, teneamus. Nam etsi ordo alias liber est, tamen in nonnullis certus vsu fit, aut alia qua de causa. Sic dicendum semper *Lipsia vrbs*, *Albis flumen*, *Pompeius, uir clarissimus*, *fratres germani et gemini:* item ea adiectiua substantiuis subiicienda, quae rei naturam simpliciter exprimunt, non laudis causa dicuntur: at, quod dignius est et maius, vel prius, vel commune, praeponemus: item, ad quod maxime attendi velimus, vt *graui teste priuatus sum.* Sed tamen in hoc posteriori genere nihil satis certum: saltem Poëtae huic legi non sunt adstringendi, nec aliquid in talibus temere apud veteres mutandum.

367. Verum in verbis etiam sonus ipse spectatur: non modo hactenus, vt sonantioribus verbis vtamur et grandioribus, sed etiam vt genus literarum naturae rei sit congruens. Nam aliae vocales sunt grandes et clarae, aliae obscurae et minutae: consonae porro aliae lenes, aliae asperae.

Harum igitur etiam in delectu verborum ratio habenda: nec non elegantioris consuetudinis in verbis contrahendis, omninoque in pronunciando.

368. *Membrorum structura* (κώλων ἁρμογὴ Dionysius appellat), quae maxime vinctam reddit orationem, efficit eam, quae περίοδος graece, latine *ambitus*, *comprehensio*, *circuitus* vocatur: de qua paullo accuratius dicendum videtur: cum plerosque, etiam doctos, atque adeo de eloquentia praecipere ausos, videam, vim periodi non satis assecutos.

369. Vniuerse igitur *periodus* est, cum sensus perfectus suspenditur per interiecta membra, quae ambitum efficiunt. Id quale sit, *clarius* intelligitur e formis periodi, et eius *structura*. *Simplex* igitur est, in qua est vna sententia principalis, sed ita, vt a subiecto ad attributum transitus sit, siue a parte vna principalis sententiae ad alteram, per interpositas enunciationes secundarias. Secundariae autem exponunt caussas, conditionem, περιστάσεις temporum, et similia. Exempla sunto haec e Cicerone: *Tutores, pecuniam praetori, si pupillae nomine darent, praesertim grandem, quemadmodum in rationem inducerent, quemadmodum sine periculo dare possent, non videbant.* Vides, vt a subiecto *tutores* ad attributum *non videbant* transitur per ambages, primum antecedentis, *si pecuniam pupillae nomine praetori darent*, *praesertim grandem*, deinde alterius illius, *quemadmodum* etc. Porro: *Is ita sibi persuadet, quod in tua prouincia negotii habet, nisi, te prouinciam obtinente, meis commendationibus confecerit, id se in perditis et desperatis habiturum.*

Prima

Prima pars sententiae principalis est: *is ita sibi persuadet*: altera: *se in perd. e. d. h. negotium, q. in t. p. h.* Ambitus est duplex, primus a praeposita re, de qua agitur, *quod i. t. p. h. n.* alter à conditione: *nisi t. p. o. confecerit.*

370. Fundamenta autem huius structurae sunt haec: primum, quae natura, tempore, cognitione priora sunt, ea etiam priorem locum desiderant, idque fere indicant particulae coniunctiuae, *cum, si, quoniam, etsi*, et aliae: alterum: quae natura sunt copulata, vt antecedens et consequens, caussa et effectus, ea etiam eadem periodo comprehenduntur, eo ordine, quo dictum: tertium: membra, quae a relatiuo pronomine incipiunt, aut alio verbo relatiuo, vt *quantus, qualis, quoad, quemadmodum*, ea praeponenda, vt ambitum efficiant.

371. *Composita periodus* est ex antecedente et consequente, vel vno, vel pluribus: vnde bimembres, trimembres, et quadrimembres dicunt. Hic primum, quod antecedens est natura, et cogitatione; id etiam debet esse loco, in periodo: deinde, in antecedente et consequente struendo eadem tenenda, quae in periodo simplici. Vnum exemplum apposuisse sat erit e Cicerone, sed dissolute (dissoluta enim et dissipata opponuntur vinctis periodo): *Faciendum mihi putaui, vt tuis literis breui responderem, cum tu tam multis verbis ad me de improborum oratione scripsisses: etsi videbam, quantum ex tuis literis intelligere potui, te hanc epistolam esse lecturum, cum ad vrbem esses, refrigerato iam leuissimo sermone hominum prouincialium.* Hic primum pars ea, quae ab *etsi* incipit, esse antecedens de-

bet, cum ipsius particulae caussa, tum quia natura prius est, quod in ea inest: impedimenti enim cogitatio prior est eius sublatione: deinde in illa ipsa membrum, *quantum ex tuis literis intelligere potui*, propter relatiuum *quantum*, praeponendum verbo sic: *etsi, quantum e. t. l. i. potui*: tertio, membrum *cum ad vrbem esses*, eadem de caussa, et propter rei naturam, prius est, quam lectio: vnde fit: *te, cum ad vrbem esses, h. e. lecturum*: poteratque etiam praeponi alterum, *refrigerato i. s. l. h. p.* denique in consequente membrum, *cum tu tam multa* etc. prius esse debet, eadem de caussa, qua principale, *faciendum, mihi putaui*, sic: *tamen* (quod accedit, quia factum est consequens) *cum tu t. m. verbis etc. faciendum mihi putaui*, *vt* etc. Atque ita fit pulcherrima periodus bimembris: qualis planissime est apud Ciceronem ad Div. III, 8.

372. Atque ad hanc formam et de aliis iudicari, aliaeque strui debebunt: proderitque ad hunc modum dissoluere bene structas periodos et membrorum structuram demonstrare. Idque vt faciant subinde magistri in veterum Graecorum Latinorumque interpretatione, auctor sum. Cetera, quae de periodis in vulgaribus libellis traduntur, nihil, neque ad intelligendum verum periodorum artificium, neque ad eas struendas, prosunt. Itaque ab iis libenter abstinemus.

373. Ceterum hoc artificium inuentores habuit Thrasymachum, Gorgiam, aliosque illius aetatis Sophistas. Nam apud Herodotum, Thucydidem, et antiquiores nullum eius vestigium: quod et animaduertendo inter legendum obseruari potest,

et

et dudum obseruauit Cicero Or. 65. 71. nisi si quid eis eiusmodi excidit, quod fortuitum potius esse, quam consilio positum, facile apparet. Inuentum autem est, tam, vt suauitas orationi conciliaretur, quam, vt perspicuitas, vt recte Aristoteles iudicat Rhet. III, 9. itemque breuitas. Ordo enim rerum, et naturalis copulatio, melius et facilius intelligitur in oratione vincta, quam dissoluta, et in parua membra consecta. Nam inter audiendum non datur tempus cogitandi de membrorum inter se coniunctione. Desiit post apud Graecos vsurpari, vitio inprimis et opera Dialecticorum, et Stoicorum; vt e Dionysio l. c. c. 4. intelligas.

374. Vsus periodorum latissime patet, habetque in omni genere dicendi locum. Nam inter Graecos etiam Philosophi, in dialogis, frequenter vtuntur, vt Plato, et Xenophon; cui in vincienda oratione simillimus est Cicero: et inter Latinos Cicero, in epistolis, et philosophicis libris; Caesar in Commentariis, etsi simplicissime scriptis, tamen saepe longis periodis vtuntur. vid. v. c. B. G. VI, 36. *Cicero, qui* etc. VII, 33. *Caesar etsi*, etc. Vnde etiam patet, non veritos esse elegantissimos scriptores, ne perspicuitati obessent. Cauendum tamen, primum, ne sint iusto longiores, et ita impeditae potius, quam structae; vt aut obscuritas exsistat, aut intentio audientium fatigetur: deinde, ne sint continentes ac nimis frequentes: habet enim aliquam affectationem artificii, et fatigat. Periodi longiores *πνεύματα*, et *τάσεις* vocantur: *πνεύματα*, quae vno tamen spiritu pronunciari possunt: *τάσεις*, quae ne hoc quidem.

375. Itaque etiam sine periodis dicendum: quod fit, vel per *incisa* s. *commata*, vel per *membra* s. *cola*. *Incisum* est, quod perpaucis verbis constat: eiusque fines ita describunt veteres, vt non vltra octo syllabas ei concedant: cetera vocant *membra*: oratioque dicitur *membratim fusa*, vbi membris dissolutis vtitur. *Incisa* sunt illa Stoicorum de dolore consectaria: *si longus, leuis; si grauis, breuis*. *Membra* dicunt esse haec: *Nonae sunt hodie Sextiles? hora nona conuenire coepistis: hunc diem iam ne numerant quidem* etc. *Oratio dissoluta* est, quae vel per incisa, et membra abrupta, progreditur, vel membra, aliquo quidem modo per particulas iuncta, sed non structa ea, quae ante demonstrauimus, ratione: quae vulgo etiam in periodis numerant.

376. *Numerus*, graece ῥυθμὸς, (nam μέτρον est Poëtarum numerus, qui est in prosa vitiosus, sed tamen subinde excidit optimis scriptoribus) est quaedam orationis conformatio, delectans aures ipso sono: inuenta illa ab iisdem, quos ante commemoraui, Sophistis, perfecta ab Isocrate. vid. Cic. Or. 52. Exsistit autem numerus sua sponte, primum e periodis, deinde sententiarum quadam conformatione et concinnitate, velut ex antithetis, ex enthymemate eo, quod est e contrariis per interrogationem, item, cum paria paribus referuntur: vt in his pro Mil. 4. *Est haec non scripta, sed nata lex; quam non didicimus, accepimus, legimus* etc. et pro Roscio Amer. 26. *quid tam est commune, quam spiritus viuis, terra mortuis* etc. Hoc genus frequens est apud Isocratem.

377.

377. Efficitur autem insuper numerus certis pedibus in principio et clausulis, eorumque permistione in medio. Principem hic locum tenent clausulae, quia maxime animaduertuntur. Hae igitur apte numerosequе cadent, si constent ditrochaeis, vt *conquieſcit*, *comprobauit*, antiſpaſtis, vt *faterentur*, epitritis, vt *probauerunt*, *conquieſcent*, et paeonibus, vt *videatur*. In principio libertas magna eſt, ſed tamen reperias crebro et hic paeonas, ditrochaeos, anapaeſtos, qui ſunt valde ſonori. In medio autem miſcentur ita, vt neque nimis tardam, neque nimis volubilem orationem efficiant; niſi vbi ſententia peculiarem aliquam vel tarditatem, vel celeritatem requirit: tarditatem, propter grauitatem rei, aut triſtitiam, aliumue quem motum tardum animi: celeritatem, ad exprimendam ſiue rei celeritatem, ſiue animi incitationem: de quo in loco de ſublimitate dicemus. Ceterum de toto hoc capite omnium luculentiſſime expoſuit Cicero in Oratore a c. 44. vsque ad finem: inter Graecos, poſt Ariſtotelem, peculiari libro Dionyſius Halicarnaſſius.

CAP. V.

De Ornatu e Copia.

378.

Copia elocutionis cernitur partim in *commutatione*, partim in *verborum frequentatione apta*.

Commutatio orationis fit duabus rebus, vel verbis, vel figuris. *Verbis* commutatur oratio, si eandem rem aliis semper vocabulis et phrasibus enunciamus, etiam alia constructione: unde oritur varietas, index copiae, et delectans auditorem. Itaque sic faciemus, nisi idonea in promtu sit caussa eiusdem verbi vsurpandi, aut aliud aptius, vel aeque aptum, non suppetat: quo nomine laudatur etiam locus Homeri supra laudatus ex Od. τ'. 204. v. Hermog. de Method. c. 4. quamquam fit etiam saepe apud optimos scriptores per aliquam simplicitatem, quam ἀφέλειαν Graeci dicunt, et negligentiam non ingratam: de qua nos aliquando separatim scripsimus.

379. Huius commutationis facultatem maxime petere debemus a diuitiis linguae: quae vt erunt maiores, vel minores, ita maior dabitur facultas commutate dicendi. Diuitiae autem linguae sunt, primo, in synonymorum et phrasium idem significantium multitudine, deinde in varietate construendorum verborum. Synonyma autem non subtilitate dialectica capimus, ad quam si exigantur verba, pauca in omni lingua, aut, vt nonnullis placet, nulla reperientur, sed rhetorice: vt sint, quae sibi substitui, saluo sensu, e consuetudine populari loquendi, possunt: ea quae sint, mox dicam. Ceterum has diuitias esse magnas in lingua latina, praesertim in phrasibus, quis nescit? Innumerabiles v. c. sunt formulae, quibus aliquem mortuum indicamus, atque similiter in aliis. Haec igitur copia synonymorum et phrasium debet esse in promtu: nec male consu-

luerunt

luerunt pueris, qui talia congesserunt, v. c. Erasmus, vir magnus, non descensurus ad hunc laborem colligendi, nisi vtile fore vidisset. Eademque de constructione dicere licet: veluti in narrando, cum eiusdem subiecti plura sunt praedicata, licet, ope participiorum et coniunctionum, ita variare σύνταξιν, vt vnum praedicatum videatur; quod nulla, praeter graecam et latinam, habet.

380. Figurae commutationi seruientes sunt *interrogatio*, quae inflexe dicit, quod ante oratione recta expressum fuerat: *sermocinatio*, quae aliquem inducit secum loquentem, quod ante recta dixerat. Veluti hoc: *sapiens se non sibi soli, sed etiam patriae natum putat:* sic ad sermocinationem redigitur: *sapiens sic saepe secum loquatur: non mihi soli natus sum, sed partem vitae meae reposcit patria* etc. porro λιτότης, de qua supra §. 332. omninoque *negatio*, vt Xenophon Φανερόν, et mox οὐκ ἀφανές; qui cum Platone in hoc genere copiae est admirabilis.

381. Verborum porro frequentia oritur, primum, e synonymorum coniunctione: quae, vt dixi, latius capimus, sic, vt etiam tropica verba intelligamus. Et interdum quidem ea, quae proprie synonyma sunt, iunguntur, et quidem in disputatione subtili, in explicando ac docendo, inprimis in definiendo: non ornandi quidem causa, sed vt iis promiscue post vti ad orationem variandam possimus: veluti Cicero Or. 64. *quem Graeci περίοδον, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehensionem, aut continuationem, aut circumscriptionem dicimus;* quae sunt omnia eiusdem rei nomina,

na, non admodum diuersa: et sic pluribus aliis locis. Alia ratio est, cum ornandi causa proprium et tropicum, aut plura tropica iunguntur, quod est frequentissimum omnibus, nec vllo modo vitiosum: quippe varia illa verba eandem quidem rem, sed alio modo exprimunt, vt cum *liberalitas* et *benignitas* siue *beneficentia* iunguntur: *inuestigatio atque indagatio veri: frangi debilitarique*, et similia. Nam ex istis synonymis interdum alterum causam, alterum effectum exprimit, vt *liberalitas* et *beneficentia*; *frangi* et *debilitari*: aut sunt tropi a diuersis generibus ducti, vt *inuestigatio* et *indagatio*: genus et species, aut eiusdem generis species, alioque simili discrimine *seiuncta*.

382. Oritur haec frequentia porro ab ea, quae *ἐξεργασία* dicitur, vulgo in figuris numerata; estque phrasium idem valentium coaceruatio, qua Poëtae inprimis, nominatim Ouidius, libenter vtuntur. Ea ratio virtutem nullam habet, si sunt propemodum absolute pares: quod secus est, vbi significatione differunt; non hactenus, vt de alia re sint, sed vt aliam partem rei exprimant. Habet enim omnis res permultas quasi facies, quarum vnaquaeque formulas dicendi praebet: insuntque in caussis, signis, partibus, modis, effectis, adiunctis: quas qui potest reperire, is est in hac copia felicissimus. Veluti Ouidius Trist. III, 12. quindecim versibus, nouem diuersis modis expressit hoc: *Veris iam initium est*: ductis illis a variis signis, partibus, caussis, euentis *veris*: atque similia innumerabilibus locis licebit, inprimis apud hunc, reperire. Virgilius quidem, istam ad rationem,

tionem, quinquaginta amplius modis expressit hoc vnum, *arare*, siue *agrum colore*.

383. Atque hinc pendet etiam illud artificium, quod alibi (§. 163.) tetigimus, quo rebus tritis et vulgaribus nouitatem tribuere possumus. Neque enim debet existimari, eundem illum Virgilium, Ouidium, et alios, formas illas loquendi omnes ab aliis accepisse: sed, cum homines essent ingeniosissimi, qui vel perspicuas rerum omnium imagines concepissent, vel didicissent rem quamque in omnes partes cogitando versare, et ab omni parte intueri; animaduerterunt quam plurima, vnde duci formae loquendi possent, etiam quae aliis nondum venissent in mentem.

384. Oportet etiam commutatione vti in modo ponendae definitionis, diuisionis, argumentationis, exempli, in transeundo a parte vna ad aliam, ab argumento, exemplo ad aliud. Quod consequemur obseruatione varietatis elegantis, qua Oratores graeci et latini vsi sunt, item in genere subtili, Xenophon in disputationibus Socraticis, et Cicero in philosophicis, nominatim de officio libris.

385. Itaque oportebit in ista copia horum aliorumque cognoscenda ita versari, vt, vnde et quomodo quaeque ducta sunt, videamus: ita ingenium et ad eandem vbertatem alemus, et ad perspicientiam parem acuemus: ita paullatim illud artificium consequemur ipsi, erimusque in ornando et noui et copiosi. Sed ceteros copiae fontes indicabimus.

386. Exsistit igitur copia etiam ex *dilatatione*

verbo-

verborum singulorum: quae fit variis modis: primum *periphrasi*, quae rem circumloquitur potius, quam suo vocabulo exprimit: qualis est, *officina bonarum artium, mercatus bonarum artium*, pro *schola; Romanum nomen* pro *Romanis*, *oppressor libertatis* pro *tyranno*, *iter fato destinatum* pro *morte*, et similia: in quo genere Poëtae sunt vberiores, qui multa propria circumloquendi genera habent. Ea sumitur vel a definitione et natura rei, vt in superioribus, et comparatione, aut e moribus, studiis, factis, aliisque; quae accidentia Philosophi vocant: vt *Romanae eloquentiae princeps*, pro *Cicerone*. Moderate autem periphrasi et opportuno loco vtendum: etenim puerilis est alieno loco, aut frequentata nimis. Huic generi vicina est *definitio* latior: quippe periphrasis, sicut tropus comparationis, ita definitionis descriptionisque compendium est, quae et ipsa interdum loco nominis poni potest: veluti pro his, *cum magno esset animo*, copiosius dicetur, *cum eo esset animo, vt omnes res humanas infra se positas haberet, planeque despiceret.* Neque vero solum substantiua, sed etiam alias quasdam orationis partes circumloquimur, vt adiectiua: *nullum honorem sibi haberi potuisse, qui a te praetermissus esset*, pro *summum honorem sibi habitum:* item verba, per formulas dicendi, et aduerbia, vt, *cum sic tuetur, vt quem diligentissime.*

387. Alter dilatationis modus est in *distributione et partitione:* isque est locupletissimus, et Oratoribus vsitatissimus. Exempla sunt haec: *moeret senatus, luget equester ordo, tota ciuitas confe-*

confecta senio est: et in principio secundae Catilinariae: *Remp. Quirites, vitamque omnium vestrum, bona, fortunas, coniuges* etc. Ab hoc distinguunt *congeriem*, ἀπαρίθμησιν f. συναθροισμὸν, cuius exemplum est, quod vltimo loco posuimus. Nempe in distributione formas generis et partes totius, e subtilitate dialectica, ponunt; in congerie, qualescunque: quod nobis subtilius, quam pro popularitate rhetorica, videtur. Itaque sic potius, si necesse sit, distinguamus, vt μερισμὸς parcior sit, congeries largior.

388. Alios fontes habent, qui de hac parte elocutionis scripsere, vt aetiologiam, gnomen, simile, exemplum, quae etiam in figuris vulgo ponuntur. Sed ea copiam faciunt rerum, non verborum. Itaque de iis egimus in prima parte. Hi autem, quos posuimus, proprii sunt elocutioni.

CAP. VI.

De Generibus dicendi.

389.

Vt in omnibus rebus, ita in dicendo, maximum est, quid deceat, videre. *Decorum* autem *oratorium*, et *oratio apta*, exsistit recto vsu trium generum dicendi: quae oriuntur e triplici Oratoris munere §. 11. Primum est *subtile* ac *tenue*, alterum *sublime*, tertium his interiectum, quod *mediocre* vocant.

390. *Sublimitas*, e disciplina Longini, quem in hac parte maxime auctorem sequimur, a quinque caussis oritur; quarum prima est *in sententiis, quae*

magnas

magnae alicuius rei cogitationem afferunt: altera *in vehementibus et generosioribus affectibus:* tertia in *figurarum certa conformatione:* quarta in *generosa et nobili elocutione:* quinta denique in *magnifica et numerosa collocatione.*

391. Primum genus sublimitatis, quod est in sensuum altitudine, gignitur maxime a natura, alitur tamen arte. Est enim, vt Longinus ait, quasi Echo magnitudinis animi. Nam, qui a natura abiectus est ad humilitatem, humiliterque ac sordide per omnem vitam sensit, non potest capere rerum magnarum illustrem cogitationem. Atque vt in rebus humanis nihil celsius est, admirationeque dignius magnitudine animi, et factis, ab magno animo profectis: ita etiam dicta inde nata admirabilia sint necesse est: quod est sublimitatis proprium. Itaque Horatius mirandum negat, si Poëta magnus, qui maxime sublimitate hac censetur, non exsistat, cum omnes a pueritia ad quaestum et sordes sint totis animis conuersi. Alitur autem generosa indoles ad hanc sublimitatem inprimis libertate, virtutibus, vt iustitia, beneficentia, aliisque, lectione denique eorum, quae magnifice vel dicta, vel facta sunt.

392. Magni sensus autem insunt vel in specie aliqua rei, propter magnitudinem admirabili, qualis est Eridis apud Homerum, Famae apud Virgilium: vel in imaginis, animum ferientis, conflictione, qualis esse solet in διατυπώσει, de qua supra dictum: vel in effectu aliquo, qui sit velut vmbra conspicua inusitatae magnitudinis: etenim magnitudine effectus metimur vires: quale illud est, quod Moses po-

ten-

tentiae diuinae magnitudinem planiſſime expreſſit his verbis: *Dixit, fiat lux: et facta eſt lux:* etenim exprimitur magnitudo potentiae ex eo, quod nutu voluntatis efficitur lux, deinde, quod tanta celeritate: denique in omnibus rebus, quae vulgo menſurae magnitudinis putantur, de quibus diximus P. I. S. I. c. 3. ſi magnitudinem illuſtrem faciant.

393. Alter fons ſublimitatis erat in affectu, et eo quidem magno et generoſo, animum res humanas contemnentem vel virtutem admirantem indicante: quippe quidam ſunt etiam humiles, vt triſtitia, metus, inuidia etc. in quibus nulla magnitudo, aut admiratio eſſe poteſt. Nam non poteſt, vt Seneca ait, de Tranq. c. 15. grande aliquid, et ſupra ceteros, loqui, niſi mota mens. Enimuero, quae cum grandi animi commotione dicuntur, in rebus grauibus, ea commouent audientem vel admiratione, vel pari motu. Itaque omnes commouemur, Didonem iratam et furentem cum audimus. In hoc genere autem qui felices ſint, intelligi poteſt ex iis, quae in capite de affectibus dicta ſunt §. 99. ſ.

394. Tertium fontem fecimus figuras non omnes, ſed augendis rebus et motibus animi exprimendis aptas. Eae quae ſint, et in verbis, et in ſententiis, indicatum eſt ſupra c. 3. §. 358. ſed illud videndum eſt, vt ſint loco poſitae, hoc eſt, a rei magnitudine euocatae, et affectu graui expreſſae. Itaque nec laborabit magnopere Orator in quaerendis figuris, interponendisque: ſed ſponte occurrent cum rebus, praeſertim in eo genere, quod ex affectibus oritur. Nam illud prius genus, quod conſtat altitudine ſententiarum, ſine graui motu

animi, quo vtuntur ſaepe Poëtae et Oratores in genere demonſtratiuo, non indiget grauioribus figuris, ne verbis quidem tropicis et grandibus.

395. In delectu verborum, qui erat fons quartus, videndum eſt primo, vt ſint genere honeſtiora, et magnitudine productiora, vt *locupletatus*, *excruciatus*, *perterrefactus*, pro *ditatus*, *cruciatus*, *territus*, itemque ſonantiora, vt *ferratus*, *regnator*, *amandatus*, pro *ferreus*, *rex*, *dimiſſus*: deinde, vt translata, ſed cum dignitate, atque etiam nouitate, et interdum audacia atque exceſſu: nam magnitudo rerum medetur offenſioni, quam audacia illa et exceſſus habere videatur. Interdum copia vtendum ex periphraſi, et distributione, et congerie, interdum breuitate, qualis eſt in iſto Moſaico: nam in hoc genere interdum, praeſertim vbi affectus, ira, indignatio, aut altitudo animi ipſa generat ſublimitatem, copia obeſt. Dicendum etiam commutate, in numeris, temporibus atque modis, et oblique: poëticis etiam vti licet interdum cum dignitate, vt Cicero ait: vt *lymphatus*, *furiis agitatus*.

396. Denique ſublimitatem etiam ſiue gignit, ſiue exprimit et adiuuat, ſenſibilioremque reddit compoſitio verborum, membrorum, numerorumque grandis. Igitur primum verba ipſa debent eſſe productiora ſyllabis, et ſonantiora vocalibus, interdum etiam aſpera conſonantibus, ſi res aſpera ſit, aut affectus aſper: quo loco etiam initia et extrema verborum aſperius concurrent, hiatusque crebri erunt: deinde membris vtemur longioribus, et crebris periodis, cum ſimplicibus, tum compoſitis, iisque productioribus, vt aures impleant: denique numeris illiga-

alligabimus orationem aptis rei ſubiectae: tardis, in re graui, et vbi in rebus ipſis tarditas eſt, celeribus, vbi vehementia quaedam et celeritas eſt in ſententiis: inprimisque in clauſulis videbimus, vt eae apte, grauiter, ac numeroſe cadant: quod quibus numeris efficiatur, ſupra demonſtratum eſt.

397. Sublimitati contrarium vitium eſt *tumor*, ſiue *frigus*: tumorem vocant, quia ſpeciem habet ſublimitatis et magnitudinis, cum vera ſublimitas nulla ſubſit: frigus, quia nihil mouet audientes, cum ſublimitas vera ſemper moueat animos, vel admiratione, vel alio quo affectu. Tumor igitur eſt, ſi partes externae ſublimitatis, figurae, verba, comparent, ſine internis, hoc eſt, nulla ſublimi ſententia ſubiecta: quod ſemper fit neceſſario, ſi quis in rebus paruis ſublimia captet, aut ſine motu animi, cuius idonea cauſa ſubſit: deinde, ſi res ſupra modum augentur, vt nec intelligi, nec credi poſſint, vnde riſus potius, quam admiratio, conſequitur: item, ſi quis, in oratione, Poëtarum vtitur ſententiis, vt Florus ſaepe fecit: denique, ſi verbis vtitur dithyrambicis, tragicis, omninoque translationibus poëticis ac nimis duris et audacibus. Etenim Poëtis illa condonantur, tanquam profecta ab furore, quem enthuſiaſmum vocant; qui tamen et ipſi ſubinde modum excedunt, reprehenduntur que merito; in oratione autem nullus excuſationi locus relinquitur: denique epithetis, etſi veris, tamen nihil efficientibus quoque loco, vel ad augendum, vel ad ornandum. Exempla ſuppeditabit Werenfelſius in diatribe de Meteoris Orationis, et alii.

398. In hoc vitium incidunt omnes, qui, aut ab ingenio et magnitudine animi destituti, sublimitatem orationis affectant, aut non didicerunt dilectum habere, ac iudicare, quibus rebus apta sit sublimitas; aut nimis studiosi et cupidi sunt nouitatis: quod vitium necessario gignit sensus et verba nimis quaesita, aut inanem speciem habentia, semperque eloquentiam corrupit.

399. Alterum dicendi genus est, quod *tenue*, *submissum*, *subtile*, *elegans* et *acutum*, *modesclentumque* vocatur. Id imitatur consuetudinem quotidiani et familiaris sermonis, sed tamen cum virtutibus haud paucis, cum in sententiis, tum in verbis. Ac *sententias* quidem maxime desiderat veras et *acutas*, easque crebras, praesertim in oratione, epistolis item et disputatione philosophica; non iis scribendi generibus, quae propius accedunt ad consuetudinem populi; sed inprimis conuenit acutarum genus illud, quod materia censetur §. 161, cuius acumen a forma est, raro locum habet. In verbis debet esse rectum, hoc est, purum, perspicuum, et venustum atque vrbanum, sed eo, quo supra demonstrauimus, sensu, quo etiam Cicero Brut. 75. Caesaris commentarios *venustos* vocat, Cornificius totum hoc genus *facetum*: in metaphoris autem reliquisque tropis modicum, saltem verecundum, item in figuris, quarum vt quaeque maiorem vel ornatum, vel grauitatem habent, ita sunt alieniores: neque copiam amplectetur, sed breuitatem, quae tamen non obsit perspicuitati: in collocatione denique singulorum verborum erit negligentius, sed tamen non plane hiulcum aut asperum: saepius membris vtetur, quam periodis, sed

tamen

tamen et his, quas nec longiores respuit, §. 374. conformationem autem et concinnitatem §. 376. rarissime adhibebit: in numeris denique erit liberius, sed tamen non plane vagum et dissolutum.

400. Huius generis exempla digna imitatione sunt Caesaris Commentarii, Nepotis Vitae, Ciceronis libri e genere dogmatico multi, sed pulcherrimi de Officiis: epistolae ad Atticum omnes, ad alios item pleraeque. Sed eodem etiam saepe vtitur in ceteris libris, et in orationibus, inprimis pro Quintio, Roscio Comoedo, et Caecina. E Graecis in hoc genere laudatur Lysias maxime, Aeschinesque Socraticus.

401. Ceterum huius generis pulchritudo et suauitas, vt minus incurrit in sensus, difficiliusque animaduertitur et gustatur, nisi ab iis, qui ipsi venusto ingenio sunt, et in legendis huius generis scriptoribus triti et versati: vnde fit, vt pueri non magnopere delectentur Nepote, Caesare, et Ciceronis iis, quae sunt ex hoc genere: ita est ad consequendum difficilior, auctore Cicerone, cuius verba subiecimus ex Orat. c. 33. *Submissus orator ab indisertis re plus, quam opinione, differt. Itaque eum qui audiunt, quamuis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse dicere. Nam orationis subtilitas imitabilis illa quidem videtur esse existimanti, sed nihil est experienti minus.* Itaque plerique, dum volunt tenues esse, fiunt exiles, exsangues, aridi atque ieiuni, quod est contrarium tenuitati vitium: destituti quippe et recta valetudine, quam Cicero vocat, h. e. puritate atque perspicuitate in verbis, et colore ac succo salubri, ex vrbanitate, tropis, sententiis et compositione.

402. Tertium genus est, quod *mediocre, temperatum,* vocant, quia est inter magnificum et tenue interiectum, vberius et splendidius tenui, sed copia et ornatu submissius et modestius sublimi. Itaque ei conueniunt omnia genera ornamentorum a sententiis et verbis, sed cum modo aliquo; vnde exsistit suauitas maxima, vt nihil sit eo genere, vt floridius et pictius, ita iucundius et dulcius.

403. In hoc igitur genere sunt latae et copiosae disputationes, et loci communes, sed sine vehementia et contentione e vehementioribus figuris: sententiae creberrimae, eaeque acutae et nouae: allusiones ad facta, fabulas, res naturales, placita *Philosophorum*, ritus, formulas solemnes: *metaphorae* cum ceteris tropis crebrae, continuae et splendidae: figurae verborum omnes, etiam sententiarum, praeter vehementiores nonnullas: collocatio et structura laeuis, periodi elaboratiores, concinnitas e relatis paribus, similiterque cadentibus: et numeri denique suaues.

404. In hoc genere e Graecis longe princeps est Isocrates: sed eodem saepe vtuntur etiam Plato et Xenophon in Socraticis: e Latinis Cicero de Oratore, atque etiam in Oratore, et Dialogis philosophicis, in epistolis haud paucis, atque etiam orationibus nonnullis: ad quorum adeo imitationem se conferent, qui hoc genere aliquid efficere velint.

405. Atque haec sunt illa tria genera dicendi, quorum vsu perfectum oratorem iudicandum Cicero disputat, cum aliis locis, tum in praeclaro libro, qui Orator inscribitur: cui libro tantum ipse pretium statuit, vt ex eo, quid ipse in hoc

genere indicare posset, iudicari voluerit. ad Diu. VI, 18. Is igitur liber de hoc capite prouectioribus inprimis legendus. Sed de vsu horum generum pauca addenda.

406. Tenui igitur genere vtemur in omnium doctrinarum elementis, vel scripto, vel voce tradendis, in disputatione omni de rebus subtilioribus, in commentariis rerum gestarum annalibusque, in epistolis ad familiares, in orationibus denique, et quidem vniuersis, si tenue argumentum ac subtile tractent, vbi secus fuerit, in partibus iis, quae ad docendum pertinent, velut in narratione, atque etiam interdum confirmatione ac refutatione, vbi ratio argumenti copiam et ornatum illustriorem non feret.

407. Mediocre genus sedem habet in disputationibus de partibus disciplinae, veluti philosophiae, grauioribus, de rebus diuinis et humanis, in ea, quae proprie historia dicitur, in epistolis de rebus maioribus, ad personasque grauiores et illustriores, denique in orationibus e genere panegyrico, quae materiam habent non maximam, aut affectuum capacem, atque etiam politicis, vel grauissimi argumenti, sed locis certis ac definitis.

408. Sublime denique genus proprium est orationibus, partim e genere panegyrico, cum versantur in rebus personisque magnis, sed tamen plerumque sine parte ea, quae est a grauiori animi motu, partim e politico, quae quidem in rebus magnis, vel suadendis, vel dissuadendis, in accusando defendendoque, versabuntur.

409. Ceterum recte iudicauit Cicero, in ple-

risque orationibus, certe politicis, esse debere quandam aptam ex omnibus generibus misturam. Etenim non est consultum, semper per sublimia ingredi: quippe fatigat audientem: neque vlla facile oratio tota sublimis esse potest: est enim contra naturam. Nam siue sublimitas a sententiis ducitur, magnifice verbis, figuris, numeris, tractandis: nullum est argumentum tam copiosum et grande, ad quod plene absoluteque explicandum non opus sit subinde rebus tenuioribus, saltem eiusmodi, in quibus perspicuitas magis ad intelligendum desideretur, quam copia et ornatus illustris ad iniiciendam admirationem: siue a grauiori animi motu repetitur; non possunt graviores affectus diuturni esse, aut per totam orationem durare. Itaque, vt se res dabunt, et natura modusque earum desiderabit, ita genere vel tenui, vel mediocri, vel sublimi vtetur Orator in vna eademque oratione. Narrabit modo tenuiter, modo mediocriter: in argumentis modo subtilitate vtetur, modo copia e locis communibus et ornatu suauitatis, modo magnificentia. Etiam in ipsis disputationibus eruditis, cum subtiliter et tenuiter disseret, vna cum re interdum efferetur altius, et copiosiorem orationem ornatioremque reddet. Hac ratione modoque Demosthenem Ciceronemque vsum esse, et Cicero ipse docet, et lectio quemque poterit docere.

410. Sed praeter hanc triplicem distributionem generis dicendi, et aliae sunt vsitatae in Rhetorum scholis, de quibus aliquid dicendum videtur: non quo necessarium sit, sed ne quid praetermi-

termisisse videamur. Est igitur orationis quaedam distributio a nationibus ducta, cum aliud genus *Laconicum*, aliud *Atticum*, aliud *Rhodium*, aliud denique *Asiaticum* dicunt. Alia est a disciplinis arcessita, quae dicendi ac scribendi rationem in *philosophicam*, *historicam*, etc. partitur: alia denique a forma externa, quae in *dialogicam*, *epistolicam* etc. diuidit. Est denique distributio ab affectionibus, partibus, virtutibus vitiisque superiorum trium generum nata: cuiusmodi sunt Hermogenianae formae.

411. Iam quod ad primam diuisionem attinet, in ea male ponitur pars ea, quae *Laconica* dicitur. Satis constat, Lacones eloquentiae nihil tribuisse, nec Laconum orationem scriptam vnquam exstitisse, nedum peculiaris character orationis Laconicae in Rhetorum scholis ferretur. Quintilianus quidem auctor est, XII, 10. olim duo tantum characteres dicendi celebratos fuisse in Graecia, alterum Atticum, alterum Asiaticum: sed postquam Aeschines exsul Rhodi instituerit eloquentiae scholam, et quasi coloniam, exstitisse genus ex vtroque mixtum, quod Rhodium diceretur: vnde etiam Cicero Rhodios oratores commemorat in Bruto c. 13.

412. *Atticum* igitur genus sic describunt, vt non discrepet ab subtili ac tenui: quippe ei elegantiam in verbis, acumen in sententiis tribuunt; eiusque principes faciunt Thucydidem et Lysiam: quae opinio etiam Ciceronis tempore valuit: contra quam late disputat in Bruto c. 82. s. et de optimo genere orat. c. 5 — 9. Atticos quidem vel maxime fuisse Platonem, Xenophontem, Isocratem

tem ac Demoſthenem, nemo ambigat, eosque principes eloquentia. In his autem non perpetuam eſſe illam ſubtilitatem, ante diximus. Itaque auctore Cicerone, Atticum potius dicemus eum, qui iſtis tribus, de quibus ante dictum eſt, generibus recte ac loco vti poſſit: a quo abſit nimia redundantia in genere copioſo, et contra in genere tenui et moderato habeat illam Atticis, maxime Platoni et Xenophonti, propriam venuſtatem, a qua hic quidem etiam apis Attica, et oratio eius melle Attico plena dicta eſt, cerniturque maxime in vſu Socraticae ironiae, continuatis metaphoris nitidis, alluſionibus lepidis, iocis *feſtivis*, et ſententiis facetis et acutis.

413. Ab eo differt *Aſiaticum* non ſic, vt bonis Attici generis careat, ſed vt iis nimis abundet, ſitque praeſertim vberrimum copia, non modo in verbis, ſed etiam vel maxime in exornatione et amplificatione. Oritur enim ab ingenii vbertate, et rerum memoria comprehenſarum copia, atque adeo a bono quaſi ſucco et ſanguine, ſed nimis copioſo. Itaque eſt etiam in laude. Cicero quidem ipſe eo genere vſus eſt, ante quam ſe Moloni dedidiſſet, eiusque ſpecimen eſt oratio pro Roſcio Amerino: ſed ab illo monitus coepit illam redundantiam vitare. Atque etiam Hortenſii, qui ſecundus a Cicerone numeratus eſt, orationem ex eo genere fuiſſe, auctor eſt Cicero Brut. 95.

414. His duobus interiectum aiunt fuiſſe *Rhodium*, paullo copioſius Attico, preſſius Aſiatico: ex eoque genere Ciceronem eſſe volunt. Quod largiendum vtique erit, ſi Lyſias Attici generis

exem-

exemplum eſt perfectum et vnicum. Sed ita etiam Demoſthenes Rhodius orator erit: quod ineptum eſſe omnes vident. Si tamen tale genus ponendum, non discrepabit ab Attico mediocri et ſublimi genere.

415. Quod ad alteram distributionem attinet, non videtur conſentaneum, genus dicendi diſtinguere e discrimine diſciplinarum: tot enim genera forent dicendi, quot ſunt genera diſciplinarum et artium, in quibus explicandis verſari poteſt oratio. Neque externa illa ſcribendi forma, quae epiſtolas, dialogos, orationes etc. facit, proprium dicendi characterem conſtituere poteſt, ſed rei exponendae quoque loco natura. Atque etiam ſupra demonſtratum eſt, quo genere dicendi, in qualibet tali forma, pro natura rerum, ſit vtendum.

416. Reſtant formae orationis eae, quae ab Hermogene peculiari libello explicantur: ex qua distributione oratio eſt vel *perſpicua*, et *magna*, vel *pulchra*, vel *morata*, vel *concitata*, vel *decora*. Sed iſtae virtutes potius ſunt generum dicendi, omninoque orationis, quam peculiares characteres, aut formae: de quibus omnibus iam dictum eſt ſuis locis. Ceterum ea iam breuiter in hunc locum cogemus.

417. Perſpicuitas igitur eſt vel in verbis, vel in rebus. In verbis vnde vel oriatur, vel impediatur, iam dictum eſt §. 311. ſ. in rebus autem naſcitur ex ordine §. 125. et copia iuſta in explicando, exornando, §. 130. Obſcuritas vnde ſit, ex iisdem intelligitur locis. Sed in vtramque partem etiam valet

valet breuitas: nam et obſcurat, ſi non eſt legitima, et lucem affert, ſi eſt iuſta. Itaque de ea aliquid videtur dicendum.

418. *Breuitas* quae ſit in narrando, ſupra dictum §. 197. ſed vniuerſe *breuitas* quae ſit, dicendum, quando in eius iudicio plerique vehementer errant. Sed praemonendum illud eſt, quod non obſeruant vulgo, breuitatem in hoc quoque genere eſſe e notionibus iis, quae non abſolute intelligantur, ac per ſe, ſed e comparatione. Nam, cum breuitas ita amplectenda ſit, vt non modo conſeruetur, ſed etiam adiuuetur perſpicuitas, item, in oratione, ne impediatur perſuaſio, ſed facilior reddatur: eſſet enim alias haud dubie in vitio: ſatis autem conſtet, eam eſſe diuerſitatem ingeniorum humanorum, et a natura, et a doctrina, vt non eadem facilitate et celeritate vel capiant rem quamque omnes, vel moueantur, cf. §. 130. efficitur, vt alia breuitas ſit in oratione ſubtili, quae pertineat ad viros acutos et doctos, alia in ea, quae habeatur ad populum, ſitque iuſta omnino breuitas, in rebus quidem, ſi nihil amplius afferamus, quam quod ſufficiat ad intelligendum, aut ad perſuadendum apud eos, ad quos dirigitur oratio, in verbis autem, ſi nihil ponatur, quo omiſſo res aeque poſſint intelligi. Id autem definire, non eſt, niſi valde triti in his rebus iudicis, nedum, vt quisque de breuitate poſſit iudicare, qui haec eloquentiae ſtudia vix attigit. Ceterum, hoc conſtituto, dico, eſſe breuitatem cumprimis in Demoſthene et Cicerone, praeterquam in iis locis, vbi data opera copioſiores ad delectandum eſſe voluerunt.

419.